

Per scoprire le radici dell'albero genealogico bisogna essere muniti di conoscenza e coraggio, cose che a noi albanesi non mancano. «Le stelle non si vergognano di sembrare lucciole, ma anche le lucciole si onorano di sembrare stelle».

RRËNJËT

LE RADICI

GIORNALE INDIPENDENTE

Anno 24
Numero 3
Luglio 2026

Mensile di attualità e cultura italo-albanese
Direttore editoriale: Hasan Aliaj

Distribuzione gratuita in:
Albania, Australia,
Belgio, Canada, Germania,
Grecia, Francia, Italia,
Stati Uniti e Svizzera

SAN DANA: DALLA LEGGENDA ALLA LUCE DELLA VERITÀ

Di ANTONIO BIASCO – San Dana (Lecce)

Nel sud Italia, in un piccolo borgo chiamato San Dana, intere generazioni sono cresciute con un racconto toccante ed eroico: un giovane di Valona, giunto a Leuca nel X secolo per servire la Vergine Santissima nel celebre santuario, che cadde martire per mano dei saraceni mentre proteggeva le ostie consacrate. Secondo questa tradizione orale, il paese di San Dana sarebbe sorto proprio nel luogo del suo martirio. Ma come ogni leggenda, anche questa ha il suo fascino emotivo, ma non sempre un fondamento nella verità storica.

La verità secondo la Chiesa Ortodossa

Alla ricerca dei fatti, la fonte più antica e affidabile riguardante San Dana si trova nel Sinassario della Chiesa Ortodossa, un testo liturgico che registra la vita e l'opera dei santi per ogni giorno dell'anno. Il 16 gennaio si commemora San Danatte (Dana), Lettore di Valona e la descrizione che ne viene data è chiara e collocata storicamente nell'epoca delle prime persecuzioni contro i cristiani, tra la fine del III e l'inizio del IV secolo. Dana era un lettore (ministro) della prima Chiesa a Valona. In un'epoca in cui il paganesimo era ancora forte nei villaggi circostanti e il cristianesimo cominciava a prendere radici nelle città costiere, la sua chiesa venne attaccata. Dana, con coraggio e rara dedizione, riuscì a mettere in salvo i vasi sacri e l'Eucaristia, per sottrarli alla profanazione. Ma la via della salvezza non fu semplice. Fu inseguito, catturato e posto davanti a una scelta: rinnegare Cristo e offrire sacrifici al dio pagano Dioniso (Bacco) oppure affrontare la morte. Scelse di rimanere fedele.

Dopo crudeli torture, fu ucciso e il suo corpo gettato in mare.

Il primo martire conosciuto di Valona

San Dana è probabilmente il primo martire documentato della città di Valona, e la sua figura rappresenta non solo un simbolo di fede, ma anche una finestra aperta sul primo cristianesimo albanese, spesso trascurato nella nostra ricerca storica. Se la leggenda di San Dana nel Salento è una testimonianza dell'amore popolare verso questa figura, la verità del Sinassario ci restituisce un santo reale, con un tempo, un luogo e un contesto storicamente precisi. Questo San Dana non è un personaggio mitico trasferito nel Sa-

DANA (DANACTO) di AULONA, santo, martire. Apparteneva, in qualità di lettore, al clero della città di Aulona nell'Ilirico, di cui era originario. Durante una violenta persecuzione pagana (scoppiata in epoca ignota), cercò di mettere in salvo gli arredi della chiesa rifugiandosi in luogo sicuro, a cinque miglia dalla città, verso il mare. Inseguito e raggiunto dai pagani, che gli imposero di sacrificare a Dionisio come al dio datore del vino, proclamò apertamente la propria fede in Cristo, come Colui che ha creato il mondo e tutto ciò che è nel mondo. Fu fatto a pezzi con le spade e gettato in mare.

A S. Dana (diocesi di Ugento, Puglia) D. è onorato nella chiesa parrocchiale: il santo dell'Ilirico da identificarsi con quello della Puglia, oltre che per il nome (poco frequente in Occidente), anche per il giorno della festa, che cade il 16 gennaio.

BIBL.: *Acta SS. Ianuarii*, II, Venezia 1735, p. 3; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxelles 1863, p. 45 (11 ott.); *Synax. Constantinop.*, coll. 397 sg.; *Les Saints*, I, p. 318; G. Ruotolo, *Ugento Leuca*, Livorno, Siena 1960, pp. 268-69.

Raffaele De Simone

lento, ma un testimone vivo della diffusione della fede sulle rive adriatiche, in un'epoca oscura e pericolosa per i cristiani.

Onore alla tradizione, ma con radici nella verità

Non vi è nulla di male nel conservare memorie popolari o leggende che danno anima a un luogo. Ma è dovere degli storici e della Chiesa fare luce sulle vere radici della fede e dei suoi testimoni. San Dana non ha bisogno di essere ulteriormente mitizzato. È già una figura gloriosa: un vero martire, antico e devoto, un faro della luce cristiana sulle coste albanesi.

PËR EMËRTIMIN SHQIPTAR (II)

Nga NIKOS STYLOS

Duke kërkuar më shumë rreth të ilustruarit si shqiponjë djalit të Jonit, që më sipër e kemi identifikuar edhe me atë që quhet Zeusi Dodonas Pelasg si dhe me Zeusin Sarapis, dua fillimisht të sqaroj se Zeusi, dhe në përgjithësi perënditë, nuk ishin të njëjta në të gjitha fiset e lashta, informacione që i gjejmë edhe tek Herodoti.

(lexoni në faqen 3)

UDHËTIM NË TOKËN E SHËN DANA

Reportazh

Prej kohësh, duke lexuar Enciklopedinë e Shenjtorëve Katolikë, në faqen 448 u ndesha me një fakt interesant. Aty flitej për Shën Danën, me origjinë nga Vlora ilire. Dana (Danacto), shenjt i Aulonës, kishte qenë lexues (agnost) në kishën e qytetit të Aulonës në Ilirik, vendlindja e tij. Ndjeva një emocion të papërshkrueshëm. Sytë më ndritën nga gëzimi dhe duart filluan të më dridheshin.

(lexoni në faqet 11-12)

SAN DANA NEI VERSI POETICI

(legi a pagina 15-18)

SAN DANA DI LEUCA E DI AULONA

Di Erlet Shaqe - Lussemburgo

San Dana di Valona (Aulona) e di Leuca si comprende meglio non come una figura storica pienamente documentata in senso biografico moderno, ma come il punto d'incontro di tre diversi strati della memoria: un antico martire chiamato Danax/Danacte, legato ad Aulona (Valona/Vlorë) nell'Ilirico; un culto locale salentino centrato sul villaggio di San Dana nel Capo di Leuca...

(legi a pagina 20)

SHËN DANA: NGA LEGJENDA NË DRITËN E SË VËRTETËS

Në jug të Italisë, në një fshat të vogël të quajtur San Dana, breza të tërë janë rritur me një tregim prekës e heroik: një djalosh nga Vlora, që në shekullin X mbërriti në Leuca për t'i shërbyer Zojës së Bekuar në shenjtërore, dhe që ra martir në duart e saracenëve, duke mbrojtur me jetë hostiet e shuguruara. Sipas kësaj tradicioni gojore, fshati San Dana lindi në vendin e martirizimit të tij. Por si çdo legjendë, edhe kjo ka bukurinë e saj emocionale, por jo gjithmonë themelin e saj në të vërtetën historike.

Sipas Kishës Ortodokse e vërteta

Në kërkim të fakteve, burimi më i hershëm dhe i besueshëm për Shën Danën ndodhet në Sinaksarin e Kishës Ortodokse, një tekst liturgjik që regjistron jetën dhe veprën e shenjtorëve për çdo ditë të vitit. Më 16 janar, përkujtohet Shën Danakti (Dana) Lexuesi nga Vlora – dhe përshkrimi që ofrohet është i qartë dhe historikisht i vendosur në kohën

e persekutimeve të hershme të krishterëve, në fund të shekullit të III-të ose fillim të shekullit IV. Dana ishte një shërbestar (lexues) i Kishës së hershme në Vlorë. Në një kohë kur paganizmi ishte ende i fortë në fshatrat përreth dhe krishterimi po zinte rrënjë në qytetet bregdetare, ndodhi një sulm ndaj kishës së tij. Dana, me guxim dhe përkushtim të rrallë, arriti të shpëtonte enët e shenjta dhe Eukaristinë, për të mos rënë në duart e profanuesve. Por rruga e shpëtimit nuk ishte e lehtë. Ai u ndoq, u kap dhe u vu përballë një zgjedhjeje: të mohojë Krishtin dhe të bëjë fljime për perëndinë pagan Dionis (Bako), ose të përballët me vdekjen. Ai zgjodhi të qëndrojë besnik. Pas torturave të rënda, u vra dhe trupi i tij u hodh në det.

Martiri i parë i njohur i Vlorës

Shën Dana është ndoshta martiri i parë i dokumentuar i qytetit të Vlorës, dhe figura e tij përfaqëson jo thjesht një simbol besimi, por edhe një dritare drejt krishterimit të hershëm

shqiptar, i cili shpesh mbetet në hije në studimet tona historike. Nëse legjenda e San Danës është një dëshmi e dashurisë popullore për këtë figurë, e vërteta sipas Sinaksarit na jep një shenjtor real, me vend, kohë dhe kontekst të saktë historik. Ky Shën Dana nuk është një figurë mitike e zhvendosur në Salento, por një dëshmitar i gjallë i përhapjes së fesë në brigjet e Adriatikut, në një kohë të errët dhe të rrezikshme për të krishterët.

Nderim për traditën, por me rrënjë në të vërtetën

Nuk ka asgjë të keqe në ruajtjen e kujtimeve popullore apo legjendave që i japin shpirt një vendi. Por është detyrë e historianëve dhe e Kishës që të ndriçojnë rrënjët e vërteta të fesë dhe dëshmitarëve të saj. Shën Dana nuk ka nevojë të mitizohet më shumë sesa është. Ai është tashmë një figurë e lavdishme: një martir i vërtetë, i hershëm dhe i përkushtuar, një fener i dritës së krishterimit në brigjet shqiptare.

Visita del Cardinale don Ernesto Simoni a San Dana

Di ANTONIO BIASCO – San Dana

Un grande abbraccio, davvero intenso e pieno di significati, domenica 6 agosto tra la comunità di San Dana e il Cardinale albanese S. E. Ernest Simoni, in visita pastorale nel piccolo paese dedicato al Santo di Valona, in provincia di Lecce (Salento).

Un'accoglienza calorosa. In un clima gioioso e di particolare solennità.

Nella consapevolezza della unicità e straordinarietà dell'evento. Quest'uomo mite e tenace, sereno, col suo carico di anni e di vita vissuta, veniva a portarci in dono la sua dura esperienza e la splendida testimonianza di fede. Ben 27 anni di prigionia e lavori forzati, le umiliazioni, le sofferenze, l'enorme resistenza umana. Il coraggio e la forza rigenerate quotidianamente nella preghiera.

La straordinaria forza del perdono.

Ora l'omaggio, dopo secoli di oblio, al Santo di Valona, un pezzo dimenticato della storia d'Albania, quel Danakt martire dei primi secoli del Cristianesimo. Qui, in terra salentina. Nel piccolo paese da sempre custode della memoria del Santo, dove egli è venerato nella chiesa parrocchiale a lui intitolata.

L'evento ha avuto luogo in occasione della festa patronale estiva celebrata, come ogni anno, nella prima domenica d'agosto, in ripetizione della festa del 16 gennaio, giorno della memoria del martirio. La celebrazione eucaristica, svoltasi all'esterno, sul piazzale antistante la chiesa, è stata presieduta, insieme al Cardinale Simoni, dal Vescovo della Diocesi di Ugento-S.Maria di Leuca, mons. Vito Angiuli, dal Ministro provinciale dei Padri Trinitari, Padre Gino Buccarello, dal parroco della parrocchia di San Dana, Padre Pasquale Pizzuti. Hanno partecipato il Sindaco del Comune di Gagliano del Capo, dott. Carlo Nesca, una folta delegazione di

Consiglieri Comunali ed altre autorità civili e militari.

Presente anche la dott.ssa Maria Ligorio, in rappresentanza della Fondazione Internazionale "Papa Clemente XI-Albani".

Molti i fedeli intervenuti dai paesi limitrofi.

Successivamente, al termine della messa, il Cardinale Simoni ha voluto prender parte alla processione che, con la statua del Santo, ha percorso le vie del paese, fino al rientro in chiesa, tra l'esplosione dei fuochi d'artificio. Si è poi intrattenuto, con cordialità e familiarità, con i tanti fedeli che hanno voluto salutarlo direttamente e chiedere a lui una personale benedizione.

Forte il messaggio del Cardinale anche nelle sue parole, chiedendo a tutti di affidarsi alla preghiera e di vedere in Gesù la salvezza dell'umanità. A coronamento dell'evento, l'Amministrazione Comunale di Gagliano del Capo (di cui San Dana è frazione) ha voluto esprimere la sua gratitudine e il suo apprezzamento per l'illustre ospite con il conferimento della Cittadinanza Onoraria della Città di Gagliano del Capo, deliberata ad unanimità di voti dal Consiglio Comunale, riunito in seduta straordinaria il 09 agosto 2017.

L'Amministrazione Comunale ha riconosciuto nella figura di Ernest Simoni "l'altissima testimonianza dei valori morali, religiosi e civili" offerta con la resistenza alla dura prova inflitta dalla dittatura albanese e l'alto valore "degli antichi e storici legami tra la Comunità Gaglianese ed il Popolo d'Albania, con il culto di San Dana, Santo Martire di Valona, e Gagliano per lungo tempo città degli Scanderbeg, famiglia del valoroso eroe Giorgio Castriota Scanderbeg".

Una visita storica. Destinata a lasciare un segno indelebile. Un appuntamento atteso da sempre. Ma tante volte rinviato, ogni qual volta la storia ha inteso innalzare muri, allontanare e dividere i popoli.

Una frattura che si risana, un percorso interrotto che riprende.

Quell'uomo, libero, rappresenta la libertà del suo popolo; la sua forza e tenacia quella del suo paese. Quell'abbraccio, l'abbraccio tra due popoli. Pieno di umanità, fiducia e speranza. Una forte e preziosa eredità per ciascuno di noi. L'augurio di un nuovo cammino. Nel nome del Santo di Valona.

Vizita e Kardinalit Dom Ernest Simoni në Shën Dana

Nga ANTONIO BIASCO – Shën Dana

Një përqaftim i madh, vërtet i ngrohtë dhe plot domethënie, u zhvillua të dielën më 6 gusht mes komunitetit të Shën Danit dhe Kardinalit shqiptar, Shkëlqesisë së Tij Ernest Simoni, gjatë vizitës së tij baritore në këtë fshat të vogël kushtuar Shenjtut të Vlorës, në provincën e Leçes (Salento). Një pritje e ngrohtë, në një atmosferë gëzimi dhe solemniteti të veçantë, me vetëdijen për veçantinë dhe rëndësinë e jashtëzakonshme të këtij eventi. Ky njeri i urtë dhe këmbëngulës, i qetë, me barrën e viteve dhe të jetës së përjetuar, erdhi për të na dhuruar përvojën e tij të vështirë dhe dëshminë e

shkëlqyer të fesë. Plot 27 vite burgim dhe pune të detyruar, poshtëtime, vuajtje dhe një qëndresë e jashtëzakonshme njerëzore. Guximi dhe forca e rigjeneruar çdo ditë përmes lutjes.

Forca e jashtëzakonshme e faljes.

Tani vjen nderimi, pas shekujsh harrese, për Shenjtin e Vlorës, një pjesë e harruar e historisë së Shqipërisë: Danakti, martir i shekujve të parë të krishterimit. Këtu, në tokën salentine, në fshatin e vogël që ka ruajtur gjithmonë kujtesën e Shenjtut, i cili nderohet në kishën famullitare që mban emrin e tij. Ngjarja u zhvillua me rastin e festës verore të shenjtut mbrojtës, e kremtuar, si çdo vit, të dielën e parë të gushtit, si përsëritje e festës së 16 janarit, dita e kujtimit të martirizimit të tij.

Meshën e shenjtë, e cila u mbajt në ambient të hapur, në sheshin përpara kishës, e kryesuan së bashku me Kardinalin Simoni, Ipeshkvi i Dioqezës së Ugento-Santa Maria di Leuca, Imzot Vito Angiuli, Ministri Provincial

i Etërve Trinitarë, At Gino Buccarello, dhe famullitari i Shën Danit, At Pasquale Pizzuti. Në ceremoni morën pjesë Kryetari i Bashkisë së Gagliano del Capo, z. Carlo Nesca, një delegacion i gjerë këshilltarësh bashkiakë, si edhe autoritetet të tjera civile dhe ushtarake.

I pranishëm ishte edhe dr. Maria Ligorio, në përfaqësim të Fondacionit Ndërkombëtar "Papa Klementi XI-Albani".

Të shumtë ishin besimtarët që kishin ardhur nga vendbanimet përreth.

Pas meshës, Kardinali Simoni dëshiroi të merrte pjesë edhe në procesionin me statujën e Shenjtut, i cili përshkoi rrugët e fshatit deri në kthimin në kishë, mes shpërthimit të fshëkzjarreve. Më pas ai u ndal me përzemërsi dhe thjeshtësi mes besimtarëve të shumtë që dëshironin ta përshëndesnin personalisht dhe të merrnin prej tij një bekim.

I fuqishëm ishte mesazhi i Kardinalit edhe përmes fjalëve të tij, duke i ftuar të gjithë t'i besojnë lutjes dhe të shohin te Jezusi shpëtimin e njerëzimit.

Si kurorëzim i kësaj ngjarjeje, Administrata Bashkiake e Gagliano del Capo (pjesë e së cilës është edhe Shën Dani) shprehu mirënjohjen dhe vlerësimin për mysafirin e shquar duke i akorduar atij Qytetarinë e Nderit të qytetit të Gagliano del Capo, të miratuar njëzëri nga Këshilli Bashkiak në mbledhjen e jashtëzakonshme të datës 9 gusht 2017.

Administrata Bashkiake njohu te figura e Ernest Simonit "dëshminë e lartë të vlerave morale, fetare dhe qytetare", të treguar përmes qëndresës së tij ndaj sprovës së rëndë të diktaturës shqiptare, si dhe vlerën e madhe të "lidhjeve të lashta dhe historike ndërmjet komunitetit të Gaglianos dhe popullit shqiptar, përmes kultit të Shën Danit, martirit të Vlorës, dhe Gaglianos, qytet për një kohë të gjatë i familjes Skënderbeu, familjes së heroit të lavdishëm Gjergj Kastrioti Skënderbeu". Një vizitë historike, e destinuar të lërë një gjurmë të pashlyeshme. Një takim i pritë prej kohësh, por i shtyrë vazhdimisht sa herë që historia ka ngritur mure, ka larguar dhe ndarë popujt.

Një plagë që shërohet, një rrugëtim i ndërprerë që rifillon. Ai njeri i lirë përfaqëson lirinë e popullit të tij; forca dhe këmbëngulja e tij pasqyrojnë forcën dhe këmbënguljen e vendit të tij. Ai përqaftim ishte përqaftimi mes dy popujve, plot njerëzi, besim dhe shpresë. Një trashëgimi e çmuar dhe e vyer për secilin prej nesh.

Urimi për një rrugëtim të ri, në emër të Shenjtut të Vlorës.

GAGLIANO, FEUDO NOBILE DI ANDRONICA ARIANITI COMNENO.

Il Salento e gli Scanderbeg.

Di ANTONIO BIASCO – San Dana

Due frammenti di ceramica, con impressa l'Aquila bicipite, venuti alla luce in un ritrovamento più o meno casuale, sono il filo che si dipana per lunghi secoli e ci riporta a gloriose pagine di storia, che hanno visto Salento e Albania impegnate su uno stesso fronte. Un piccolo cimelio. Un sorprendente potere evocativo. Una storia tutta da riscoprire. Quell'aquila ci porta a spiccare un volo lontano. Nel tempo e nello spazio. Rappresenta lo stemma della nobile famiglia Scanderbeg, il valoroso condottiero albanese, strenuo difensore della sua patria. Baluardo della Cristianità e dell'Occidente. Non a caso, è solo nel 1480, dopo la sua morte, che la presa di Otranto diventa possibile, da parte delle forze turche di Maometto II. E la minaccia per Roma si avverte più stringente.

I due reperti sono emersi, insieme ad una quantità di altri frammenti di epoche differenti, durante i lavori di scavo effettuati qualche anno fa nel giardino retrostante un prestigioso palazzo gentilizio, nel centro di Gagliano del Capo. Gagliano è la cittadina più a sud-est della provincia di Lecce, adagiata a circa 167 metri di altezza sulle ultime propaggini delle Serre Salentine, affac-

ciata con ampie vedute sull'Adriatico. Di fronte ai monti dell'Epiro. Quel giardino si è poi rivelato essere un antico fossato. Il sito del palazzo gentilizio quello dell'antico castello di Gagliano.

Quei cocci la testimonianza di chi quel fortillio ha abitato e vissuto. E il filo della storia ci riconduce ad Andronica Arianiti Comneno, vedova dell'eroe nazionale albanese Giorgio Castriota Scanderbeg. Il 1° aprile 1498, il re di Napoli, Federico d'Aragona, le assegna Gagliano in qualità di feudo nobile, "in testimonium nostre huius gratitudinis", come recita il testo dell'atto di donazione, redatto nel Castelnuovo di Napoli, e di cui si conserva un estratto. Alla morte del marito (1468), caduta Kruja in mano turca, Andronica si rifugia in Italia insieme al figlio Giovanni, appena tredicenne. Accolta dalla corte di Napoli, vive nel palazzo reale dove stringe un forte e duraturo legame di amicizia con la regina Giovanna III. E' il figlio Giovanni ad ereditare il feudo di Gagliano, già titolare del Ducato di Galatina e della Contea di Soleto, permutati nel 1485 con i feudi di Monte Sant'Angelo e San Giovanni Rotondo, nel Gargano, concessi a suo tempo (1466) al padre Giorgio da Ferrante, re di Napoli. Alleato della Corona d'Aragona, Giorgio non aveva fatto mancare il suo sostegno a Ferrante, sotto attacco delle armate dei baroni ribelli (la così detta "Congiura dei baroni") e delle truppe francesi dei D'Angiò, intenzionati a rivendica-

Stema heraldike e Gjoni II Kastrioti, në fund te shekullit XV.

re il regno meridionale. Il suo sbarco in Puglia (agosto 1461) consentì di rovesciare le sorti dello scontro (assedio di Barletta), rivelandosi risolutivo per l'esito favorevole alla casa regnante.

Il castello di Gagliano si ergeva in posizione dominante e centrale, in adiacenza ad altre strutture del potere civile e religioso, a cui faceva riferimento la vita della comunità. Per rinforzarne la difesa, si avvaleva del tipico fossato e delle mura che cingevano il borgo. Dalle successive ricostruzioni, è stato possibile localizzare nella medesima area una torre di vedetta, la torre campanaria, l'antica chiesa parrocchiale, mentre l'attuale, costruita nel 1574, è posizionata a lato, quasi addossata all'antico maniero. Oggi, dell'antico castello non resta che la memoria, e qualche piccola parte inglobata soprattutto nelle strutture murarie dell'odierno palazzo Ciardo, attualmente oratorio parrocchiale, sorto sulle sue rovine, in parte demolite, in parte trasformate e riutilizzate. Si possono ancora osservare un vecchio torrione, con relativa cannoniera, una feritoia, residue parti murarie. Tra i discendenti del ramo baronale di Gagliano, si distingue in particolare Giovanni (1551 – 1621), che ebbe anche la baronia dei limitrofi casali di Arigliano e Salignano. Viene ricordato per la sua partecipazione alla battaglia di Lepanto che, il 7 ottobre 1571, vide lo scontro tra le flotte navali turche e quelle cristiane, con una memorabile vittoria riportata da queste ultime, arrestando in maniera più o meno definitiva l'incubo della minaccia musulmana per l'Occidente.

continua nel pg.21

RRËNJËT
LE RADICI
GIORNALE INDIPENDENTE

Mensile di attualità,
storia e cultura italo-albanese

Direttore editoriale: Hasan Aliaj

Sede operativa presso: Hasan Aliaj

via Principe Amedeo n. 20,

00046 Grottaferrata (RM)

Tel. +39/3335912236

hasan.ali@tiscali.it

redazione.rrrenjet@yahoo.com

editoriarrenjet@hotmail.it

gazetarrenjet.word.pres

Capo redattore: Andrea Llukani

Capo traduttore: Valbona Jakova

Fotocronista: Ylber Gjergji

Marketing: Petrit Aliaj

Traduttori: Ana Bisholla, Lindita Ngresi.

Traduttore lingua inglese: Dr. Shpresa Fundo Gjergji

Traduttore lingua francese: Mirela Xhava Leka

Membro del giornale: Antonio Biasco,

Angelo D'Ottavi, Aurel Shtembari,

Imer Xhemal Lladrovci, Fitije Picari,

Giuseppe Chimisso, Lilly Gradilone, Lutfi Alia,

Mark Palnikaj, Dr. Adriana Qafa,

Nikolla Doraci, Petrit Belliu, Peter Stoka

Egerem Canaj

Direttore responsabile:

Daniele Priori

Proprietario ed editore:

Associazione "Rrenjet" – Le radici

Direzione, redazione e amministrazione:

via Principe Amedeo n. 20,

00046 Grottaferrata (RM).

Tel. + 39/0683606938,

cell: +39/3335912236

Registrazione del Tribunale civile di Velletri

n. 11/2003 del 25/06/2003

Përkujdesja grafike: Botime M&B

E-mail: mbbotime@gmail.com tel: +355/692068603

Shën Dana i Leukës dhe Aulonës

Nga **ERLET SHAQE - Lussemburgo**

Shën Dana I Vlorës (Aulonës) dhe Leukës kup-tohet më mirë jo si një figurë historike plotësisht e dokumentuar në kuptimin modern biografik, por si pika e takimit të tri shtresave të ndryshme të kujtesës: si një martir i lashtë i quajtur Danax/Danacte, i lidhur me Aulonën (Vlorën) në Ilirik, si një kult lokal salentin i përqendruar në fshatin Shën Dana (San Dana) në Capo di Leuca dhe si një rrëfim i mëvonshëm devotshmërie që e vendos shenjtin në shërbim të shenjtërores së Santa Maria di Leuca dhe e lidh vdekjen e tij me mbrojtjen e Eukaristisë. Përfundimi më i kujdesshëm është se tradita universale katolike njeh me siguri një martir të Vlorës më 16 janar, ndërsa biografia posaçërisht leukane i përket mbi të gjitha traditës së mëvonshme rajonale. Kjo e bën Shën Danën historikisht të rëndësishëm pikërisht sepse ai qëndron në kufirin midis dëshmisë së verifikueshme dhe legjendës. Kult i tij ruan kujtesën e shkëmbimit fetar përtej Adriatikut midis Pulias jugore dhe bregdetit shqiptar (Ilirik), duke treguar gjithashtu se si kishat lokale krijojnë identitetet përmes shenjtorëve gjurmët dokumentare të të cilëve janë të fragmentuara. Në këtë kuptim, Shën Dana ka rëndësi jo vetëm për vendbanimin e vogël që mban emrin e tij, por edhe për imagjinatën më të gjerë fetare të Leukës, Salentos, Aulonës/Vlorës dhe botës së adriatikut.

Sfondi historik

Kepi i Leukës ishte një peizazh i shenjtë në antikitet përpara se të bëhej i krishterë. Historia dioqezane e bazilikës në Santa Maria de Finibus Terrae përmend mbishkrime parakristiane në Grotta Porcinara, që datojnë nga fundi i shekullit të parë p.e.s. deri në gjysmën e parë të shekullit të tretë e.s., dhe pohan se shenjtërorja e mëvonëshme Mariane (Marisë), mbivendosi kultet më të hershme pagane, përfshirë kultin e kujtuar të Minervës, ndërsa shenjtërorja e krishterë në promontor nuk mund të jetë vendosur më herët se shekulli i pestë. Dëshmitë e sigurta dokumentare për vetë shenjtëroren mariane fillojnë në shekullin e katërmëdhjetë, edhe pse traditat më të vjetra pretendojnë një origjinë më të hershme.

Ky kontekst ka rëndësi për Shën Danën, sepse tradita e Leukës e vendos atë brenda një historie të gjatë vazhdimësie të shenjtë, brigjesh të ekspozuara dhe pelegrinazhi. E njëjta histori e dioqezës thekson gjithashtu se faltorja duhej rindërtuar dhe fortifikuar si përgjigje ndaj kërcënimeve të përsëritura nga piratët dhe korsarët, përfshirë zjarrin e vitit 1624 dhe rindërtimin mbrojtës të shekullit të tetëmbëdhjetë. Një peizazh i tillë nuk e provon lumurimin lokal të Danës, por ndihmon për të shpjeguar pse një rrëfim për një klerik që mbron enët e shenja ose Eukaristinë mund të bëhej i rëndësishëm në Capo di Leuca. [3] Përtej Adriatikut, rajoni i Vlorës formonte gjithashtu pjesë të një topografie të thellë të krishterë. Gjetjet historike dhe arkeologjike moderne shqiptare të trashëgimisë e përshkruajnë Amantian pranë Vlorës si një qytet të lashtë që më vonë u bë qendër ipeshkvnore në antikitetin e vonë, me mbetje të dukshme të një bazilike të hershme të krishterë. Një studim më i gjerë mbi krishterimin e hershëm në trojet shqiptare rendit por ashtu si Aulonën (Vlorën), ashtu edhe Amantian ndër selitë ipeshkvnore në fund të shekullit të pestë. Dorëshkrimet referencialë katolikë i ruajnë ende të dyja vendet si seli titullare, një kujtesë se Vlorë i përkiste hartës kishtar të antikitetit të vonë edhe pasi dioqezat e saj pushuan së funksionuari si seli lokale.

Shën Dana në hagiografi dhe në traditën kishtare

Dorëshkrimet universale katolike dhe më gjerë të krishtera e identifikojnë shenjtin kryesisht si Danacte ose Danax, martir i Aulonës/Valorës në Ilirik. Martirologjia Romane, siç transmetohet në faqet katolike të referencave hagiografike, e përkujton atë në Vlorën të Ilirikut, në Shqipërinë e sotme, dhe e bën këtë në një formë shumë të përmblëdhur: ai konfirmon martirizimin dhe vendin e tij, por nuk e jep rrëfimin e mëvonshëm të Leukës (Leuca).

Në traditën hagiografike, bërthama e historisë është krahasimisht e qëndrueshme, edhe kur hollësitë ndryshojnë. Santiebeati, duke u mbështetur në zërin e Raffaele De Simone në Bibliotheca Sanctorum, e paraqet Danën kryesisht si një studiues dhe predikues në klerin e Aulonës (Vlorës), i cili u përpoq të shpëtonte orenditë e shenja të kishës gjatë një persekutimi të dhunshëm pagan, u detyrua që të flijonte për Dionisin/Bakun, refuzoi që ta bënte dhe paganët e copëtuan dhe e hodhën në det. Fajia katolike franceze Nominis ruan në thelb të njëjtin rrëfim, duke shtuar se ai fshehu jo vetëm enët e shenja, por edhe librat e shenjtë. Kisha Ortodokse në Amerikë e ritregon të njëjtin model martirizimi, edhe pse në një përditësim tjetër Kisha të tjera ortodokse e quan atë lexues (studues) në një kishë në (Vlorë kur ishte pjesë e Maqedonisë antike) dhe e vendos atë në shekullin e dytë.

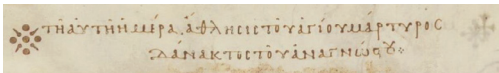
Ky ndryshim është historikisht i rëndësishëm. Ai do të thotë se ekzistenca e një martiri të lashtë të quajtur Danax/Danacte është më mirë e dëshmuar sesa çdo kronologji e saktë e jetës së tij. Përmblëdhjet katolike dhe ortodokse nuk bien dakord për periudhën: OCA jep shekullin e dytë, Nominis flet për shekullin e katërt, Santiebeati dhe De Simone janë më të rezervuar dhe flasin për një persekutim në një

periudhë të panjohur. Për këtë arsye, Dana nuk mund t'i caktohet me siguri një persekutimi romak të emërtuar. Data e shekullit të nëntë, e përsëritur shpesh në Salento, i përket sintezës kultike lokale, jo shtresës më të fortë të dëshmisë së lashtë. Një dëshmi shtesë tregon se lidhja e shenjtit me Aulonën (Vlorën) nuk është thjesht moderne. Një studim shkencor mbi një traditë gjeografike latine mesjetare citon frazën “Aulona: këtë qytet e shenjtëron shenjtë-martiri Danax”, duke treguar se kujtesa e Danax-it si shenjt i Aulonës qarkullonte në kulturën e ditur latine pavarësisht nga legjenda e mëvonshme salentine. Kjo është një urë e rëndësishme midis traditës lindore të martirëve dhe transmetimit të mëvonshëm perëndimor.

Shën Danakti Lexuesi (psaltë): Një dëshmitar nga Iliriku në Menologjinë e Vasilit II

Ikonë e Shën Dana sipas manuscriptit të Menologjia e Vasilit II

Shën Dana ose Danakt Lexuesi, i njohur në traditën bizantine edhe si Shën Danaksi Lexuesi. Jeta e tij është e shkurtër në dëshminë hagiografike që ka mbijetuar, por ajo ka rëndësi historike dhe kulturore, sepse lidh martirizimin e hershëm të krishterë me Ilirikon, Aulonën / Vlorën, rolin e lexuesit kishtar dhe kujtesën bizantine të shenjtorëve në Menologjinë e Vasilit II, dorëshkrimi bizantin i Vatikanit Vat. gr. 1613.

Dorëshkrimi i Vatikanit ruan informacion të shkurtër të martirizimit të tij në datën 16 janar. Në indeksin latin të të njëjtit dorëshkrim, ai shfaqet si:

Danactis Lectoris Martyris. 16. Janu. p. 326.

Danactis Lectoris Martyris — 16 Jan. (Danakti, lexues dhe martir — 16 janar)

Kreu i hyrjes lexon: Në të njëjtën ditë përkujtohet martirizimi i martirit të shenjtë Danakti Lexuesi (Τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὁμολογίας τοῦ ἁγίου μάρτυρος Δανάκτου τοῦ ἀναγνώστου). Faza Tῆς αὐτῆς ἡμέρας do të thotë “në të njëjtën ditë”. Kjo është një formulë standarde në Menologjitë dhe Sinaksarët bizantinë, kur disa shenjtorë ose festa renditen nën të njëjtën datë kalendarike.

Fjala ὁμολογίας do të thotë “garë”, “përlshje” ose “luftë atletike”. Në hagiografinë bizantine përdoret në mënyrë metaforike për martirizimin. Martiri kup-tohet si një atlet i Krishtit, që lufton kundër përndjekjes, idhujtarisë dhe vdekjes. Fjala ἀναγνώστης do të thotë lexues ose psalt. Në Kishën e hershme dhe bizantine, lexuesi (psalti) ishte rangu më i ulët klerikal, përgjegjës për leximin e Shkrimit të Shenjtë dhe teksteve të tjera të shenja gjatë liturgjisë. Indeksi latin e përkthen këtë titull si lector. Emri i shenjtorit shfaqet në forma të ndryshme gramatikore, sipas gjuhës dhe rasës. Në greqishten e vjetër, forma emërore kuptohet më mirë si: Δανάξ, Danaks. Në kreun e dorëshkrimit, megjithatë, emri shfaqet në rasën gjinore:Δανάκτου (i Danaksit / i Danaktit), ku emrat Danaks dhe Danakt i referohen të njëjtit martir Shën Dana.

Përkthimi i plotë i dorëshkrimit sipas Menologjisë së Vasilit II:

“Martiri i shenjtë Danakti ishte nga krahina e Ilirikut, nga një vend i quajtur Aulona. Ai ishte lexues (psalt) i Kishës së shenjtë dhe shërbente në shërbesë duke kënduar/ndihmuar në këndimin e himneve të shenja të të krishterëve.

Kur ndodhi një sulm nga të pafetë (paganët), ai mori enët e shenja të Kishës për t'i ruajtur nga sulmi. Por armiqtë e të krishterëve iu afruan dhe e zunë.

Por kur disa burra fshatarë dhe jobsimtarë u bashkuan në këto akte grabitjeje për ta vrrarë atë. Por Shën Danaksi, duke marrë enët e shenja të Kishës, iku në një vend të fortifikuar që shtrihej pesë milje nga Aulona drejt detit.

Armiqtë zbritën tek ai me litarë dhe e detyruan të bënte flirje për Dionisin, duke thënë se Dionisi është ai që prodhon verën. Por shenjtori rrëfeu Krishtin, duke thënë se Ai është ai që krijoi botën dhe të gjitha gjërat në botë; dhe se Dionisi nuk është perëndi, por një idhull i shurdhër dhe i pagojë. Dhe ata u zemëruan, e prenë me shpatat e tyre dhe e hodhën në det. Dhe kështu ai u përsos në martirizim.” Shën Dana (Danakti / Danaksi psalti) përkujtohet më 16 janar dhe tradicionalisht vendoset në shekullin II apo III pas Krishtit, por asnjë vit i saktë i martirizimit të tij nuk ruhet në dorëshkrim ose në njoftimet e shkurtra standarde të Sinaksarit.

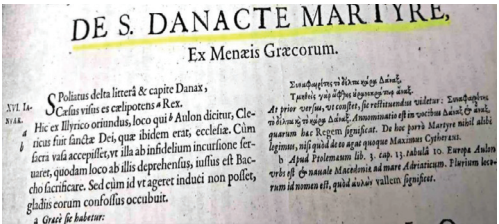
Leuka, Shën Dana, Vlorë dhe Amantia

Historia lokale nuk fillon me jetën e një shenjt, por me një toponim dhe një famulli. Në raportin e parë

të ruajtur ad limina për dioqezën e Alessanos, të datuar më 1590, delegati i ipeshkvijve përmend tashmë një vendbanim të quajtur Shën Dana (San Dana), me kishë famullitare dhe kler vendas. Në vitin 1628, një vizitë apostolike e përshkruan kishën famullitare si të vetmen kishë në fshat, me artoforion, enë të shenja për ruajtjen e Eukaristisë së Shenjtë, vajra të shenja dhe vaskë pagëzimi. Ndërsa në vitin 1709, famullia e vogël kishte tre altarë të pajisur me të ardhura dhe një Vëllazëri të Kungatës të Shenjtë. Këto të dhëna vërtetojnë pa dyshim se kulti ishte i rrënjësor lokalisht që nga fundi i shekullit të gjashtëmbëdhjetë. Megjithatë, ato nuk provojnë biografinë e mëvonshme që e bëri Danën dhjak të Leukës.

Shkrimtari më i hershëm vendas që e lidh shprehimisht shenjtin me Vlorën/Aulonën është françeskani i shekullit të shtatëmbëdhjetë Luigi Tasselli. Siç citohet nga historiani dioqezan Salvatore Palese, Tasselli e përshkroi Shën Danën (San Danon) si një shenjt i rritit ortodoks bizantin, klerik ose nën-dhjak të Aulonës/Vlorës, i cili kërkoi të fshihte enët e shenja nga persekutorët dhe u vra pasi refuzoi të flijonte për Bakun. Me fjalë të tjera, versioni i Tassellit mbështetet ende në traditën e martirëve të Aulonës (Vlorës), jo ende në rrëfimn plotësisht të zhvilluar të Leukës. Versioni posaçërisht leukan bëhet shumë më i qartë në shkrimet moderne lokale. Palese citon ipeshkvin Giuseppe Ruotolo, që shkruante në shekullin e njëzetë, duke e përshkruar Danën si një dhjak që shërbente në shenjtëroren e Leukës, i cili, kur anijet armike po afroreshin, iku me enët e shenja dhe veçanërisht me piksidën (kuti kungimi) që përmbante Eukaristinë, vrapoi drejt Montesardos, I konsumoi vetë për të shmangur përdhosjen dhe u vra gjatë rrugës, pranë vendit që më vonë u shënuar nga fshati dhe kujtesa vendase. Komentari aktual dioqezan mbi kalendarin vendas vazhdon ta ruajë këtë formë të historisë dhe e quan shprehimisht Danën një dhjakon nga Valora, i cili arriti në Capo di Leuca dhe vdiq gjatë një sulmi. Megjithatë, studimi arkivor i Palese-s është edhe më i qartë. Ai pohan se mbetet e paprovuar nëse kulti mbërriti përmes kolonizimit bizantin të shekullit të nëntë apo përmes refugjatëve shqiptarë të shekujve të katërmëdhjetë dhe të pesëmbëdhjetë që ka më shumë mundësi, dhe vëren se analiza liturgjiko-hagiografike e profesor Fusco-s korrigjoi atë që ishte transmetuar në rrëfimn e Ruotolo-s. Në përfundimin e tij tregon se tradita e Leukës nuk është e pa vlerë, por ajo i përket sferës së traditës kishtarë dhe kujtesës lokale, dhe jo biografiës së konfirmuar. Lidhja rajonale me Amantian i përket të njëjtit peizazh kishtar të Vlorës (Aulona), dhe bazilika e saj e antikitetit të vonë, së bashku me statusin ipeshkvnor, tregojnë se prapavija e Vlorës nuk ishte fetarisht periferike. Për interpretimin historik, kjo ka rëndësi sepse e vendos Danën brenda një mjedisi më të gjerë të krishterë në rajonin e adriatikut, dhe jo si një legjende lokale të izoluar.

Vlorë si vendi fillestar i martirizimit dhe Leuka si ruajtëse e mëvonshme e kujtesës

Një lexim historikisht i kujdesshëm i traditës sugjeron se Shën Dana, i njohur më saktë në format hagiografike latine dhe bizantin ortodoks si Danacte, Danactus ose Danax, duhet kuptuar fillimisht brenda peizazhit të krishterë të Vlorës, Aulonës së lashtë, në Iliri. Kujtesa më e rëndësishme kishtarë e ruajtur në Martirologjinë Romane e vendos martirizimin e tij në Vlorë të Ilirisë, në Shqipërinë e sotme. Kjo hollësi është domethënëse, sepse e identifikon bregdetin shqiptar të Adriatikut jo thjesht si vendin e origjinës së tij, por si mjedisin fillestar të dëshmisë dhe martirizimit të tij. [5] Sipas kësaj tradite të vjetër, Dana ishte një klerik i krishterë, shpesh i përshkruar si lexues ose dhjak, i cili refuzoi të dorëzonte objektet e shenja të krishtera ose të merrte pjesë në flirje pagane. Prandaj, vdekja e tij i përket modelit klasik hagiografik të martirit që mbron shenjtërinë e Kishës dhe dëshmon Krishtin përpara autoritetit armiqësor. Në këtë version, Vlorë nuk është një hollësi dytësore e sfondit, ajo është gjeografia e shenjtë e martirizimit të tij.

Lidhja e mëvonshme me Leukën dhe Salenton jugore duhet interpretuar me kujdes. Tradita salentine e kujton Shën Danën si një dhjak të lidhur me shenjtëroren e Santa Maria di Leuca, i cili mbrojti Eukaristinë gjatë një sulmi të dhunshëm dhe u vra ndërsa përpiqej të shpëtonte kungatën e shenjtë nga përdhosja. Kjo traditë është thellësisht domethënëse për identitetin fetar të Leukës dhe të fshatit të afërt San Dana (Shën Dana), por duket se përfaqëson një lokalizim të mëvonshëm devotshmërie të një martiri, ku mjedisi më i hershëm i kujtuar i të cilit ishte Vlorë. Transferimi ose ringritja e kujtesës së tij nga Vlorë në Leuka (Leuca) është historikisht i besueshëm kur shihet në sfondin e paqëndrueshmërisë më të gjerë të botës adriatike dhe ballkanike midis shekujve të gjashtë dhe të pesëmbëdhjetë. Gjatë kësaj periudhe, Iliria dhe Ballkani perëndimor përjetuan ndërprerje të përsëritura politike, ushtarake dhe kishtarë, pushtime të antikitetit të vonë, lëvizje sillave dhe avare, riorganizim bizantin, zgjerimi bullgar dhe marrëdhënie

të ndryshueshme midis Kishave latine dhe bizantine ortodokse. Në kushte të tilla, kultet e shenjtorëve, traditat e relikeve, kujtesat liturgjike dhe hagiografitë lokale shpesh udhëtonin përtej Adriatikut, të bartura nga klerikë, refugjatë, murgj, tregtarë dhe komunitete të krishtera bregdetare vendase.

Leuka, e vendosur në skajin jugor të Pulias dhe përballë rugëve adriatiko-joniane drejt Shqipërisë dhe Lindjes Epirit, ishte natyrshëm e pozicionuar për të marrë dhe ruajtur kujtime të tilla. Në këtë kuptim, kulti i Shën Danës mund të lexohet si një urë midis Vlorës dhe Salentos: Vlorë si toka e martirizimit të tij dhe Leuka si një nga vendet ku emri, historia dhe simbolika e tij eukaristike u mbajtën gjallë në devocionin e mëvonshëm të krishterë. Ky interpretim nuk e mohon traditën salentine. Përkundrazi, ai e vendos atë brenda një procesi më të gjerë historik. Kult i Shën Danës mund të ketë mbijetuar dhe të jetë zhvilluar në Leukë pikërisht sepse kujtesa e krishterë e Vlorës dhe Ilirisë dhe më vonë Arbërisë u ekspozua ndaj trazirave ndër shekuj. Prandaj, historia e shenjtit u përket të dy brigjeve të Adriatikut: Shqipërisë, ku kujtesa martiriale është e rrënjësor, dhe Leukës, ku ajo kujtesë u ruajt, u ritualizua dhe mori formë lokale të qëndrueshme.

Nderimi, dita e festës dhe devocioni lokal

Brenda traditës katolike, festa e Shën Danës është e lidhur fort me 16 janarin. Kalendarin dioqezan i Ugento–Santa Maria di Leuca e kremton atë në këtë ditë si kujtesë lokale, dhe e njëjta datë shfaqet në Martirologjinë Romane, siç pasqyrohet nga dokumentet katolike të referencave hagiografike. Shenjt i Shën Danës mund të ketë mbijetuar dhe të jetë zhvilluar në Leukë pikërisht sepse kujtesa e krishterë e Vlorës dhe Ilirisë dhe më vonë Arbërisë u ekspozua ndaj trazirave ndër shekuj. Prandaj, historia e shenjtit u përket të dy brigjeve të Adriatikut: Shqipërisë, ku kujtesa martiriale është e rrënjësor, dhe Leukës, ku ajo kujtesë u ruajt, u ritualizua dhe mori formë lokale të qëndrueshme.

Kulti është gjithashtu shumë i gjallë në praktikën bashkëkohore. Krahas kujtesës liturgjike dimërore më 16 janar, komuniteti tani mban një kremtim veror në fillim të gushtit, ku mesha përmendet shenjt i dhe procesioni bëhet me pishtarë, ndërsa bashkia e rendit si Festa Patronale San Dana në programin e saj veror. Që nga fundi i viteve 2010, këto festa janë bërë gjithashtu të rëndësishme për takime simbolike midis Salentos dhe Shqipërisë, përfshirë pjesëmarrjen e klerikëve nga Shqipëria e Jugut dhe vepimtarit qytetare-kulturore të konceptuara si urë midis dy brigjeve të Adriatikut.

Ikonografia dhe kujtesa kulturore

Shën Dana nuk ka një tip ikonografik universal të standardizuar fort, të krahasueshëm me shenjtorët e mëdhenj latin apo ortodoks. Tradita e shkruar që ka mbijetuar i nënkupton, në vend të kësaj, atributet e tij nga vetë historia. Në traditën e lashtë të Vlorës ai është një lexues/psalt i lidhur me enët e shenja dhe, në disa përditësime, me libra të shenjtë, në traditën salentine ai bëhet dhjak që mban piksidën, Eukaristinë ose enët liturgjike ndërsa ikën nga sulmi. Prandaj ikonografia e sugjeruar nga burimet është liturgjike dhe eukaristike, jo ushtarake: me veshje si lexues (studies) ose dhjak, enë ose piksidë në dorë, dhe martirizim për besnikëri ndaj Krishtit. [17] Në kujtesën bashkëkohore, Shën Dana funksionon më shumë sesa si mbrojtës i një famullie shumë të vogël. Prezantimet e fundit dioqezane e përshkruajnë atë si një figurë me rëndësi fetare, shoqërore dhe kulturore, një shenjt që fton në dialog midis popujve dhe besimeve. Kremtimet e Shën Danës në vitin 2022 e paraqitën shprehimisht atë si një “mbrojtës të përbashkët” që bashkon Ugento–Leuca dhe Shqipërinë e jugut, ndërsa ipeshkvi Giovanni Peragine foli për të si shenjtin që bashkon dy brigjet e Adriatikut përmes shenjtërisë, shërbimit dhe martirizimit.

Përfundim:

Rëndësia e Shën Danës qëndron pikërisht në këtë gjeografi të dyfishtë: kujtesa e tij si martir, kulti ose tradita hagiografike udhëtoi drejt Leukës dhe gjeti aty një strehë të qëndrueshme devotshmërie, duke e kthyer kultin e tij në një lidhje shpirtërore midis Shqipërisë dhe Salentos bizantino-latine. Rëndësia e tij e qëndrueshme qëndron pikërisht në këtë identitet të shtresëzuar. Shën Dana i përket kujtesës fetare të Vlorës, famullisë dhe fshatit San Dana në Capo di Leuca, peizazhit të shenjtë të Leukës dhe më tërthorazi gjeografisë më të gjerë të krishterë të antikitetit të vonë që përfshinte edhe Amantian. Ai mbetet një shenjt i vogël me vlerë të madhe interpretuese: një dëshmitar i traditës së martirizimit, një shenjë e qarullimit kulturor në adriatik dhe një emblemë e qëndrueshme e mënyrës se si komunitetet lokale të krishtera ruajnë identitetin përmes vendeve, festave dhe rrëfimeve kur siguria dokumentare është e kufizuar. Shenim: dorëshkrimi sipas Menologjisë së Vasilit II: u soll ne redaksi nga zonja Eva S. Ceca dhe u perkthye nga z. Erlet Shaqe

Libro Ilirico di Appiano Alessandrino

A cura di FITIJE PICARI - Ravenna

I Romani fanno distinzione tra questi popoli e tra Peoni, Reti, Norcia, Misi d'Europa e quanti altri confinano con questi e risiedono lungo la riva destra dell'Istro (destra per chi lo discende) - esattamente come distinguono Greci da Greci - e li chiamano singolarmente coi loro nomi, ma nel complesso li ritengono tutti Illiri. Perché sia invalsa questa opinione non sono riuscito a scoprirlo, ma vi fanno tuttora riferimento, dato che raccolgono sotto un'unica voce la tassa riscossa nelle province comprese tra le sorgenti dell'Istro e il Mar Nero e la chiamano "dazio illirico". Come i Romani li abbiano assoggettati, ho già confessato, trattando di Creta", che non ho rintracciato le origini esatte e i pretesti delle guerre, ed anzi invitavo chi ne fosse in grado a dire di più al riguardo. Per parte mia scriverò quel che ne so. Agron era re di quella parte d'Iliria vicino al golfo del mar Ionio", che tennero sotto il proprio dominio anche Pirro, re dell'Epiro, e i successori di Pirro. Agron, dopo aver conquistato di nuovo parte dell'Epiro, Corcira e inoltre Epidamno e Faro, vi stabilì guarnigioni. Quando cominciò a far scorrerie anche dall'altra parte dello Ionio, l'isola di nome Issa' chiese protezione ai Romani che, assieme agli Issi, inviarono un'ambasceria per verificare l'accusa che questi ultimi muovevano ad Agron. Imbarcazioni leggere illiriche attaccarono gli ambasciatori durante il viaggio e uccisero l'emissario degli Issi, Cleomporo, e quello dei Romani, Coruncanio: gli altri riuscirono a scappare. I Romani si accingevano pertanto a intraprendere una spedizione contro gli Illiri, con navi e fanteria, quando Agron morì lasciando un figlio piccolo, di nome Pinnes, affidando alla moglie il compito di consegnare il potere al bambino, benché non ne fosse la madre. Demetrio, che controllava Faro per conto di Agron e oltre che sulla stessa Faro esercitava autorità su Corcira, tradendo le consegnò entrambe ai Romani che si stavano avvicinando. I Romani, dopo tali fatti, spinsero Epidamno a stringere un patto d'amicizia e navigarono in aiuto degli Issi e degli abitanti di Epidamno assediati dagli Illiri.

Gli Illiri, sciolto l'assedio, si ritirarono, e alcuni di loro quelli che sono chiamati Atintani - passarono dalla parte dei Romani. In conseguenza di queste vicende la moglie di Agron inviò a Roma ambasciatori per restituire loro i prigionieri e prendere in consegna i disertori; chiedeva inoltre di ottenere perdono per l'accaduto, in quanto causato non da lei ma da Agron. Ottenne in risposta che Corcira, Faro, Issa, Epidamno e, tra gli Illiri, gli Atintani erano ormai sudditi dei Romani, e che Pinnes poteva avere il controllo del restante dominio di Agron ed essere amico dei Romani, purché si fosse tenuto lontano dalle località suddette e le navi illiriche non si fossero spinte oltre Lissio in più di due alla volta e senza armi. Essa accettò ogni condizione. Questi furono dunque i primi contrasti e patti tra Illiri e Romani. mi. I Romani, inoltre, lasciarono libere Corcira e Apollonia, e assegnarono a Demetrio, a ricompensa del tradimento, le piazzeforti che già controllava, dichiarando che gliele affidavano temporaneamente, sospettandone l'infedeltà, che non tardò a manifestarsi. Mentre infatti i Romani erano intenti a combattere già da tre anni con i Celti stanziati lungo l'Eridano, Demetrio, dal momento che erano impegnati, si mise a predare il mare, coinvolgendo nell'impresa un'altra tribù illirica, gli Istri, e spinse gli Atintani a rompere l'alleanza con Roma. I Romani, sistemata la questione dei Celti, tolsero immediatamente di mezzo i pirati con una spedizione navale e, l'anno seguente, marciarono contro Demetrio e gli Illiri che con lui si erano resi colpevoli. Demetrio, che si era rifugiato presso il re Filippo di Macedonia e poi si era nuovamente messo a pirateggiare lo Ionio, lo uccisero, e la sua patria, Faro, che con lui si era schierata, la rasero al suolo mentre risparmiarono gli Illiri, per una nuova intercessione di Pinnes.

Questi furono i secondi scontri e patti tra Romani e Illiri. I rimanenti fatti che sono riuscito a trovare non li ho esposti tutti in ordine cronologico, ma piuttosto secondo quanto concerne ciascuna stirpe illirica. I Romani combattevano contro i Macedoni, ed era già re dei Macedoni Perseo, succeduto a Filippo. Al fianco di Perseo si era schierato, per denaro, Gentio, re di un'altra tribù illirica. Questi attaccò l'Iliria romana e gettò in vincoli gli ambasciatori romani che da lui si recavano, accusandoli di venire non come ambasciatori ma come spie. Anicio, generale romano, in uno scontro navale catturò alcune imbarcazioni di Gentio;

scontratosi con lui per terra, ebbe la meglio e lo strinse d'assedio in una fortezza. Al che Gentio chiese di trattare e Anicio gli ordinò di consegnarsi ai Romani. Gentio chiese ed ottenne dal senato tre giorni di tempo per prendere una decisione. Nel frattempo, dato che i suoi sudditi erano passati dalla parte di Anicio, pensò bene di incontrare Anicio e, gettandoglisi ai piedi, lo supplicò in modo davvero vergognoso. Anicio lo sollevò da terra facendogli coraggio e, dopo averlo invitato a mangiare, ordinò alle guardie di arrestarlo mentre se ne andava via dal pranzo. Anicio lo condusse a Roma, assieme ai figli, per il trionfo. La guerra contro Gentio durò in tutto venti giorni. Le sue 70 città Paolo Emilio, il

vincitore di Perseo, cui il senato aveva segretamente dato istruzioni, le attraversò appositamente di ritorno a Roma. Esse erano timorose, ma egli promise loro il perdono per l'accaduto se avessero consegnato l'oro e l'argento in loro possesso. Accettate queste condizioni, inviò loro, in ogni singola città, una parte dell'esercito, e, dopo aver fissato un giorno, lo stesso per tutti, ordinò che ciascuno dei suoi generali, nella città assegnatagli, per mezzo di un araldo, all'alba annunciasse di portare le ricchezze nell'agorà, all'ora terza: una volta effettuata la raccolta, saccheggiassero il rimanente. Così Paolo spogliò in un'ora 70 città. Ardiei e Palari, altre tribù illiriche, saccheggiarono l'Iliria romana, e i Romani, impegnati altrove, inviarono loro ambasciatori per riprenderli. Ma poiché quelli non desistettero, i Romani organizzarono una spedizione contro di loro con 10.000 fanti e 600 cavalieri. Gli Illiri, venutine a conoscenza, ed essendo ancora impreparati allo scontro, mandarono ambasciatori ritrattando e implorando. I senato ingiunse loro di rifondere coloro che avevano ingiustamente danneggiato. Non vollero pagare e Fulvio Flacco mosse contro di loro. La guerra si risolse probabilmente con una sola incursione, dato che non ho trovato notizia di una sua precisa fine. Contro gli Iapodi della regione alpina interna combatterono Sempronio, soprannominato Tuditano, e Tiberio Pandusa. E sembra che gli Iapodi si siano sottomessi, come sembra che abbiano fatto i Segestani con Lucio Cotta e Metello, entrambe queste popolazioni, tuttavia, si ribellarono non molto tempo dopo.

I Dalmati, altra tribù illirica, attaccarono l'Iliria romana e non ricevettero gli ambasciatori romani appositamente inviati. I Romani mossero dunque contro di loro con un esercito al comando del console Marcio Figulo. Essi, appena Figulo si trovò fuori del campo, sopraffecero le sentinelle con un attacco improvviso e lo tagliarono fuori dall'accampamento respingendolo giù per il pendio fino a che, in fuga, raggiunse il fiume Narona. Quando gli inseguitori si ritirarono era l'inizio dell'inverno Figulo, che sperava di piombar loro addosso all'improvviso, li trovò pronti a sostenere la sua avanzata con rinforzi di altre città.

Riuscì ugualmente a sospingerli dentro la città di Delminio, da cui viene loro il nome di Delmatei, poi modificato in Dalmati. Nulla potendo con i suoi attacchi contro la ben protetta città né potendo impiegare le macchine da guerra data l'altezza delle fortificazioni, prese d'assalto le altre città e le conquistò, visto che erano piuttosto sguarnite di uomini per essersi radunati in Delminio. Quindi cominciò a bombardare Delminio con le catapulte, scagliando pali di due cubiti ricoperti di stoppa impregnata di pece e zolfo. Questi proiettili si accendevano con l'attrito e, come torce volanti, dove colpivano appiccavano il fuoco, finché gran parte della città non fu bruciata. Questa fu la fine della guerra tra Figulo e i Dalmati. Più tardi Cecilio Metello, durante il suo consolato, per desiderio di trionfo decise di compiere una spedizione contro i Dalmati, che nulla avevano fatto di male. Essi lo accolsero come amico e Metello trascorse l'inverno presso di loro nella città di Salona e poi tornò a Roma e celebrò il trionfo.

(continua al prossimo numero)

Libri Ilirici i Appiano Alessandrino

Përgatitur nga FITIJE PICARI - Ravenna

Romakët bënin dallim ndërmjet këtyre popujve, si edhe ndërmjet peonëve, retëve, misëve të Evropës dhe të gjithë atyre që kufizoheshin me ta dhe banonin përgjatë bregut të djathtë të Istrit (të djathtë për atë që e zbret lumin), ashtu siç dallonin grekët nga grekët. Secilin prej tyre e quanin me emrin e vet, por në tërësi i konsideronin të gjithë ilirë. Nuk kam mundur të zbuloj arsyen se përse u përhap kjo mënyrë të menduari, por edhe sot e kësaj dite ata i përfshijnë të gjithë nën të njëjtin emërtim, pasi taksën që mblihdet në krahinat e shtrira nga burimet e Istrit deri në Detin e Zi e regjistrojnë nën një zë të vetëm dhe e quajnë "dogana ilire".

Se si romakët i nënshtuan këta popuj, e kam pranuar tashmë, kur trajtoja çështjen e Kretës, se nuk kam mundur të gjej me saktësi origjinën dhe shkaqet e luftërave; madje kam ftuar këdo që është në gjendje të dijë më shumë të japë sqarime mbi këtë çështje. Sa për mua, do të shkruaj atë që di.

Agroni ishte mbret i asaj pjese të Ilirisë pranë gjirit të Detit Jon, një territor që më parë kishte qenë nën sundimin e Pirros, mbretit të Epirit, dhe pasuesve të tij. Pasi kishte rimarrë një pjesë të Epirit, si edhe Korkyrën, Epidamnin dhe Farin, Agroni vendosi garnizon në këto vende. Kur filloi të kryente sulme dhe plaçkitje edhe në anën tjetër të Jonit, ishulli i quajtur Isa kërkoi mbrojtjen e romakëve. Këta të fundit, së bashku me banorët e Isës, dërguan një ambasadë për të verifikuar akuzat që isianët ngrinin kundër Agronit.

Gjatë udhëtimit, anije të lehta ilire sulmuan ambasadorët dhe vranë të dërguarin e isianëve, Klemporin, si edhe të dërguarin romak, Koruncan. Të tjerët arritën të shpëtonin.

Si pasojë e kësaj ngjarjeje, romakët u përgatitën të ndërmerrnin një ekspeditë kundër ilirëve me flotë detare dhe këmbësori. Mirëpo Agroni vdiq, duke lënë një djalë të mitur me emrin Pines. Ai ia besoi gruas së tij detyrën për t'ia dorëzuar pushtetin djalit, ndonëse ajo nuk ishte nëna e tij. Demetri, i cili qeveriste Farin në emër të Agronit dhe ushtronte pushtet si mbi Farin ashtu edhe mbi Korkyrën, i tradhtoi dhe ua dorëzoi të dyja qytetet romakëve që po afroheshin. Pas këtyre ngjarjeve, romakët e shtynë Epidamnin të lidhte një traktat miqësie me ta dhe lundruan në ndihmë të banorëve të Isës dhe të Epidamnit, të cilët ishin të rrethuar nga ilirët.

Pasi ilirët hoqën dorë nga rrethimi, u tërhoqën dhe një pjesë e tyre, ata që quheshin Atintanë, kaluan në anën e romakëve. Si pasojë e këtyre zhvillimeve, bashkëshortja e Agronit dërgoi ambasadorë në Romë për t'u kthyer romakëve robërit dhe për të marrë në dorëzim dezertorët. Ajo kërkonte gjithashtu falje për ngjarjet e ndodhura, duke theksuar se përgjegjësia nuk binte mbi të, por mbi Agronin.

Përgjigjja që mori ishte se Korkyra, Fari, Isa, Epidamni dhe, ndër fiset ilire, Atintanët, tashmë konsideroheshin nënshtetas të Romës. Pinesit i lejohej të sundonte pjesën e mbetur të mbretërisë së Agronit dhe të mbetej mik i romakëve, me kusht që të mos ndërhynte në zotërimet e sipërpërmendura dhe që anijet ilire të mos lundronin përtej Lisit në numër më të madh se dy njëherësh dhe pa armë. Ajo pranoi të gjitha kushtet. Këto qenë, pra, përplasjet dhe marrëveshjet e para ndërmjet ilirëve dhe romakëve. Romakët, ndërkohë, i lanë të lira Korkyrën dhe Apolinën. Ndërsa Demetrit, si shpërblim për tradhtinë e tij, i dhanë fortesat që ai tashmë kontrollonte, duke deklaruar se ia besonin përkohësisht. Megjithatë, ata dyshonin në besnikërinë e tij, dhe ky dyshim nuk vonoi të vërtetohej. Ndërsa romakët prej tre vitesh ishin të angazhuar në luftë kundër keltëve të vendosur përgjatë Eridanit, Demetri përfitoi nga kjo situatë. Ai rifilloi grabitjet detare, duke përfshirë në veprimtarinë e tij edhe një fis tjetër ilir, istrët, dhe i nxiti Atintanët të shkëputeshin nga aleanca me Romën.

Sapo romakët zgjidhën çështjen e keltëve, ndërmorën menjëherë një ekspeditë detare kundër piratëve dhe i zhdukën ata. Vitin pasues marshuan kundër Demetrit dhe kundër ilirëve që ishin bashkuar me të në këto veprime.

Demetri ishte strehuar pranë mbretit Filip të Maqedonisë dhe më pas ishte kthyer sërish në veprimtarinë pirate në Detin Jon. Romakët e vranë atë dhe qytetin e tij, Farin, i cili ishte rreshtuar në anën e tij, e shkatërruan plotësisht. Ndërsa ilirët i falën, falë një ndërhyrjeje të re të Pinesit.

Këto qenë përplasjet dhe marrëveshjet e dyta ndërmjet romakëve dhe ilirëve. Ngjarjet e tjera që kam mundur të gjej nuk i kam paraqitur të gjitha sipas rendit kronologjik, por sipas fiseve ilire me të cilat lidhen. Në atë kohë romakët ishin në luftë me maqedonasit dhe në krye të Maqedonisë sundonte tashmë Perseu, pasardhësi i Filipit. Në anën e Per-

seut ishte rreshtuar, kundrejt pagesës, Genti, mbreti i një fisi tjetër ilir. Genti sulmoi Ilirinë romake dhe burgosi ambasadorët romakë që po shkonin tek ai, duke i akuzuar se nuk vinin si të dërguar diplomatikë, por si spiunë.

Anici, gjenerali romak, në një betejë detare kapi disa anije të Gentit. Më pas u përball me të në tokë, e mundi dhe e rrethoi në një fortesë. Atëherë Genti kërkoi të hynte në bisedime. Anici i urdhëroi të dorëzohej para romakëve. Genti kërkoi dhe mori nga senati një afat prej tre ditësh për të marrë vendimin e tij. Ndërkohë, duke parë se nënshtetasit e tij po kalonin në anën e Anicit, ai vendosi të takohej me gjeneralin romak. Duke iu hedhur në këmbë, e luti për mëshirë në një mënyrë që autori e cilëson tejet poshtëruese. Anici e ngriti nga toka, e inkurajoi dhe e ftoi në një darkë. Por, sapo mbaroi vakti dhe Genti po largohej, ai urdhëroi rojet ta arrestonin. Më pas e dërgoi në Romë së bashku me bijtë e tij për ta shfaqur në ceremoninë e triumfit.

Lufta kundër Gentit zgjati gjithsej njëzet ditë. Shtatëdhjetë qytetet e tij i vizitoi qëllimisht Paulus Emilius, fitimtari i Perseut, gjatë kthimit për në Romë. Senati i kishte dhënë fshehurazi udhëzime të posaçme. Banorët e këtyre qyteteve ishin të frikësuar, por ai u premtoi falje për ngjarjet e së kaluarës me kusht që të dorëzonin të gjithë arin dhe argjendin që zotëronin. Pasi ata pranuan, ai dërgoi në secilin qytet një repart të ushtrisë. Më pas caktoi një ditë të vetme për të gjitha qytetet dhe urdhëroi që në agim, përmes një lajmëtarë, gjeneralët e tij të shpallnin se pasuritë duhej të silleshin në agorë deri në orën e tretë të ditës. Sapo përfundoi grumbullimi i tyre, ushtarët morën urdhër të plaçkitnin gjithçka tjetër. Kështu, brenda një ore të vetme, Paulus Emilius grabiti shtatëdhjetë qytete. Ardiejtë dhe Palarët, dy fise të tjera ilire, sulmuan dhe plaçkitën Ilirinë romake. Romakët, të angazhuar në fronte të tjera, u dërguan ambasadorë për t'u qortuar dhe për t'u kërkuar ndërprerjen e sulmeve. Meqenëse ata nuk hoqën dorë nga veprimet e tyre, romakët organizuan një ekspeditë ushtarake kundër tyre me dhjetë mijë këmbësorë dhe gjashtëqind kalorës.

Kur ilirët morën vesh për këtë dhe duke qenë ende të papërgatitur për luftë, dërguan ambasadorë duke tërhequr qëndrimin e tyre dhe duke kërkuar falje. Senati u urdhëroi të dëmshpërblenin ata që kishin pësuar padrejtësisht dëme. Por ata nuk pranuan të paguanin dhe Fulvi Flaku marshoi kundër tyre. Me shumë gjasa, lufta përfundoi pas një sulmi të vetëm, pasi nuk kam gjetur asnjë të dhënë të saktë mbi përfundimin e saj. Kundër japodëve, që banonin në krahinat e brendshme alpine, luftuan Sempronio, i mbiquajtur Tuditano, dhe Tiber Pandusa. Duket se japodët iu nënshtuan romakëve, ashtu si edhe segestanët nën drejtimin e Lucius Cottës dhe Metelit. Megjithatë, të dy këto popullsi u rebeluan përsëri jo shumë kohë më vonë. Dalmatët, një fis tjetër ilir, sulmuan Ilirinë romake dhe refuzuan të prisnin ambasadorët romakë që ishin dërguar posaçërisht tek ata.

Për këtë arsye, romakët marshuan kundër tyre me një ushtri të drejtuar nga konsulli Marc Figuli. Sapo Figuli u largua nga kampi, dalmatët sulmuan papritur rojet, i mposhtën ato dhe e shkëputën konsullin nga ushtria e tij. Më pas e detyruan të tërhoqej përgjatë shpatit të malit, derisa, duke u larguar me nxitim, arriti te lumi Narona.

Kur ndjekësit e tij u tërhoqën, ishte fillimi i dimrit Figuli shpresoi t'i zinte në befasi. Mirëpo, kur u hodh në sulm, i gjeti të përgatitur dhe të përforcuar nga luftëtarë të ardhur prej qyteteve të tjera. Megjithatë, ai arriti t'i shtynte brenda qytetit të Delminit, prej të cilit ata morën emrin Delmatë, emër që më vonë u shndërrua në Dalmatë. Meqenëse nuk mund ta pushtonte qytetin përmes sulmeve të drejtpërdrejta dhe as të përdorte makineritë rrethuese për shkak të lartësisë së mureve mbrojtëse, ai iu kthye qyteteve të tjera. Këto ishin pothuajse të pambrojtura, sepse shumica e burrave ishin mbledhur në Delmin. Figuli i sulmoi dhe i pushtoi njëra pas tjetrës.

Më pas filloi bombardimin e Delminit me katapultë, duke hedhur hunj druri dy kubitë të gjatë, të mbështjellë me tërfil të thatë dhe të lyer me katran e squfur. Gjatë fluturimit, nga fërkimi, këta predha merrnin flakë dhe, si pishtarë futurues, ndiznin gjithçka aty ku binin. Në këtë mënyrë një pjesë e madhe e qytetit u dogj. Kështu përfundoi lufta ndërmjet Figulit dhe dalmatëve. Më vonë, Cecili Meteli, gjatë konsullatit të tij, i shtyri nga dëshira për të fituar një triumf ushtarak, vendosi të ndërmerre një fushatë kundër dalmatëve, ndonëse ata nuk kishin kryer asnjë veprim armiqësor. Dalmatët e pritën si mik. Meteli kaloi dimrin mes tyre, në qytetin e Salonës, dhe më pas u kthye në Romë, ku kremtoi triumfin e tij.

(vazhdon në numrin e ardhshëm)

DANAX DA VALONA, LETTORE

Di Roberto Fusco - Roma

La tradizione agiografica e liturgica bizantina tramanda il nome di un san Dana da Valona. Nessuna notizia biografica storicamente utile viene, però, riportata insieme al lemma e alla breve notizia o σύναξις del libro liturgico della Chiesa greca consacrato alla memoria dei santi, dei quali riferisce per ogni singolo giorno il nome da commemorare e una cursoria biografia destinata a far circolare tra i fedeli i dati essenziali delle gesta dei singoli santi. D'accordo con i criteri propri del genere letterario, il testo quasi aborrisce ogni elemento utile a una contestualizzazione: del tutto oscura appare l'epoca del martirio e lo stesso nome del santo, a giudicare dalle testimonianze manoscritte del *Sinassario*,¹ risulta trádito in lingua greca in forme disomogenee, a volte come Δάναξ, altre come Δάνακτος. Significativo è anche il fatto che la *passio* del santo non sia stata tramandata che da una controversa fonte liturgico-calendariale di ambito greco, mentre non risultano né componimenti agiografici né altre evidenze letterarie collegate alla sua figura, e che il suo culto abbia lasciato le sue tracce più considerevoli soltanto nel contesto di quell'avamposto occidentale della civiltà bizantina quale la Terra d'Otranto, di cui è noto il legame di affinità e scambio con l'Epiro.

Secondo l'unica testimonianza esistente, Dana apparteneva al clero di Aulona nell'Illirico con l'incarico di ἀναγνώστης, ovvero 'lettore', ordine minore nel cursus ecclesiastico della Chiesa bizantina, corrispondente nelle funzioni all'«accolito» della Chiesa latina, cui erano riservati compiti legati alla lettura dei testi biblici, ad eccezione del Vangelo, e al canto di antifone e versetti nella divina liturgia.² Questo rappresenta l'unico dato cronologicamente sensibile del testo: Dana apparteneva a un'epoca in cui l'istituto clericale del *lector* era istituito presso la Chiesa di Valona. Durante una ignota persecuzione pagana o piuttosto una cruenta rappresaglia degli abitanti pagani, Dana, indotto dalla efferezza dei nemici nei confronti dei cristiani, si ritirò in un luogo appartato, presumibilmente una cala scoscesa, a distanza di sicurezza da Valona, portando con sé la sacra suppellettile della chiesa. Raggiunto nel suo anfratto, i pagani gli chiedono al giovane di sacrificare a Dioniso «creatore del vino», ma egli oppone loro un fermo rifiuto, riconoscendo Cristo come unico artefice di tutto il creato e rinnegando il culto di Bacco come mero idolo. Suscitata così l'ira dei persecutori, viene trafitto con la spada e gettato in mare.³ Ne riproduciamo il testo, secondo l'edizione del codice sirmondiano del *Sinassario* (*Berolinensis graecus* 219), con una nostra traduzione, recensito nel libro liturgico alla data del 16 gennaio:⁴

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλησις τοῦ ἁγίου μάρτυρος Δάνακτος ἀναγνώστου. Οὗτος ἦν ἐξ Αὐλῶνος τοῦ Ἰλλυρικοῦ – οὕτω τοῦ τόπου λεγομένου – κληρικὸς τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις συναχθέντες ἄγριοι καὶ ἄπιστοι καὶ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις ἀπελθόντες πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ἐφόνευσαν. Ὁ δὲ ἅγιος Δάναξ λαβὼν τὰ ἱερὰ σκεῦῃ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ διασῶσαι αὐτὰ ἐκ τῆς τῶν ἀπίστων καταδρομῆς, ἀπῆλθεν εἰς τόπον ὄχυρόν, ἀπέχοντα ἀπὸ Αὐλῶνος μίλια πέντε πρὸς θάλασσαν. Βαθόντες δὲ τοῦτο οἱ ἄπιστοι καὶ καταδράμοντες, διὰ σχοίνων ἑαυτοὺς κατήγαγον πρὸς αὐτόν· καὶ κρατήσαντες ἠνάγκαζον θύειν τῷ Διονύσῳ λέγοντες ὅτι· «Αὐτὸς δημιουργεῖ τὸν οἶνον». Ὁ δὲ ἅγιος ὡμολόγει τὸν Χριστὸν λέγων ὅτι· «Οὗτός ἐστι ὁ τὸν κόμον καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ποιήσας, ὁ δὲ Διόνυσος εἰδὼλον κοφρὸν καὶ ἄλalon». Οἱ δὲ ὀργισθέντες κατέκοψαν αὐτὸν μετὰ τῶν ξίφων, ὧν ἐκράτουν, καὶ ἔρριψαν ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ οὕτως ἐτελειώθη.

In questo stesso giorno passione del santo martire Dana, lettore. Questi era chierico della santa Chiesa di Dio di Valona in Illirico: questo è il nome del luogo. Alcuni contadini infedeli, adunatisi in quei giorni, giunti in questi luoghi uccisero molti cristiani. Il santo Dana, presi i sacri vasi della chiesa per metterli in salvo dalla distruzione da parte degli infedeli, giunse in un luogo riparato distante da Valona 5 miglia sul mare. Venuto a sapere ciò, gli infedeli in fretta si calarono da lui con funi di giunco e, catturandolo, volevano costringerlo a onorare Dioniso, dicendo: «Egli ha creato il vino». Il santo, però, diede testimonianza a Cristo dicendo: «È lui il creatore del mondo e di quanto vi è in esso; Dioniso non è che un idolo sordo e muto». Quelli, allora, adirati lo trafissero con le spade che brandivano e

lo gettarono in mare. E così morì.

Pur nella sua brevità, il testo offre lo spunto per numerose osservazioni di natura filologica e agiografica. In primo luogo, esso costituisce la terza notizia biografica dopo quelle di s. Pietro in *vinculis* e dei ss. martiri Speusippo, Elasippo, Velesippo e Neonilla di Cappadocia, sostituiti in alcuni testimoni manoscritti da s. Pansofio di Alessandria,⁵ e la data del 16 gennaio rimane quello destinato alla sua commemorazione nella gran parte della tradizione liturgica bizantina, nella quale, com'è noto, la memoria non era necessariamente legata – come in Occidente – al *dies natalis* del santo, ma subiva frequentemente adattamenti calendariali dipendenti dalle esigenze delle chiese locali e perfino dei singoli monasteri disseminati nell'impero greco. Uniche eccezioni a tale collocazione liturgica sono i codici **P** del *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (*Patmiacus S. Ioannis theologi* 266, del sec. X), che lo recensisce, sotto

il nome Δάνακτος, al 15 gennaio in un unico latercolo con i martiri Elpidio e Elena,⁶ e il codice **Re** (*Vindobonensis theologicus graecus* 300, olim 142, vergato nei secc. XIII-XIV), dove figura, ancora con il nome Daénaktov, alla data del 7 giugno.⁷ È tuttavia degno di nota che il nome del santo epirota figure esclusivamente in testimoni di tradizione costantinopolitana e manchi, invece, in quelli riconducibili all'Italia bizantina, dove il nome di Dana martire di Valona resta del tutto ignoto. Non è, invece, a lui riconducibile il nome Δάνακτος citato il 6 maggio insieme a quello dei martiri Demetrio, Donato, Terino, Mesereira e compagni, il cui luogo di martirio è collocato non in Illirico, ma nel quartiere τῶν Δευτέρου a Costantinopoli:⁸ significativo è, tuttavia, che anche in questo caso il nome sia proposto nella variante Δάναξ nel *Sinassario Mc* (*Parisinus Coislensis* 223, vergato sull'Athos nel 1301).⁹ Il nome è, invece, del tutto assente nelle fonti calendariali antiche e nei martirologi.

Soltanto grazie alla generica citazione τοῦ Ἰλλυρικοῦ (r. 2) resta identificata plausibilmente la patria con Valona: il nome Αὐλὼν, infatti, viene largamente adoperato in epoca medioevale per designare in modo generico una 'valle' o una 'pianura', oltre che per altre località omonime di quella d'Epiro, come rispettivamente per una valle in Palestina e per la piccola sede episcopale suffraganea di Atene o la cittadina sulla costa ionica del Peloponneso.¹⁰ Tuttavia, il nome della *Aulona* epirota è noto come tale già in epoca romana, secondo la testimonianza della *Tabula Peutingeriana*, VII, 3, mentre l'*Illyricum*, la regione romana designante in origine l'area nord-occidentale dei Balcani, dalla durata storica è difficile da stabilire e sostituita nel Medioevo dal 'tema' di Tessalonica, perde a partire dal sec. IX la sua valenza geografica originaria e passa a designare genericamente la regione di Durazzo.¹¹ La sostanziale imprecisione di questa designazione geografica trova nel testo un ulteriore tassello nell'inciso οὕτω τοῦ τόπου λεγομένου (r. 2), che parrebbe comprovare come nell'epoca o nel contesto in cui il 'sinassario' è stato redatto sussistesse un certo rischio al riguardo dell'identificazione del luogo in questione, il cui nome appariva evidentemente come una sorpresa al lettore. Qualora dimostrato, tale dato potrebbe, di fatto, costituire un importante elemento di determinazione cronologica.

I persecutori sono definiti nel testo ἄγριοι καὶ ἄπιστοι (r. 4), locuzione che sembra a prima vista una endiadi aggettivale che offre una definizione dei 'pagani'. Il vocabolo ἄγριος, infatti, accanto al suo significato ordinario di *rusticus*, nel senso di 'contadino', di largo uso nella lingua attica, presenta in epoca post-classica uno slittamento semantico nell'accezione di *paganus*,¹² ovvero l'«abitante delle campagne», dove le credenze idolatriche avevano goduto di una persistenza molto maggiore che non in ambito urbano: con il termine, pertanto, si passò a indicare l'infedele, ἄπιστος, seguace delle superstizioni ancora vigenti nei contesti rurali, ovvero nell'ἀγρός. Anche se a fatica deve ammettersi che il testo si riferisca in maniera specifica ai contadini come persecutori del martire, verso tale interpretazione spinge il successivo ἀπελθόντες (r. 4), costruito con un'anomalia sintattica tipicamente bizantina, con ἐν e il dativo, anziché con un costrutto proprio di un moto a luogo. Sta dunque di fatto che il testo sottolinea che gli ἄγριοι «giungono» ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις (r. 4), ovvero nel territorio di Valona, come provenendo da fuori, e lasciando, pertanto, il legittimo sospetto che lo scrittore inten-

da riferirsi proprio a dei *rustici* provenienti dalle campagne. Va, invece, escluso ogni riferimento etnico-religioso ai «musulmani».

Nella sostanziale indeterminazione della notizia, nulla tuttavia giova a una più precisa contestualizzazione dell'episodio descritto. Scorrerie di comunità paganeggianti, prevalentemente di ambito rurale, nei confronti dei cristiani sono documentate per tutto il corso dell'alto Medioevo, né è di alcun aiuto l'aggiunta che i persecutori di Dana πολλοὺς τῶν χριστιανῶν ἐφόνευσαν (r. 5), che pare funzionale soprattutto alla crescita dell'intensità drammatica della narrazione e alla creazione di un elemento di raccordo con la progressione degli eventi successivi.

Come spesso nell'agiografia, la virtù del santo, davanti a quella che è qui definita come καταδρομῆς τῶν ἀπίστων (rr. 6-7), ovvero le violenze che mettono a repentaglio la sopravvivenza della comunità cristiana, si precipita a porre al riparo da atti sacrileghi τὰ ἱερὰ σκεῦῃ (rr. 5-6), i «sacri vasi». L'agiografia, disseminata di analoghi esempi di zelo liturgico, ricorda, ad esempio, tra gli altri, in ambito greco e contesto martiriale il caso dei ss. Filippo, vescovo di Eraclea, e Ermete, diacono, martiri a Adrianopoli sotto Diocleziano; ma già la *Vita Antonii* di Atanasio di Alessandria, riferisce della tendenza degli ariani al saccheggio delle chiese e alla sottrazione violenta dei sacri vasi lasciandoli in dote ai pagani precettati come supporto ai loro attacchi: γέγονεν ἡ νῦν ἔφοδος τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἄρπαγῇ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅτε καὶ τὰ σκεῦῃ μετὰ βίας ἄρπασαντες δι' ἔθνικῶν ἐποίησαν βαστάζεσθαι.¹³

Il racconto di tali atti di pietà nei confronti dell'oggetto liturgico contribuiva a veicolare nella Chiesa antica il particolare senso di venerazione da riservare non soltanto all'azione liturgica come tale, in quanto strumento di iniziazione al mistero divino, ma anche agli stessi oggetti destinati ad accompagnare il culto, che, entrando a diretto contatto con la materia divina, ne diventavano parte e finivano per costituire essi stessi dei *ministeria*, con i quali già papa Sisto I († ca. 126/128) prescriveva che soltanto quanti fossero ordinati potevano entrare in contatto.¹⁴ Afferrati i vasi sacri, Dana si rifugia in un luogo definito ὄχυρός, a 5 miglia di distanza da Valona πρὸς θάλασσαν (rr. 7-8), ovvero lungo la costa, secondo un uso di πρὸς con l'accusativo largamente consolidato già in età classica, con ogni probabilità una cala scoscesa, a giudicare dalla circostanza che i persecutori, per catturare il santo, sono costretti all'azione descritta nel testo dal verbo κατήγειν (κατήγαγον: r. 9), ovvero a 'scendere', o meglio ancora – in presenza del riflessivo ἑαυτοὺς – a 'calarsi', facendo ricorso a σχοῖνοι (διὰ σχοίνων: rr. 8-9), 'giunchi', da intendersi, in rapporto alla manovra di cattura del santo, come una metonimia per indicare 'corde', 'funi' fatte dellos tesso materiale.¹⁵

Il sinassarista ricorre, quindi, al discorso diretto, introdotto, secondo l'uso bizantino, dalla congiunzione dichiarativa ὅτι con valore epesegetica, equivalente a un punto in alto dell'interpunzione, che evidenzia, oltre al carattere narrativo del testo, la sua destinazione rivolta a un uditorio non erudito, ma evidentemente sensibile agli espedienti di tecnica del racconto volti ad accentuare il coinvolgimento drammatico del fruitore, e la sua probabile derivazione da una *passio longior* a noi non pervenuta. Il discorso, anche nella sua brevità limitata a due semplici battute, è tuttavia molto eloquente nella logica delle finalità edificanti che questo genere di testi è tenuta ad assumere come proprio registro narrativo: alla richiesta dei persecutori di affermare Dioniso come δημιουργός, 'creatore' del vino (rr. 9-10), egli professando la propria fede come ὁμολογητής (ὁμολόγει τὸν Χριστὸν: r. 11) di Cristo: è Dio l'unico autore di tutto il creato, mentre Dioniso non è che un idolo κοφρὸς καὶ ἄλalos, «sordo e muto». Esplicito, sia nei termini sia nel contesto, è qui il rimando scritturistico a *Mc* 7, 37, il versetto conclusivo del racconto della guarigione del sordomuto, in cui si dice che Cristo καλῶς πάντα πεποίηκεν καὶ τοὺς κοφροὺς ποιεῖ ἀκούειν καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν. La testimonianzaza resa a Cristo contro il paganesimo verte, dunque, su quella dimensione della fede, che contrappone all'idolo di pietra, statico e irricettivo, il Dio-persona in grado di ascoltare e di corrispondere alla preghiera dei fedeli.

Non sfugge, tuttavia, in questo conciso, ma espressivo, scambio dialogico un ulteriore aspetto presubilmente da riconnettere alla presenza degli ἄγριοι, ovvero che Dana è da questi costretto a riconoscere la divinità di Dioniso, dio pagano del vino. Il testo ricongiunge esplicitamente la sacrilega impietà dei persecutori che si scagliano con violenza contro i cristiani con la loro ebbrezza dionisiaca, al punto che nulla lascia percepire che la loro azione risponda a un atto di vera e propria persecuzione, quanto piuttosto a una im-

provvisa incursione alla maniera di novelli Baccanti. Essi non chiedono a Dana propriamente di sacrificare, ma di ammettere la virtù creatrice di Dioniso rispetto al vino e, in tal senso, lo stesso verbo quécin adoperato nel testo va letto nell'accezione propriamente patristica che esprime la «*christian attitude to sacrifice*»¹⁶ propria dell'atto liturgico come forma dell'onore reso dall'uomo a Dio. Il testo lascia, a mio modo di vedere, in qualche modo supporre che, in un ambito sociale di matrice spiccatamente rurale, il modello agiografico qui presentato è volto a offrire ai fedeli, in una semplice chiave estranea a qualsiasi interpretazione allegorizzante, un efficace quadro degli effetti a cui conduce l'abbandono all'ebbrezza dionisiaca, capace di stravolgere le menti e di orientarle a una folle μανία distruttiva. La risposta esemplare del santo, all'insegna della *firmitas* martiriale, indirizza, a sua volta, il testo in un senso catechetico che riconduce il tutto all'insegnamento anti-idolatrato e al valore supremo della signoria universale di Cristo sul cosmo.

Effetto finale della risposta di Dana è la morte per Cristo: il giovane viene trafitto di spada e gettato in mare, eccidio spesso documentato nelle *Passiones martyrum*. Il particolare dell'abbandono alle acque del mare sembrerebbe un'aggiunta propria del *Sinassario*, mentre altri testi si limitano alla morte di spada. È questo il caso del breve testo dell'*Anthologion* di Massimo (Manuele) Margounios, vescovo di Kythera sull'isola di Creta († 1602) e curatore dei Menei della Chiesa greca, e riportato latino nella brevissima voce relativa a s. Dana riportata negli *Acta Sanctorum*: *Hic ex Illyrico oriundus, loco qui Aulon dicitur, clericus fuit sanctae Dei, quae ibidem erat, Ecclesiae. Cum sacra vasa acceperisset, ut illa ab infidelium incursione servaret, quodam loco ab illis deprehensus, iussus est Baccho sacrificare, sed cum id ut ageret induci non posset, gladiis eorum confossus occubuit*.¹⁷ Il medesimo testo è preceduto da un bel distico in dodecasillabi bizantini:

Συναρπαρέτης τὸ δέλτα κάρα, Δάναξ,
τμηθεὶς γὰρ ὤφθης, οὐρανοκράτωρ ἄναξ.
tradotto in latino:
*Spoliatus delta littera et capite, Danax,
caesus visus es caelipotens rex*.¹⁸

Il commentatore interpreta il testo, interamente imperniato sulla paronomasia evidenziata in rima Δάναξ/ἄναξ, proponendo per il primo verso l'interpollazione di un καὶ prima di τὸ κάρα, senza evidentemente cogliere l'andamento ritmico del verso che esige la sequenza di 12 sillabe, in parallelo con il verso successivo, con *ictus* finale parossitono e altri due accenti principali in IV e IX sede.

1 Cf. sulla tradizione testuale e i vari aspetti inerenti la fenomenologia di questo libro liturgico della Chiesa greca gli studi consacrati da Andrea LUZZI, STUDI SUL SINASSARIO DI COSTANTINOPOLI, Roma 1995 (TESTI E STUDI BIZANTINO-NEOLENICI, 8).

2 Cf., sulla sequenza degli ordini nella Chiesa greca, Jean DARROUZÈS, RECHERCHES SUR LES OFFICIES DE L'EGLISE BYZANTINE, PARIS 1970 (ARCHIVES DE L'ORIENT CHRÉTIEN, 11).

3 Cf. la breve sintesi della sinassi di Raffaele De Simone, s.v. 'DANA', in BIBLIOTHECA SANCTORUM, IV, Roma 1964, col. 448; e ANCORA VIES DES SAINTS ET DES BIENHEUREUX SELON L'ORDRE DU CALENDRIER AVEC L'HISTORIQUE DES FÊTES, PAR JULES BAUDOT ET LÉON CHAUSSIN, I: JANVIER, PARIS 1935, p. 318 (SEIZIÈME JOUR DE JANVIER): «C'EN ILLIRIE, SAINT DANAX, MARTYR (ÉPOQUE INDETERMINÉE)». DANAX OU DANACTE, ORIGINAIRE D'AULONE EN ILLYRIE, AVAIT LA GARDE DES VASES SACRÉS EN CETTE ÉGLISE D'AULONE. LES INFIDÈLES, S'ÉTANT EMPARÉS DE SA PERSONNE, VOULURENT LE FORCER À SACRIFIER À BACCHUS; IL REFUSA ET ILS LE MIRENT À MORT».

4 Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, e codice Simondiano nunc Bero-linensi adiectis synaxaribus selectis, opera et studio Hippolyti DELHAYE, BRUXEL-LIS 1902 (PROPLAUM AD ACTA SANCTORUM NOVEMBRI), COLL. 397-398.

5 Cf. Syn. Eccl. CP. coll. 395-397, ad diem 16 IANUARIJ, III, 1-2.

6 Cf. synaxaria selecta in Syn. Eccl. CP. coll. 394, II, 50-51: Τὸν ἁγίον μάρτυρον Ἐλπίδιον καὶ Δάνακτος ἀναγνώστου καὶ ἡλένης.

7 Cf. sempre tra i synaxaria selecta in Syn. Eccl. CP. coll. 736, I, 36.

8 Cf. Syn. Eccl. CP. coll. 662, n. 2: Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἄθλησις τῶν ἁγίων μάρτυρων Δημητρίου, Δονάτου, Θερτίου, Μεσερείου καὶ τῆς συνοδείας αὐτῶν· τελεῖται δὲ ἡ αὐτῶν σύναξις ἐν τῷ μαρτυρείῳ αὐτῶν τῷ ὄντι ἐν τῷ Δευτέρῳ.

9 Cf. synaxaria selecta in Syn. Eccl. CP. coll. 662, II, 47-48: Δημητρίων τοξευμένων ... Δάναξ, Θεοφάνους καὶ Δονάτους Μεσπίρος ... τοξευόμενος.

10 Cf. Thesaurus linguae graecae, ab Henrico STEPHANO CONSTRUCTUS, POST EDITIONEM ANGLICAM NOVIS ADDITAMENTIS AUCTUS, II, GRAZ 1954, s.v. 'Αὐλὼν', COLL. 2471-2473; e THESAURUS LINGUAE LATINAE, II, LIPSIAE 1900-1906, s.v. 'AULON', COL. 1464.

11 Cf. Jean-Rémy PALANQUE, LA PRÉFECTURE DE PRÉTOIRE D'ILLYRICUM AU IVÈ SIÈCLE, IN BYZANTION 21 (1951), pp. 5-14.

12 Il vocabolo assume già in Tacitus, Historiae, III, 24, dove neppure è utilizzato in riferimento ai rustici, una sfumatura di senso negativo, assimilabile all'odierno 'piccolo borghese'. Cf., sull'evoluzione semantica di paganus, Dag NORBERG, MANUALE DI LATINO MEDIEVALE, A CURA DI MASSIMO OLDONI, BIBLIOGRAFIA AGGIORNATA A CURA DI PAOLO GARBINI, SALERNO1999 (SCHOLA SALERNITANA. STUDI E TESTI, I), pp. 133-134. ANALOGAMENTE IN LINGUA GRECA: PLATO, THEAETETUS, 174d: ἄγριος καὶ ἀπαιδέυτος; CF. ANCHE DICIONARIO GRIEGO-ESPAÑOL. REDACTADO BAJO LA DIRECCIÓN DE FRANCISCO RODRÍGUEZ ADRADES, I, MADRID 1980, s.v. 'ἄγριος' (p. 36), II, 1: «CAMPE-SINO»; e II, 2: «GROSERO, TOSCO, RUDO».

13 Athanasius Alexandrinus, Vita Antonii, 82, 9, 31-33: Athanase d'Alexandrie, Vie d'Antoine. Introduction, texte critique, traduction, notes et index par Gerbardus Johannes Marinus BARTELINK, PARIS 1994 (SOURCES CHRÉTIENNES, 400), p. 348.

14 Cf. Cf. Liber pontificalis, 8: Xystus, II, II, 2-3 (Le Liber Pontificalis. Texte, introduction et commentaire, par Louis DUCHESNE, I, DE BOCCARD, PARIS 1981 (BIBLIOTHÈQUE DES ÉCOLES FRANÇAISES D'ATHÈNES ET DE ROME), p. 128); HIC CONSTITUIT, UT MINISTERIA SACRA IN TANGERENTUR, NISI A MINISTERIIS. IL TESTO È CONFERMATO DA UNA LETTERA DELLO PSEUDO-CLEMENTE, EPISTOLAE, II: AD IACOBUM FRATREM DOMINI DE SACRATIS VESTIBUS ET VASIS, DI CUI IN PG I, COL. 485, e PL 46, COL. 893: DE VASIS SANAE SACRIS ITA GERENDUM EST: ALTARIS PALLA, CATHEDRA, CANDELABRUM ET VELUM, SI FUERINT VESTUSTATE CONSUMPTA, INCENDIO DENTUR, QUONIAM NON LICET EA QUAE IN SANCTUARIO FUERINT MALE TRACTARI, SED INCENDIO UNIVERSA TRADANTUR. [...] PALLAS VERO ET VELA, QUAE IN SANCTUARIJ SORDIDATA FUERINT MINISTERIO, DIACONI CUM HUMILIBUS MINISTERIIS IUXTA SACRARIUM LAVENT.

15 Tale è il valore documentato già in epoca classica in Herodotus, Historiae, I, 66, e V, 16, e in Plato, Timaeus, 78b; cf. Henry George LIDDELL – ROBERT SCOTT, A GREEK-ENGLISH LEXICON, REVISED AND AUGMENTED THROUGHOUT BY HENRY JONES WITH THE ASSISTANCE OF RODERICK MCKENZIE. WITH A REVISED SUPPLEMENT, OXFORD 1966, s.v. 'σχόλιος' (p. 1747), II: «ANYTHING TWISTED OR PALITED OF RUSHES, ESPECIALLY ROPE, CORD».

16 Cf. Geoffrey William HUGO LAMPE, A PATRISTIC GREEK LEXICON, OXFORD 1961, s.v. 'βόο' (p. 661), A, 2.

17 Acta Sanctorum, Ianuarij, II, Antverpiae, apud Ioannem Meursium, 1643, p. 3 (ad diem 16). Il medesimo testo è riprodotto anche in Illyricum sacrum, auctore Daniele FARLATO, VII: ECCLESIA DIOCELEANA, ANTIBARENSIS, DYRRACIENSIS ET SIRMIONENSIS, CUM EARUM SUFFRAGANEIS, APUD SEBASTIANUM COLLE-TI, VENETIIS 1817, p. 397, COL. II.

18 Nostra traduzione, con tentativo di resa in rima: «Come in capo, Dana, del delta privato, | celestiale signore fosti visto mutilato».

Contro corrente e scomoda l'ermeneutica di Pierfranco Bruni. Quando leggere significa esporsi al mistero

di MIRIAM KATIKA

L'ermeneutica moderna ha oscillato tra due tentazioni: ridurre il testo a un meccanismo da decifrare con metodo, oppure risolverlo in una pluralità infinita di letture senza criterio. Pierfranco Bruni non sceglie né l'una né l'altra. Per lui interpretare è un atto esistenziale, uno scavo archeologico del senso che non si accontenta della superficie. Scrittore, poeta, italianista e critico letterario, già direttore archeologo presso il Ministero della Cultura, Bruni vive la letteratura come modello di antropologia religiosa. Il suo stile analitico "gli permette di fornire visioni sempre inedite su tematiche letterarie, filosofiche e metafisiche". Non è un caso che si sia dedicato al legame tra letteratura e favola, letteratura e mondo sciamanico, linguaggi e alchimia. Qui l'ermeneutica smette di essere filologia e diventa esposizione: non si cerca cosa il testo dice, ma cosa in esso resiste alla riduzione.

Questa postura spiega l'anti-sistematicità del suo pensiero. Bruni non costruisce sistemi, scava fratture. E in quelle fratture fa parlare autori che, come lui, hanno rifiutato l'illusione di una ragione totalizzante: Kierkegaard, Cioran, Sgalambro, Camus, Kafka, Pavese, Casanova. Il nodo centrale dell'ermeneutica bruniana emerge nel lavoro su Franz Kafka. In occasione del centenario della morte, Bruni ha pubblicato "Kafka. La verità tragica" e ne ha discusso in un incontro per Rai Cultura. La tesi è netta e spiazzante: "Se c'è una verità in Kafka è una verità tragica e il concetto di assurdo diventa quello di assenza".

Per Bruni, il rapporto tra letteratura e filosofia in Kafka è "armonico, dinamico ma anche contraddittorio". Non si tratta di leggere Kafka come allegoria burocratica o caso clinico. Il punto è che in lui l'assurdo camusiano si rovescia. Camus vede l'assurdo come un muro contro cui l'uomo deve ribellarsi senza speranza. Kafka, nella lettura di Bruni, mostra che l'assurdo è sintomo di un'assenza più profonda: l'assenza di Dio, di senso, di redenzione. Questa assenza

non è nichilismo sterile. È il luogo dove l'uomo incontra il proprio limite. "Il concetto di morte, si legge in Bruni, prende il sopravvento anche sui concetti di tempo e di esistenza, perché all'inizio c'è la malattia, il senso della malattia e le Lettere a Milena ci fanno capire come il senso di malattia diventi angoscia". L'angoscia non è patologia, è rivelazione. È il modo in cui l'esistenza si accorge di non bastare a se stessa.

L'ermeneutica bruniana, qui, è apertamente kierkegaardiana. Contro Hegel e la sua pretesa di riassorbire il negativo nel sistema, Bruni resta fedele al singolo, al paradosso, alla verità soggettiva. Kafka non spiega, testimonia. E chi legge è chiamato a testimoniare con lui, non a spiegare Kafka. Se Kafka rappresenta l'urto con l'assenza, Casanova rappresenta il tentativo disperato di colmarla. In "Casanova. Il seduttore nobile" Bruni smonta il cliché del libertino seriale e restituisce un intellettuale fuori dal tempo. Casanova è presentato come "uomo di profonda cultura classica, formatosi sul greco e il latino", viaggiatore instancabile e pensatore acuto. Il focus del libro è sul "rapporto di Casanova con la metafisica, la teologia, la filosofia e l'antropologia", e sul suo tentativo di "comprendere gli errori e il mistero

dell'esistenza". Per Bruni, la seduzione non è trionfo dell'istinto ma forma imperfetta di conoscenza. Casanova cerca nell'altro un rimedio all'assenza che avverte in sé. Fallisce, ma proprio nel fallimento rivela qualcosa di essenziale: l'uomo non può possedere ciò che desidera, eppure non può smettere di desiderare. L'ermeneutica qui opera per sottrazione. Toglie il maquillage del mito settecentesco per lasciare affiorare il dramma esistenziale. Non è un caso che Bruni utilizzi lettere immaginarie a Henriette: la forma epistolare permette di mantenere la tensione tra verità storica e verità poetica, tra fatto e senso.

Il filo che unisce gli autori amati da Bruni è la diffidenza verso la forma del trattato. Camus con l'assurdo, Pavese con il mito e il destino, Cioran con l'aforisma lacerante, Manlio Sgalambro con la filosofia del dissenso radicale: tutti scelgono la frammentarietà perché il frammento non mente. L'interesse di Bruni per Sgalambro non è accidentale. È direttore scientifico nazionale del "Progetto nazionale Manlio Sgalambro a 100 anni dalla nascita". Sgalambro è l'antifilosofo per eccellenza: usa la filosofia per mostrare i limiti della filosofia. La sua lezione è che il pensiero autentico non si dà in sistema, ma in scarto, in folgorazione. Camus e Pavese entrano in questo quadro come testimoni del tragico senza consolazione. Camus resta all'assurdo; Pavese scende nel mito per trovare un destino che non consola ma spiega. Cioran e Sgalambro portano l'ermeneutica al limite del linguaggio, mostrando che a volte dire la verità significa smettere di costruire frasi compiute.

Bruni legge questi autori non per integrarli in una storia delle idee, ma per lasciarsi contaminare dalla loro tensione. La sua ermeneutica è vicina a Kierkegaard: la verità non è oggettiva, è rischio, è paradosso, è ciò che ti coinvolge fino a cambiare la tua posizione. La presenza di Hegel nel discorso bruniano è polemica. Non si tratta di ignorare la dialettica, ma di denunciarne la pretesa di totalizzazione. L'ermeneutica di Bruni è anti-hegeliana nel senso kierkegaardiano: con-

tro l'idea che il reale possa essere riassorbito nel concetto. Per Bruni, la letteratura e il mito conservano ciò che la filosofia sistematica espelle: il sacro, il tragico, l'irrazionale. Il suo lavoro sulla "cristianità in letteratura" e sulla "Letteratura dei Mediterranei" mostra questo intento: recuperare un sapere pre-filosofico, antropologico, che parla di destino, colpa, redenzione in un linguaggio che la logica non può esaurire.

Qui l'anti-ragione di Bruni non è irrazionalismo. È il riconoscimento che la ragione, quando pretende di essere tutto, smette di essere ragione e diventa ideologia. L'ermeneutica serve a ricordare il limite.

Ciò che tiene insieme Kafka, Casanova, Camus, Pavese, Cioran, Sgalambro nel pensiero di Bruni è un'unica domanda: chi è l'uomo che cerca? Non l'uomo razionale dell'Illuminismo, ma l'uomo religioso nel senso originario di religare, riannodare ciò che è spezzato. Bruni ha pubblicato oltre 120 libri tra poesia, saggistica e narrativa. Questa mole non è erudizione, è testimonianza. La scrittura stessa è atto ermeneutico: interpretare è riscrivere, è riaprire il testo alla vita. La letteratura, per Bruni, non è oggetto estetico separato dall'esistenza. È documento di un cammino umano verso il senso. L'interprete non spiega, partecipa. Non chiarifica, si espone. L'ermeneutica filosofica e letteraria di Pierfranco Bruni è scomoda perché non offre strumenti, offre esposizione. È anticonformista perché rifiuta il conforto del sistema. È anti-ragione non nel senso di negare il pensiero, ma nel senso di ricordare alla ragione i suoi confini. In questo è vicinissima a Kierkegaard: contro Hegel, contro la totalità, per il singolo. Vicina a Cioran e Sgalambro: contro l'ottimismo filosofico, per la lucidità tragica. Vicina a Kafka e Camus: contro la consolazione, per l'assenza che interroga. Leggere Bruni significa accettare che l'interpretazione non chiuda, ma apra. Non spieghi, ma esponga. E forse è questo il compito ultimo dell'ermeneutica: non farci capire il mondo, ma farci restare dentro la domanda senza anestetizzarla.

Ignati, ish studenti im që u bë Episkop i Amantias

Nga ANDREA LLUKANI, Tiranë

Emocione të papërshkrueshme kam pasur në ditën e dorëzimit, në gradën peshkopale të Imzot Ignati, i cili ka qenë nga studentët e mi më të dashur gjatë viteve që jepja mësim në Akademinë Teologjike "Ngjallja e Krishtit" në Shën Vlash të Durrësit. Imzot Ignati e kishte pasion lëndën e historisë së krishterimit dhe gjithmonë vinte i përgatitur. Madje lexonte edhe libra të tjerë për të plotësuar njohuritë e tij. Student i zgjuar dhe i lexuar. Kështu mund ta përshkruaj me pak fjalë personalitetin e tij. Këshillat që i jepja i zbatonte me përpikmëri. Lexonte shumë dhe gjithë kursimet që kishte i shpenzonte për të blerë libra. Në ato vite unë fillova të botoj librat e parë të cilat i dhuroja falas. Një nga lexuesit më të pasionuar ka qenë Hirësi Ignati. Qenë vite të vështira dhe nuk kishte literaturë në gjuhën shqipe. Megjithatë ata studentë që donin të mësonin kërkonin dhe e gjenin literaturën e pakët që ekzistonte. I përlurur dhe shpirtëror episkopi i ri, Hirësi Ignati besoj se do të ketë rol protagonisti në ecurinë e Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë. Ndonëse është shumë modest, ndonëse është shumë i ri në moshë gjithsesi mendoj se do të jetë një episkop i denjë i kishës sonë.

Dorëzimi në gradën peshkopale

Më 3 maj 2026, në Katedralen "Ngjallja e Krishtit" në Tiranë, Fortlumburia e Tij, Joani, Kryepiskop i Tiranës, Durrësit dhe i Gjithë Shqipërisë

dorëzoi në gradën peshkopale Arkimandrit Ignatin, në Episkop të Amantias. Në ceremoninë e dorëzimit veç besimtarëve të shumtë merrnin pjesë edhe Anëtarët e Sinodit të Shenjtë të Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë: Mitropoliti i Apollonisë dhe Fierit, Hirësi Nikolla, Mitropoliti i Elbasanit, Hirësi Andoni, Mitropoliti i Gjirokastrës, Hirësi Nathanaili, Mitropoliti i Beratit, Hirësi Asti dhe Mitropoliti i Korçës, Hirësi Anastasi.

Hirësi Ignati në fjalën e tij tha: "Këndojini Perëndisë, o mbretëritë e dheut, psalini Zotit!", duke shprehur falënderim të thellë ndaj Perëndisë me thënien e Shën Joan Gojartit: "Lavdi Perëndisë për të gjitha." Ai theksoi pranimin e kësaj detyre të shenjtë "në një moshë kaq të re", duke kujtuar fjalët e Shën Dhositheut të Gazës: "Kush i dorëzohet Perëndisë, nuk shqetësohet më për veten, sepse e di që Perëndia kujdeset për të, më mirë se ai vetë." Duke pranuar se "asgjë nuk vjen nga aftësitë e mia, por gjithçka është një dhuratë nga i Shumëlarti", ai kërkoi lutje nga Sinodi i Shenjtë, kleri dhe populli i pranishëm. Me mirënjohje Episkopi i ri kujtoi dy figura që e frymëzuan dhe i shërbyen si pikë referençe shpirtërore. Të parin, Kryepiskopin e lumur Anastas, të cilin e quajti "Apostullin e kohëve moderne, njeriun që ngjalli Kishën tonë nga varri, buzëqeshja e të cilit ngrohte çdo zemër njerëzore". Dhe të dytin, Mitropolitin e lumur të Beratit, Ignatin, atin e tij shpirtëror, "i përlurur, i dashur, mikëpritës, por mbi të gjitha i shumëduar, personi që me durimin e tij më tregoi se si një kryq mbahet burrërisht", fjala karakteristike e tij ishte: Ka Zoti, të cilën e mbart me vete si trashëgimi shpirtërore. Ai e mbylli fjalën e tij me thënien e profetit Isaia: "Ja ku jam, më dërgo mua!" (Isaia 6:8).

Fortlumburia e Tij, Kryepiskopi Joan, në fjalën e Tij theksoi që shërbesa e Episkopit kërkon mbi të gjitha virtytet: përlulësinë, durimin dhe dashurinë, pa të cilat asnjë bari nuk mund ta udhëheqë grigjën e Krishtit. Ai theksoi se vetë Episkopi i ri Ignat është një dëshmi e gjallë e këtyre virtyteve: njeri i shërbesës dhe i sakrificës, që i shërbeu me përkushtim, vetëmohim dhe vetëflijim Mitropolitit të ndjerë Ignatit deri

në fund të jetës së tij, duke qenë i palodhur në punë dhe i përlurur në dhakoninë e tij. Pikërisht këto virtyte, theksoi Kryepiskopi, janë themeli mbi të cilat do të mbështetet shërbesa e tij episkopale, për lavdinë e Perëndisë dhe për mbarëvajtjen e Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë. Ceremonia e shenjtë u përmbyll me thirrjen "I denjë!"

Kush është Episkopi i Amantias, Imzot Ignati

Episkopi i Amantias, Imzot Ignati, ka lindur më 23 shkurt 1978 në Gradisht të Divjakës. Formimin e përgjithshëm e kreu në shkollën e Fier-Semanit. Në vitin 1998 ndoqi studimet në Akademinë Teologjike "Ngjallja e Krishtit" në Shën Vlash të Durrësit. Nga viti 2003 deri në vitin 2017 shërbeu si katekist dhe predikues në qytetet dhe fshatrat e Mitropolisë së Shenjtë të Beratit, Vlorës dhe Kaninës. Në prill të vitit 2017 ndoqi thirrjen e përkushtimit të plotë monastik dhe u dorëzua murg dhe hierordhja-kon nga Mitropoliti i ndjerë i Beratit, Vlorës dhe Kaninës, Imzot Ignati, pranë të cilit shërbeu me devotshmëri dhe përkushtim. U dorëzua hieromonak më 12 dhjetor 2024, nga Mitropoliti i Beratit, Vlorës dhe Kaninës, Hirësia e Tij Asti. Më 1 qershor 2025, Fortlumburia e Tij, Kryepiskopi Joan, i dha ofiqin e Arkimandritit. Gjatë gjithë kësaj periudhe ka shërbyer në detyra dhe përgjegjësi të larta në Kishën Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë: si Kryesekretar i Sinodit të Shenjtë, përgjegjës i Akademisë Teologjike "Ngjallja e Krishtit" në Manastirin e Shën Vlashit, si dhe përgjegjës i Katedrales "Ngjallja e Krishtit" në Tiranë. Përveç gjuhës amtare, flet anglisht, italisht, greqisht dhe gjermanisht. Në mbledhjen e datës 28 prill 2026 Sinodi i Shenjtë i Kishës Ortodokse Autoqefale të Shqipërisë, me vota unanime e zgjodhi Arkimandritin Ignat (Todrin), Episkop të Episkopatës së Shenjtë të Amantias.

Historiku i Episkopatës së Amantias

Amantia u themelua në fund të shekullit V para Krishtit. Ajo ndodhet në një kodër dhe është e fortifikuar me mure. Rrënojat e qytetit antik gjenden pranë fshatit të sotëm Ploç, në krahun e djathtë të

lumit Shushica në rrethin e Vlorës. Amantia ishte qendra e një bashkësie ekonomike, shoqërore dhe politike që njihej me emrin grek Koinonoi (lidhja) dhe kishte një shtrirje gjeografike përgjatë luginës së Shushicës deri në Borsh. Gjithashtu në të përfshihej bregdeti i Vlorës që nga lugina e Nartës e deri në Ujin e Ftohtë. Në të përfshiheshin qytetet e Aulonës (Triporti) dhe Kaninës (Throni). Qendra të tjera qenë Olimpia (Mavrova), Dukaj, Cerja, Borshi etj. Amantia ishte qyteti kryesor i Koinonit.

Në shekullin III para Krishtit qyteti u forcua ekonomikisht dhe nxori monedhat e tij të para. Arkeologët që zbuluan Amantian ishin Frano Prendi, Hasan Ceka dhe Skënder Anamali. Ata udhëhoqën gërmimet që nisën në vitin 1949 deri në 1956. Gërmimet zbuluan gjurmët e një prej qyteteve të rëndësishme të antikitetit. Përveç mureve rrethuese të Akropolit dhe portave të qytetit, janë zbuluar edhe stadiumi, tempulli i Afërditës, nekropoli me varret monumentale, kisha e ndërtuar në shekullin I pas Krishtit etj. Stadiumi i Amantias është ndërtuar mbi një kodër me lartësi 600 metra nga niveli i detit dhe është një rast unik në Ballkan që një monument antik, që ka shërbyer si mjedis sportiv të ndërtohet në një lartësi të tillë. Stadiumi i Amantias është i përbërë nga 17 shkallë në pjesën balllore, 8 shkallë në pjesën lindore dhe 4-6 shkallë në atë jugore. Vetëm tri anë të stadiumit kanë pasur shkallë, ndërsa pjesa veriore ka shërbyer si pikë hyrëse e sportistëve. Pista e stadiumit të befason me mënyrën si rrjedhin ujërat. Stadiumi është ndërtuar në shekullin III para Krishtit dhe ka shërbyer si mjedis sportiv. Pista e stadiumit është 184,8 metra e gjatë dhe 12,25 metra e gjerë. Stadiumi ka pasur një kapacitet prej 300 vendesh.

Amantia përmendet si qendër e rëndësishme episkopale në shekullin V. Ndërtimet në kalanë e qytetit u kryen në kohën e perandorit Justinian. Në vendin e quajtur "Lëmi i Peçit" gjenden rrënojat e një kisha paleokristiane e tipit bazilikë trinefëshe. Kisha përbëhet nga naosi, i cili ndahet nga tre nefa ku ai i qendrës është më i gjerë. Përsa i përket kohës së ndërtimit mendohet shekulli V pas Krishtit.

Al Consiglio Comunale di Civita (CS)

Ai Sindaci delle Comunità Arbëreshë e Latine di Calabria e Basilicata

OGGETTO: Condanna del Sindaco di Civita, Alessandro Tocci

Gentilissimi,
mi rivolgo a Voi in qualità di Cittadino Onorario di Civita e come storico Presidente dell'Associazione Skanderbeg di Bologna, da sempre vicina alle vostre comunità nel comune spirito di tutela e di cura del patrimonio civile e culturale che i nostri padri ci hanno tramandato.

Mi sento in dovere di sottoporre al vostro vaglio la mia sentita testimonianza di fronte alla condanna subita dal nostro Alessandro Tocci. Una condanna che a suo tempo, subito dopo la dolorosissima tragedia del ponte del Diavolo, la nostra Associazione aveva paventato come un rischio di aggiungere tragedia a tragedia (vd. Il Diario di Castrovillari).

Ora ci troviamo di fronte ad una sentenza che lo condanna a quattro anni e un mese di reclusione per omicidio plurimo colposo e lesioni colpose, nonché al pagamento delle spese processuali e al risarcimento dei danni alle vittime della piena improvvisa del Raganello del 20 agosto 2018.

Chiunque abbia avuto la fortuna di conoscere per assidua frequentazione Alessandro Tocci non può che rimanerne sgomento: un uomo profondamente onesto, sobrio e dedito al bene comune che per anni e anni si è preso cura della sua piccola comunità con impegno e dedizione straordinarie e che tanto si è speso nella custodia e nella valorizzazione delle nostre tradizioni, viene giudicato alla stregua di un malfattore perché ritenuto responsabile della mancanza di adeguati sistemi di prevenzione e di omesse limitazioni all'accesso nelle gole.

Stiamo parlando del sindaco di un comune di poco più di ottocento abitanti, che governa un organico di dieci dipendenti distribuiti su cinque uffici; quello tecnico è quello su cui doveva incombere, tra i tanti altri compiti (edilizia pubblica e privata, pratiche SUE/Sua, pratiche SCIA, opere pubbliche e servizi manutentrici infrastrutture, servizi cimiteriali, appalti e contratti, urbanistica e cartografia) anche la gestione degli strumenti di

allertamento e cioè la consultazione dei comunicati di allerta, l'elaborazione delle raccomandazioni, il piano di protezione civile, il presidio del Centro Operativo Comunale.

Parliamo di un responsabile e di un addetto che si trovano a doversi far carico di tutte quante le incombenze sopracitate: due impiegati in tutto.

Valutate voi il rapporto tra complessità e mole delle incombenze e adeguatezza dell'organico.

Ci stiamo riferendo ad un evento catastrofico improvviso: si afferma che non poteva essere previsto in quanto era stata emanata un'allerta gialla.

Storicamente le allerte gialle nella zona interessata del Raganello, che vede tre realtà comunali coinvolte, sono una cinquantina ogni anno, cui si aggiungono mediamente altre venti allerte arancioni e altre tre-quattro allerte rosse.

Anche qui mi fermo e lascio a voi, che vivete queste realtà ogni giorno sulla vostra pelle e non attraverso le astratte rielaborazioni del vissuto altrui, ogni conseguente considerazione pratica.

A me preme oggi riaffermare quanto sostenuto a suo tempo: si deve evitare di aggiungere tragedia a tragedia e si deve impedire un deriva di sfiducia nelle istituzioni anche nelle nostre comunità.

Di sfiducia nelle istituzioni ne aleggia già in abbondanza nel resto del Paese.

Vedremo i dispositivi della sentenza e se ne occuperanno gli avvocati; ma fin da ora credo

sia legittimo sottolineare come i grandi artefici romani del diritto avessero ben chiaro un concetto splendidamente riassunto da Cicerone nella formula: "Summum IUS, Summa INIURIA"; essi sapevano bene che il rigore formale deve essere sempre filtrato e bilanciato da considerazioni di equità da far valere nel caso concreto, in quanto l'applicazione rigida della norma tende a trasformarsi in ingiustizia.

Di fronte a questi rischi non posso inoltre esimermi da un'altra considerazione: le nostre leggi riflettono la nostra cultura e questa si è sviluppata storicamente e costituisce un tessuto la cui trama si è elaborata a strati e conserva le tracce di lontani passati.

La storia delle religioni e l'antropologia culturale ci hanno consegnato importanti riflessioni e approfondimenti su un fenomeno atavico, ma che tende a riporsi in ogni epoca, sia pure in forme via via meno brutali e barbariche, ma pur sempre letali.

Parlo del fenomeno delle vittime sacrificali; è inquietante rilevare in questa circostanza come questo fenomeno sia stato associato dagli antropologi e dagli storici delle religioni proprio al legame fra calamità naturali e disordine sociale. Storicamente di fronte a calamità naturali che provocano vittime, gli uomini tendono a ripristinare l'ordine sociale delle comunità scosso dalla angoscia dei lutti e dal bisogno di attribuirne la responsabilità, immolando una vittima sacrificale innocente: questo sacrificio aveva il compito di placare l'ira degli dei (oggi diremmo di allontanare da sé il tragico destino) e, contemporaneamente, di placare con la vita della vittima sacrificata la profonda frustrazione di chi aveva subito la disgrazia dovuta all'evento naturale.

Cari amici, io temo che la condanna di Alessandro Tocci rappresenti il riproporsi del rito della vittima sacrificale nel rinnovo di un sistema di ricomposizione dell'ordine sociale che, inconsapevolmente, si presenta come un riaffiorare nei processi giudiziari di riti atavici, che mal si conciliano con i nostri attuali valori.

Credo anche che ciò possa avvenire anche a

causa di una convinzione delirante tipica della nostra epoca.

Oggi più che mai viviamo in un clima di esaltazione dei poteri dell'uomo: tutti i sistemi di pensiero che si sono imposti dal Rinascimento ad oggi si sono sviluppati in un crescendo di esaltazione dei poteri umani (homo faber fortunæ suæ), l'uomo dell'empirismo sperimentale, l'uomo del Primato della Ragione, l'uomo della Rivoluzione Critica, l'uomo come incarnazione dello Spirito Creativo, l'uomo come padrone della Scienza e della Tecnica: tutto ciò ha generato immensi progressi, ma anche immensi tragedie, perché il confine tra volontà di progresso e di emancipazione dal bisogno e la velleità di onnipotenza è sottile e pericolosissimo.

Gli antichi greci parlavano a questo proposito di Ybris, la pretesa cioè dell'uomo di andare al di là dei propri limiti con l'ambizione di farsi Dio. Di qui il pericolo di una osservazione distorta e delirante degli accadimenti: giudicare cioè un evento straordinario, imprevedibile nella sua portata, come un evento comunque evitabile sulla base dell'assunto che l'uomo al comando può e deve disporre del potere di governare tutti gli eventi, dimenticando così la grande lezione della cultura greca che attraverso i suoi miti ci ha chiarito che: una cosa è il destino, e cioè la collocazione di ognuno di noi in un contesto temporale e storico che non ha scelto e che lo condiziona, lasciandogli tuttavia la possibilità di margini di azione per modellarlo, ed una cosa diversa è il Fato, che è ineluttabile e si impone inesorabilmente anche agli dei.

Concludo con l'appello di mobilitarci affinché non si faccia di Alessandro Tocci una vittima sacrificale nell'assunto che, come capo della comunità potesse e dovesse disporre di poteri tali da evitare comunque anche le fatalità. Un grande abbraccio solidale al Sindaco Tocci, sindaco di Civita, buono, onesto e generoso.

Bologna, 28 maggio 2026
Giuseppe Chimisso

Këshillit Bashkiaak të Civita-s (CS)

Kryetarëve të Bashkive të Komuniteteve Arbëreshe dhe Latine të Kalabrisë dhe Bazilikatës

LËNDA: Dënimi i Kryetarit të Bashkisë së Civita-s, Alessandro Tocci

Të nderuar,

Po ju drejtohem juve në cilësinë time si Qytetar Nderi i Civita-s dhe si President historik i Shoqatës Skanderbeg të Bolonjës, gjithmonë pranë komuniteteve tuaja në frymën e përbashkët të mbrojtjes dhe ruajtjes së trashëgimisë qytetare dhe kulturore që etërit tanë na kanë lënë. Ndiej detyrimin t'ju parashatroj dëshminë time të ndjerë përballë dënimit të pësuar nga Alessandro Tocci ynë. Një dënim që, qysh në kohën e tragjedisë shumë të dhimbshme të urës së Djallit, Shoqata jonë e kishte paralajmëruar si rrezikun për t'i shtuar tragjedi tragjedisë (shih "Il Diario di Castrovillari").

Sot gjendemi përballë një vendimi që ë dënon atë me katër vjet e një muaj burg për vrasje të shumëfishtë në krahujdesia dhe plagosje nga pakujdesia, si edhe me pagesën e shpenzimeve gjyqësore dhe dëmshpërblimin e viktimave të përmbytyes së papritur të Raganellos më 20 gusht 2018. Kushdo që ka pasur fatin ta njohë nga afër Alessandro Tocci-n, nuk mund të mos mbetet i tronditur: një njeri thellësisht i ndershmë, i përmbytur dhe i përkushtuar ndaj së mirës së përbashkët, i cili për vite me radhë është kujdesur për komunitetin e tij të vogël me angazhim dhe përkushtim të jashtëzakonshëm dhe që ka bërë aq shumë për ruajtjen dhe vlerësimin e traditave tona, sot gjykohet si një keq-bërës, sepse konsiderohet përgjegjës për mungesën e sistemeve të përshtatshme të parandalimit dhe për mungesën e kufizimeve të hyrjes në grykat.

Po flasim për kryetarin e një bashkie me pak më shumë se tetëqind banorë, i cili administron një organik prej dhjetë punonjësish të shpërndarë në pesë zyra; zyra teknike ishte ajo mbi të cilën rëndonin, ndër shumë detyra të tjera (ndërtimi publik dhe privat, praktikat SUE/SUA, praktikat SCIA, veprat publike dhe shërbimet e mirëmbajtjes

së infrastrukturës, shërbimet e varrezave, tenderët dhe kontratat, urbanistika dhe hartografia), edhe menaxhimi i mjeteve të alarmit, pra konsultimi i njoftimeve të alarmit, përpunimi i rekomandimeve, plani i mbrojtjes civile dhe drejtimi i Qendrës Operative Komunale.

Po flasim për një përgjegjës dhe një punonjës që duhet të përballojnë të gjitha detyrat e sipërpërmendura: gjithsej dy nëpunës. Vlerësojeni vetë raportin ndërmjet kompleksitetit dhe peshës së detyrimeve dhe përshtatshmërisë së personelit.

Po i referohemi një ngjarjeje katastrofike të papritur: thuhet se nuk mund të konsiderohej e paparashikueshme, sepse ishte shpallur një alarm i verdhë.

Historikisht, alarmet e verdha në zonën e Raganello, na përshihin tri realitetet komunale, janë rretho pesëdhjetë në vit; këtyre u shtohen mesatarisht edhe rreth njëzet alarme portokalli dhe tre-katër alarme të kuqe.

Edhe këtu ndalem dhe ju lë juve, që i jetoni këto realitete çdo ditë dhe jo përmes rindërtimeve abstrakte të përvojës së të tjerëve, çdo konsideratë praktike që rrjedh prej tyre.

Sot më intereson të riafirmoj atë që kam mbështetur edhe atëherë: duhet shmangur shtimi i tragjedisë mbi tragjedinë dhe duhet parandaluar një rrëshqitje drejt mosbesimit ndaj institucioneve edhe në komunitetet tona.

Mosbesimi ndaj institucioneve tashmë qarkullon me tepri në pjesën tjetër të vendit.

Do të shohim arsyetimin e vendimit dhe do të merren me të avokatët; por që tani besoj se është legjitime të nënvizohet se mjeshtrit e mëdhenj romakë të së drejtës kishin të qartë një koncept të përmbledhur mrekullisht nga Ciceroni në formulën: "Summum IUS, Summa INIURIA"; ata e dinin mirë se rigoroziteti formal duhet gjithmonë të filtrohet dhe balancohet nga konsiderata drejtësie

konkrete, sepse zbatimi i ngurtë i normës rrezikon të shndërrohet në padrejtësi.

Përballë këtyre rreziqeve, nuk mund të shmangem nga një tjetër reflektim: ligjet tona pasqyrojnë kulturën tonë dhe kjo është zhvilluar historikisht si një ind, fijet e të cilit janë thurur shtresë mbi shtresë, duke ruajtur gjurmët e të kaluarave të largëta.

Historia e feve dhe antropologjia kulturore na kanë dhënë reflektime të rëndësishme mbi një fenomen shumë të lashtë, i cili ka tendencën të rishfaqet në çdo epokë, megjithëse në forma gjithnjë e më pak brutale e barbare, por gjithsesi vdekjeprurëse.

Flas për fenomenin e viktimës sakrifikuese; është shqetësuese të vërehet se ky fenomen është lidhur nga antropologët dhe historianët e feve pikërisht me marrëdhënien ndërmjet fatkeqësive natyrore dhe çrregullimit shoqëror. Historikisht, përballë fatkeqësive natyrore që shkaktojnë viktima, njerëzit kanë prirjen të rikthejnë rendin shoqëror të tronditur nga ankthi i humbjeve dhe nevojja për të gjetur përgjegjës, duke sakrifikuar një viktimë të pafajshme: ky sakrificë kishte për detyrë të qetësonte zemërimin e perëndive (sot do të thoshim të largonte prej vetes fatin tragjik) dhe, njëkohësisht, të shuante me jetën e viktimës së sakrifikuar frustrimin e thellë të atyre që kishin pësuar fatkeqësinë.

Të dashur miq, unë druaj se dënimi i Alessandro Tocci-t përfaqëson pikërisht rikthimin e ritit të viktimës sakrifikuese, në ripërtëritjen e një sistemi rikompozimi të rendit shoqëror që, pa vetëdije, shfaqet si një rishfaqje e riteve atavike brenda proceseve gjyqësore, rite që përputhen shumë pak me vlerat tona të sotme.

Besoj gjithashtu se kjo mund të ndodhë edhe për shkak të një bindjeje delirante tipike të epokës sonë.

Sot më shumë se kurrë jetojmë në një klimë ekzaltimi të pushteteve të njeriut: të gjitha sistemet

e mendimit që janë imponuar nga Rilindja deri më sot janë zhvilluar në një rritje të vazhdueshme të madhërimin të fuqive njerëzore (homo faber fortunæ suae), njeriu i empirizmit eksperimental, njeriu i Primitit të Arsyes, njeriu i Revolucionit Kritik, njeriu si mishërim i Shpirtit Krijues, njeriu si zotërues i Shkencës dhe Teknikës: e gjithë kjo ka sjellë përparime të mëdha, por edhe tragjedi të mëdha, sepse kufiri midis vullnetit për përparim dhe emancipim nga nevoja dhe pretendimit për gjithëfuqishmëri është shumë i hollë dhe tepër i rrezikshëm.

Grekët e lashtë flisnin për këtë me termin Hybris, pra pretendimi i njeriut për të shkuar përtej kufijve të tij me ambicien për t'u bërë Zot. Prej këtej lind rreziku i një vëzhgimi të shtrembëruar dhe delirant të ngjarjeve: të gjykohej në ngjarje të jashtëzakonshme, të paparashikueshme në përmasat e saj, si një ngjarje gjithësi të shmangshme, mbi bazën e supozimit se njeriu në pushtet mund dhe duhet të ketë fuqinë për të kontrolluar çdo ngjarje, duke harruar kështu mësimin e madh të kulturës greke, e cila përmes miteve të saj na ka mësuar se një gjë është fati, pra vendosja e secilit prej nesh në një kontekst kohor dhe historik që nuk e ka zgjedhur dhe që e kushtëzon, duke i lënë megjithatë mundësi veprimi për ta modeluar atë; dhe kreyt tjetër gjë është Fatumi, i cili është i pashmangshëm dhe i imponueshëm edhe mbi vetë perënditë.

E përfundoj me thirrjen për t'u mobilizuar që Alessandro Tocci të mos bëhet një viktimë sakrifikuese mbi bazën e supozimit se, si kryetar i komunitetit, ai mund dhe duhet të kishte fuqi të tilla që të shmangte gjithësi edhe fatalitetet.

Një përqafim i madh solidariteti për Kryetarin Tocci, kryetar i Civita-s, njeri i mirë, i ndershmë dhe bujar.

Bolonjë, 28 maj 2026
Giuseppe Chimisso

MUHARREM SALIU – RUAJTËSI I KUJTESËS DHE NDËRTUESI I URAVE DREJT UNIVERSALES

Nga ROBERT MARTIKO - Korfuz
Shkrimtar

Ka njerëz që arrijnë sukses në jetën e tyre profesionale dhe ka të tjerë që arrijnë ta shndërrojnë suksesin në një mision më të gjerë njerëzor. Muharrem Saliu bën pjesë në këtë kategori të rrallë.

Sipërmarrës i njohur në fushën e turizmit në Venecia dhe President i Tregtisë së Krahinës Veneto, ai ka ndërtuar një emër të respektuar në Itali falë punës, këmbënguljes dhe vizionit të tij. Por përtej arritjeve ekonomike dhe institucionale, Muharrem Saliu ka ruajtur një lidhje të pandërprerë me vendlindjen e të parëve të tij, Medgjevën, dhe me fatin e shqiptarëve që jetojnë në ato troje. Prej vitesh ai është ndër zërat më të përkushtuar në mbrojtjen e të drejtave të shqiptarëve të Medgjevës, duke mbështetur nisma që synojnë ruajtjen e identitetit, dinjitetit dhe kujtesës historike të atij komuniteti. Megjithatë, veprimtaria e tij nuk kufizohet në një patriotizëm i zakonshëm. Ajo buron nga bindja se një popull e ruan më mirë identitetin e vet kur arrin ta vendosë atë në dialog me vlerat universale të qytetërimit. Një nga projektet që ai ndjek me përkushtim të veçantë është nxjerrja në dritë e rrënojave të kishës së lashtë të ngritur në nder të Konstandinit të Madh. Sot prej saj kanë mbetur vetëm gjurmë të pakta, të heshtura përballë harresës së kohës. Por vlera e saj nuk qëndron vetëm te rëndësia arkeologjike. Ajo përfaqëson një kujtesë të gjallë të një epoke që ndryshoi rrjedhën e historisë evropiane dhe njerëzore. Figura e Konstandinit të Madh nuk mund të kuptohet vetëm përmes pushtetit politik apo ushtarak. Rëndësia e tij qëndron në faktin se ai u bë dëshmitar dhe pjesëmarrës i një transformimi të madh shpirtëror e kulturor. Njëpërmjet mendimit të Eusebit të Cezaresë dhe filozofisë së re që po formësohej në botën e vonë antike, ai u përball me idenë e një universalizmi të panjohur më parë: me konceptin e një Zoti që nuk i përkiste më vetëm një populli, një gjuhe apo një traditë të veçantë, por që i drejtohej gjithë njerëzimit.

Ky ishte një ndryshim që shkonte përtej kufijve të fesë. Ai shënonte kalimin nga logjika e përjashtimit drejt logjikës së përfshirjes, nga identitetet e mbyllura drejt një horizonti më të gjerë njerëzor. Për herë të parë, me forcë historike,

njeriu filloi të shihej jo vetëm si anëtar i një fisi, qyteti apo kombi, por si pjesë e një bashkësie universale të lidhur nga e njëjta dinjitet dhe e njëjta etje për të vërtetën. Prandaj edhe kujdesi për kujtesën e Konstandinit nuk është thjesht një çështje lokale, kombëtare apo fetare. Ai është kujdes për një ide që ndihmoi në formimin e vetë ndërgjegjes evropiane. Është kujdes për një trashëgimi që na kujton se qytetërimet bëhen të mëdha jo kur mbyllën në vetvete, por kur arrijnë

të shndërrojnë veçantinë e tyre në dialog me universalen. Kjo është arsyeja pse angazhimi i Muharrem Saliut meriton vëmendje të veçantë. Ai nuk përpiket vetëm të shpëtojë disa rrënoja nga harresa. Në një kuptim më të thellë, ai përpiket të ruajë kujtesën e një ideje që i ka mbijetuar shekujve: idenë se historia, kultura dhe identiteti fitojnë kuptim të plotë vetëm kur shndërrohen në ura komunikimi mes njerëzve.

Ata që e njohin nga afër dëshmojnë se ai është gjithmonë i gatshëm të ndihmojë shqiptarët kudo që ndodhen, pa dallim krahine, bindjeje apo statusi shoqëror. Për të, solidariteti nuk është slogan, por mënyrë jetese. Dhe pikërisht këtu patriotizmi i tij merr një dimension më të lartë: ai nuk ndërtohet mbi kundërvënien ndaj të tjerëve, por mbi bindjen se dashuria për vendin dhe njerëzit e tu bëhet më e vlefshme kur shërben si urë drejt mirëkuptimit, kulturës dhe dinjitetit universal. Si përfundim mund të pohohet se qytetërimet nuk bëhen të mëdha kur besojnë se e vërteta u përket vetëm atyre. Ato bëhen të mëdha kur kuptojnë se edhe vetë ato i përkasin një të vërtete më të madhe se vetja. Ky ishte, ndoshta, mesazhi më i thellë i epokës së Konstandinit. Dhe ky është edhe mesazhi që, në mënyrën e tij të heshtur e të përkushtuar, përpiket të përcjellë sot Muharrem Saliu.

MUHARREM SALIU – CUSTODE DELLA MEMORIA E COSTRUTTORE DI PONTI VERSO L’UNIVERSALE

Di ROBERT MARTIKO - Corfu
Scrittore

Esistono persone che raggiungono il successo nella propria vita professionale ed esistono altre che riescono a trasformare il successo in una missione più ampia, al servizio della comunità e dell’umanità. Muharrem Saliu appartiene a questa rara categoria. Imprenditore affermato nel settore del turismo a Venezia e Presidente del Commercio della Regione Veneto, ha costruito una reputazione di grande rispetto grazie al lavoro, alla perseveranza e alla sua visione. Tuttavia, di là dei risultati economici e istituzionali, Muharrem Saliu ha mantenuto un legame profondo e costante con la terra d’origine dei suoi antenati, Medvegia, e con il destino degli albanesi che vivono in quelle terre. Da anni è tra le voci più impegnate nella difesa dei diritti degli albanesi di Medvegia, sostenendo iniziative volte a preservarne l’identità, la dignità e la memoria storica. Il suo impegno, però, non si esaurisce in un patriottismo convenzionale. Esso nasce dalla convinzione che un popolo custodisca meglio la propria identità quando riesce a porla in dialogo con i valori universali della civiltà. Uno dei progetti che segue con particolare dedizione riguarda la valorizzazione dei resti dell’antica chiesa eretta in onore di Costantino il Grande. Oggi ne sopravvivono soltanto poche tracce, silenziose davanti all’oblio del tempo. Eppure il suo valore non è soltanto archeologico. Essa rappresenta la memoria viva di un’epoca che cambiò il corso della storia europea e, in larga misura, della storia dell’umanità.

La figura di Costantino il Grande non può essere compresa soltanto attraverso il prisma del potere politico o militare. La sua importanza risiede nel fatto che egli fu testimone e protagonista di una profonda trasformazione spirituale e culturale. Attraverso il pensiero di Eusebio di Cesarea e la nuova visione che andava prendendo forma nel tardo mondo antico, egli si confrontò con l’idea di un universalismo inedito: il concetto di un Dio che non apparteneva più esclusivamente a un popolo, a una lingua o a una tradizione particolare, ma che si rivolgeva all’intera umanità. Si trattò di una trasformazione che andava ben oltre i confini della religione. Essa segnò il passaggio dalla logica dell’esclusione a quella dell’inclusione, dalle identità chiuse a un orizzonte umano più vasto. Per la prima volta, con una forza storica senza precedenti, l’essere umano iniziò a essere considerato non soltanto come membro di una tribù, di

una città o di una nazione, ma come parte di una comunità universale unita dalla medesima dignità e dalla stessa ricerca della verità.

Per questo motivo, la cura della memoria legata a Costantino non è soltanto una questione locale, nazionale o religiosa. Essa rappresenta la tutela di un’idea che contribuì a plasmare la coscienza stessa dell’Europa. È la custodia di un’eredità che ci ricorda come le civiltà diventino grandi non quando si chiudono in se stesse, ma quando riescono a trasformare la propria particolarità in dialogo con l’universale. È questa la ragione per cui l’impegno di Muharrem Saliu merita un’attenzione speciale. Egli non cerca soltanto di salvare alcune rovine dall’oblio. In un senso più profondo, si adopera per preservare la memoria di un’idea che ha attraversato i secoli: l’idea che la storia, la cultura e l’identità trovino il loro significato più autentico quando diventano ponti di comunicazione tra gli esseri umani.

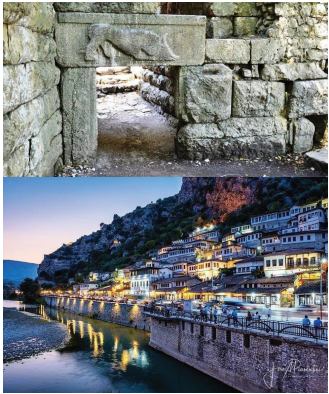
Coloro che lo conoscono da vicino testimoniano che è sempre pronto ad aiutare gli albanesi ovunque si trovino, senza distinzione di regione, convinzioni o condizione sociale. Per lui la solidarietà non è uno slogan, ma uno stile di vita. Ed è proprio qui che il suo patriottismo assume una dimensione più elevata: non si fonda sulla contrapposizione agli altri, ma sulla convinzione che l’amore per la propria terra e per il proprio popolo acquisti valore quando diventa un ponte verso la comprensione reciproca, la cultura e la dignità universale. In definitiva, le civiltà non diventano grandi quando credono che la verità appartenga soltanto a loro. Diventano grandi quando comprendono che anch’esse appartengono a una verità più grande di loro stesse. Questo fu, forse, il messaggio più profondo dell’epoca di Costantino. Ed è anche il messaggio che, con il suo impegno discreto ma costante, Muharrem Saliu cerca oggi di trasmettere.

L’Albania, note di viaggio

Di ANTONIO ROVITO - Grottaferrata

L’anelito per una vita migliore spingevano molti cittadini albanesi per lo più giovani ad attraversare il tratto di mare per approdare in Italia. Era il tempo del dopo Hoxa e i canali della televisione italiana, largamente seguiti in Albania, dipingevano un’Italia tutta luci e promesse che invitavano all’espatrio. In quel tempo il flusso fu intenso ,tale da preoccupare l’opinione pubblica a seguito di qualche sporadico fatto delittuoso, sapientemente sfruttato da certa stampa legata a partiti politici per ingenerare paure di invasione e di saccheggi, lucrando un consenso elettorale, metodo che viene oggiormai utilizzato per discriminare cittadini di altre parti del mondo. In questo contesto, insieme ad alcuni amici decidemmo di visitare l’Albania perché curiosi di scoprire una terra a noi tanto vicina che ci era stata preclusa per tanti anni e intrigante per la sua denominazione “Shqipëria” paese delle aquile ciò per la conformazione montuosa abitata dalle aquile.

Giunti a Tirana in aereo abbiamo preso in fitto un pulmino, per sei componenti. Abbiamo visitato tante città, Durazzo, Agirocastro famosa per la nascita di Hoxa, Berat la città ottomana delle case bianche e delle cento finestre, Butrinto sito romano, affacciato alla Grecia. Tanti sono i

ricordi di questo viaggio sedimentati ma ancora presenti e vivi:

Le centinaia di case matte incontrate lungo il viaggio e qualche cannone fuori uso;

Pozzetti nelle strade delle città a livello strada che ospitavano un militare ed il suo fucile

Una natura aspra e rigogliosamente bella di montagna e di marina, da ricordarmi la mia terra di origine, alla Calabria.

E, cosa più importante, la curiosità dei ragazzi all’arrivo e durante il tour;

La cortesia delle persone incontrate che si prodigavano a facilitarci ogni cosa;

La facilità per molti di loro di interloquire in italiano;

L’umanità di una comunità che sebbene provata da anni di

privazioni conservava la fierezza e la dignità non lemosinando alcunché ma rimboccandosi le maniche per affrancarsi di un passato di rinunce. Da ciò, il riscontro di un fervore edilizio, industriale, turistico e la paura espressa da alcuni di loro di sacrificare ad uno sviluppo disordinato le coste e le montagne alla voracità d’imprenditori senza scrupoli, anche italiani. Ho visto in ogni volto incontrato i tratti somatici della mia gente di Calabria, lo stesso sorriso, la stessa accoglienza, la stessa umanità e perfino gli stessi costumi della festa.

Mi sono ritrovato tra la mia gente.

Shqipëria, shënime udhëtimi

Nga ANTONIO ROVITO - Grottaferrata

E tja për një jetë më të mirë shtynnte shumë qytetarë shqiptarë, kryesisht të rinj, të kapërcenin ngushticën e detit për të mbërritur në Itali. Ishte koha pas Hoxhës dhe kanalet e televizionit italian, gjerësisht të ndjekura në Shqipëri, paraqisnin një Itali të mbushur me drita dhe premtime, duke ushqyer ëndrrën e emigrimit.

Në atë periudhë, fluksi i emigrantëve mori përmasa të mëdha, aq sa ngjalli shqetësim në opinionin publik italian pas disa ngjarjeve sporadike kriminale. Këto episode u shfrytëzuan me mjeshtëri nga një pjesë e shtypit e lidhur me forca politike, për të ushqyer frikën e një pushtimi apo plaçkitjeje të mundshme, duke përfituar prej saj mbështetje elektorale. Është një metodë që, fatkeqësisht, vazhdon të përdoret edhe sot për të diskriminuar qytetarë që vijnë nga vise të tjera të botës.

Në këtë klimë, së bashku me disa miq vendosëm të vizitonim Shqipërinë, të nxitur nga dëshira për të njohur një vend kaq pranë nesh, por që për shumë vite na kishte mbetur i paarrtshëm. Na tërhiqte edhe vetë emri i saj, “Shqipëria”, vendi i shqiponjave, që lidhet me natyrën e saj malore dhe me praninë simbolike të këtij shpendi krenar. Pasi mbërritëm në Tiranë me avion, morëm me qira një minibus për gjashtë vetë. Vizituam shumë qytete: Durrësin, Gjirokastrën e njohur si vendlindja e Hoxhës, Beratin, qytetin osman të shtëpive të bardha dhe të njëqind dritareve, si dhe Butrintin, sitin e lashtë romak pranë kufirit me Greqinë.

Janë të shumta kujtimet e këtij udhëtimi që, megjithëse të largëta në kohë, kanë mbetur të gjalla në kujtesën time:

Qindra bunkerë të shpërndarë përgjatë rrugëve dhe ndonjë top i vjetër tashmë jashtë përdorimit; Pozicione të vogla mbrojtëse nëpër rrugët e qyteteve, në nivelin e tokës, ku qëndronte një ushtar me armën e tij; Një natyrë e egër dhe njëherazi e harlisur, si në male ashtu edhe në bregdet, që më sillte ndër mend vendlindjen time, Kalabrinë. Dhe, mbi të gjitha: Kureshtjen e të rinjve në mbërritjen tonë dhe gjatë gjithë udhëtimit; mirësjelljen e njerëzve që takonim, të gatshëm të na ndihmonin e të na lehtësonin çdo gjë; Lehtësinë me të cilën shumë prej tyre komunikonin në italisht; njerëzillëkun e një komuniteti që, ndonëse i sprovuar nga vite të tëra privimesh, ruante të paprekur krenarinë dhe dinjitetin e vet, pa kërkuar lëmoshë nga askush, por duke punuar me përkushtim për t’u çliruar nga një e kaluar sakrificash.

Në këtë frymë vërehej një gjallëri e madhe në ndërtim, në industri dhe në turizëm, por edhe shqetësimi i shprehur nga disa prej tyre se brigjet dhe malet e vendit mund t’i nënshtroheshin një zhvillimi të pakontrolluar dhe lakmisë së sipërmarrësve pa skrupuj, përfshirë edhe disa italianë.

Në çdo fytyrë që takoja, dalloja tipare që më kujtonin njerëzit e Kalabrisë sime: të njëjtën buzëqeshje, të njëjtën mikpritje, të njëjtin shpirt njerëzor dhe madje të njëjtat zakone festive.

Mes tyre, ndihesha sikur isha kthyer te njerëzit e mi.

UDHËTIM NË TOKËN E SHËN DANA

Për kohësh, duke lexuar Enciklopedinë e Shenjtorëve Katolikë, në faqen 448 u ndesha me një fakt interesant. Aty flitej për Shën Danën, me origjinë nga Vlora ilire. Dana (Danacto), shenjt i Aulonës, kishte qenë lexues (anagnost) në kishën e qytetit të Aulonës në Ilirik, vendlindja e tij. Ndjeva një emocion të papërshkrueshëm. Sytë më ndritën nga gëzimi dhe duart filluan të më dridheshin. Një shenjt nga qyteti im i lindjes! Sa krenari dhe dëshirë e madhe për ta njohur më mirë këtë fakt historik. Nisa kërkimet nëpër arkiva, duke shfrytëzuar të gjitha burimet e mundshme. Materialet për Shën Danën ishin tepër të pakta. U njoha me disa shkrime të autorëve vlonjatë, si Gëzim Llojdia, Laureta Petoshati dhe Gentian Gaba. Rastësisht hasa edhe në një artikull të një gazetareje italiane, ku flitej për një libër të botuar rreth vitit 1978, kushtuar posaçërisht Shën Danës, me autor studiuesin Antonio Biasco.

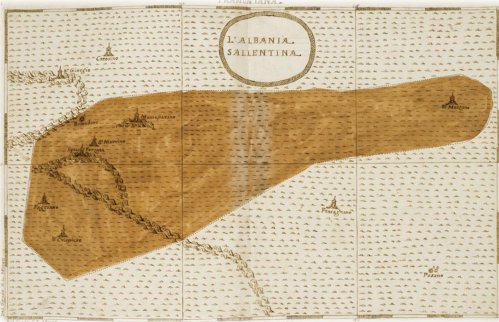
Kjo gjetje më shtyu t'i intensifikoja kërkimet për të zbardhur historinë e shenjtit me origjinë nga Vlora, që është edhe vendlindja ime. Pas një bisede telefonike me z. Biasco lindi një miqësi frytdhënëse dhe mjaft interesante. Që nga ai moment e deri më sot, marrëdhënia jonë është forcuar vazhdimisht, e mbështetur mbi interesa të përbashkëta për zhvillimin e miqësisë ndërmjet dy vendeve: San Danës dhe Vlorës. Antonio Biasco, në cilësinë e presidentit të shoqatës “Një urë mes dy brigjeve” në San Dana, ka organizuar dhe vazhdon të organizojë aktivitete historike e kulturore me tematikë nga antikiteti, si: “Enea, vendi i ankorimit midis Shqipërisë dhe Salentos”, “Mesapët dhe Ilirët”, “Europa, Shqipëria dhe Ballkani” etj. Në këto veprimtari historiko-kulturore Shqipëria ka qenë gjithmonë e pranishme. Pikërisht për këtë arsye, Antonio më tha një ditë:

“Hasan, do të ishte mirë që në këto aktivitete të referonin personalitet nga Shqipëria, si studiues, historianë dhe njohës të historisë antike.” Ishte një ide e shkëlqyer, e cila ka funksionuar me sukses prej vitesh. Antonio, si president i shoqatës “Një urë mes dy brigjeve”, nuk flet shumë, por vepron. Këtë e dëshmojnë më së miri rezultatet e arritura deri më sot. Të shumtë kanë qenë të ftuarit nga Shqipëria, si: Dr. Dorian Koçi, Ledia Mirakaj, Artur Beu, Geri Ballo, Ylber Hysi dhe Albana Babe, të cilët kanë gjetur mikpritjen e ngrohtë të Antonio Biascos dhe të banorëve të qytezës së Shën Danaktit. Për herë të parë pas shumë shekujsh, në këtë qytezë të vogël ku zhvillohen veprimtari të shumta kulturore, ishte i pranishëm edhe kryetari i Bashkisë së Vlorës, z. Dritan Leli. Vizita e tij ishte vërtet historike dhe la mbresa të thella në të dy komunitetet. Një ditë të bukur, gjatë një bisede telefonike, mikui im i vyer Antonio më tha: “Hasan, falë kontributit tuaj të çmuar në aktivitetet që kemi organizuar, na kanë nderuar shumë personalitete nga Shqipëria, ndërsa ju ende nuk keni ardhur.” Dëshirën e tij të sinqertë e realizova në shtator të vitit të kaluar, kur shkova familjarisht në atë tokë me histori të pasur dhe me njerëz të mrekullueshëm. Atje, prej shekujsh, ruhet dhe nderohet kulti i birit me origjinë nga Vlora ilire – Shën Dana.

Salento, një perlë midis dy deteve

Udhëtimin për në Salento, në këtë tokë me histori të pasur, hijeshi të rrallë, peizazhe mahnitëse, brigje magjepsëse që lagen nga detet Adriatik dhe Jon, njerëz të mrekullueshëm dhe kulte të veçanta fetare, e bëra me kënaqësi dhe dëshirë të madhe. Me Salenton, ne shqiptarët kemi lidhje të hershme historike. Kjo krahinë, që në lashtësi, ka qenë e banuar nga mesapët. Studiuesit bashkëkohorë, bazuar në materialet e shumta të zbuluara, i konsiderojnë mesapët një popull që erdhi në Salento nga Iliria në shekullin VIII para Krishtit. Në shumë zona të kësaj krahine gjenden edhe pasardhësit e shqiptarëve të emigruar pas vdekjes së Skënderbeut, të vendosur në San Giorgio, San Marzano, Monteparano, San Crispiri, Faggiano, San Martino, Roccaforzata, Belvedere, Civitella, Monteiasi, Carosino, Santa Maria della Camera, Montemesola dhe Fragagnano. Ata gjetën mbështetje te vendasit dhe, së bashku me ta, ndërtuan një jetë të re.

Pikërisht në këtë krahinë, në një vendbanim të vogël të quajtur Shën Dana (San Dana në italisht), në Capo di Leuca, me rreth dyqind banorë, ndodhet një pjesë e historisë së qytetit tim, Vlorës. Kjo qytezë, që është pjesë administrative e komunës së Gagliano del Capo-s, shtrihet 156 metra mbi nivelin e detit, në shpatin e një kodre të vogël, mbi një terren të thatë e shkëmbor, ndër më të mirët e zonës. Shekuj më parë, një grup besimtarësh nga Vlora sollën këtu kultin e Shën Danaktit. Sipas banorëve, qarkullojnë dy versione për historinë e tij. I pari është legjenda, e rrënjësor thellë në kujtesën kolektive, sipas së cilës Shën Dana, me origjinë nga Vlora ilire, u persekutua nga saraçenët rreth shekullit VIII, teksa mbronte orenditë e shenjta të kishës. Versioni i dytë,

L'Albania salentina nell'atlante del Pacelli (1803)

më i mbështetur në burime historike, pohon se Shën Dana u martirizua në Vlorë, në fund të shekullit III ose në fillim të shekullit IV, gjatë persekutimeve romake kundër të krishterëve, ndërsa përpiquej të shpëtonte objektet e kultit. Sipas studiuesit Antonio Biasco, i cili prej afro pesë dekadash merret me studimin e kësaj figure, ky është versioni më bindës. Ai mbështetet edhe nga Enciklopedia e Shenjtorëve Katolikë, ku thuhet:

“Dana (Danacto), shenjt i Aulonës, i përkiste klerit të qytetit të Aulonës në Ilirik, vendi i origjinës së tij. Gjatë një persekutimi pagan, ai u përpoq të shpëtonte orenditë e kishës, duke i fshehur në një vend të sigurt, pesë milje larg qytetit, në drejtim të detit. I ndjekur dhe i kapur nga paganët, të cilët e detyruan të flijonte për Dionisin, perëndinë e verës, ai shpalli hapur besimin e tij të krishterë. Për këtë arsye u torturua, u copëtua me shpata dhe më pas u hodh në det.” Ky duket të jetë versioni më i besueshëm historik, megjithëse, fatkeqësisht, te banorët e qytezës vazhdon të mbizotërojë legjenda. Siç e përmendëm më sipër, tokat e Shën Danaktit janë mjaft prodhimtare. Një pjesë e tyre u përkasin banorëve vendas, të cilët merren me kultivimin e ullinjve, perimeve dhe pemëve frutore, veçanërisht të fikut. Fiku i detit gjendet me shumicë përgjatë parcelave dhe rrugëve të zonës. Ky frut është i pranishëm pothuajse në çdo familje. Nuk do të ishte e tepruar të thuhej se sandanezët i presin mysafirët me fiq deti, ashtu siç i presim ne me raki sipas traditës shqiptare.

Edhe miku im, Antonio Biasco, sapo na priti, na gostiti me një pjatë të mbushur me fiq deti të përgatitur me kujdes, të cilët na shijuan jashtë mase. Megjithëse bujqësia mbetet një nga veprimtaritë kryesore, jo të gjithë banorët merren me kultivime. Disa prej tyre kanë ditur të shfrytëzojnë pozicionin e favorshëm gjeografik midis Adriatikut dhe Jonit, duke investuar në agroturizëm. Një shembull i spikatur është agroturizmi “Sikalindi”, një emër me etimologji interesante, për të cilin do të ndalemi më gjerësisht në një shkrim tjetër. Një nga mbrëmjet e qëndrimit tonë e kaluam pikërisht në mjediset e këtij agroturizmi. Arkitektura e tij është e thjeshtë, por në harmoni të plotë me natyrën përreth. Sapo hyn brenda, syri ndeshet me ambiente çlodhëse dhe tërheqëse, ku mbizotëron ngjyra e bardhë.

Qetësia, mikpritja e kulturuar, shërbimi cilësor dhe kujdesi për detajet krijojnë një atmosferë të veçantë. Falë harmonisë së të gjithë këtyre elementeve, “Sikalindi” renditet ndër agroturizmat më të vlerësuar të Salentos. Aty dukej sikur ekzistonte një rregull i pashkruar: secili të shijojë qetësinë dhe harmoninë sipas mënyrës së vet. Sa shumë mirësjellje! Një vlerë që njeriu e kërkon gjithmonë dhe që ne e gjetëm atë mbrëmje shtatori, nën shoqërinë e cicërimave të zogjve, të qiellit të mbushur me yje dhe të ushqimeve tradicionale të Shën Dana. Ishte dita e parë e pushimeve tona në atë shtator të qetë, që premtonte përvoja dhe emocione të paharrueshme.

Historiku i qytezës

Në qendër të qytezës, në një shesh të vogël, ngrihet kisha famullitare, e cila dominon mbi shtëpitë përreth. Edhe pse e vjetër dhe pjesërisht e dëmtuar nga koha, ajo vazhdon të jetë vendi ku mblidhen besimtarët e pak të komunitetit.

Sipas dokumenteve të arkivit, të dhënat më të hershme për kishën datojnë në vitin 1608. Ndërtesa paraqitet në formën e kryqit latin dhe shquhet për thjeshtësinë, elegancën dhe harmoninë e saj arkitektonike. Struktura mbështetet në kolona të vendosura në qoshet kryesore, ndërsa muret e trasha anësore kanë shërbyer jo vetëm si elemente mbajtëse, por edhe si mbrojtje dhe izolim. Kupola, e ngritur mbi kolonat që bashkohen në qendër të ndërtesës, paraqitet në harmoni të plotë me pjesën më të hershme të kishës. Edhe pse është ndërtuar në një periudhë më të vonshme, ajo ruan vazhdimësinë stilistike të objektit. Gjatë ndërhyrjeve të mëvonshme, kupola u mbulua me një çati të pjerrët dhe, në të njëjtën kohë, u shtrua me pllaka edhe dyshemeja e kishës. Brenda mjedisëve të saj ruhen dy piktura në vaj, të realizuara

në vitin 1884. Ato janë vepra të piktorit sandanez Francesco Saverio Mercaldi, i cili, përmes krijimit të tyre, përbushu edhe dëshirën e kahershme të Oronzo Biascos. Në njërën prej pikturave paraqitet Shën Dana, i cili mban kupën e Eukaristisë. Pranë tij qëndron një engjëll me shpatë, ndërsa në pjesën e sipërme dallohet syri i Zotit, që hedh shikimin e tij rrezatues mbi krijesën e dashur. Një kopje e kësaj pikturë është vendosur në njërin prej altarëve të kishës. Piktura e dytë paraqet Zojën e Papërlyer. Ajo shfaqet mbi hënë, e mbështjellë me një mantel të stolisur me yje, ndërsa nën këmbët e saj shtypet koka e gjarprit, simbol i triumfit të së mirës mbi të keqen. Këto vepra artistike përbëjnë jo vetëm një pasuri të pasur me zgavra rrethore, të cilat përdoreshin për përpunimin e prodhimeve bujqësore. Herë pas here

Shpellat dhe mullinjët e vjetër

Në lindje të qytezës, përgjatë shpatit shkëmbor të kodrës, shtrihet një varg i gjatë shpellash të vogla, të vendosura njëra pas tjetrës në një vijë pothuajse të pandërprerë. Ato ndodhen në intervale prej disa qindra metrash dhe të gjitha duket se janë gërmuar sipas së njëjtës teknikë. Nga vëzhgimi i tyre krijohet përshtypja se, në pjesën më të madhe, kanë shërbyer si strehime rurale. Në këtë zonë gjenden gjithashtu edhe mullinj të vjetër për përpunimin e ullirit, të gërmuar në shkëmb dhe të pajisur me zgavra rrethore, të cilat përdoreshin për përpunimin e prodhimeve bujqësore. Herë pas here

San Dana

mund të shihen edhe gurët e vjetër të mullinjve, të mbetur nëpër kodra si dëshmi të një veprimtarie të dikurshme intensive. Të gjitha këto struktura kanë qenë të lidhura ngushtë me jetën ekonomike të banorëve dhe me shfrytëzimin e tokës bujqësore.

Gropat e grurit

Sheshi i qytezës ruan ende gjurmë të një praktike të hershme bujqësore. Në të dallohen një numër gropash, të cilat dikur shërbenin për ruajtjen e grurit. Edhe sot ka banorë që kujtojnë dhe dëshmojnë mënyrën se si depozitohej gruri në këto gropa, si dhe procesin e trajtimit dhe ruajtjes së tij. Këto dëshmi përbëjnë një pjesë të rëndësishme të kujtesës historike dhe etnografike të komunitetit.

Varret

Gjatë punimeve për sistemimin e sheshit të qytezës janë zbuluar një numër i konsiderueshëm varresh të lashta. “Më ka qëlluar t’i vëzhgoj disa herë”, na tregoi Antonio. “Ato janë të gërmuara në shkëmb, nën sipërfaqen e tokës, dhe të mbuluara me pllaka të gjata guri.” Në këto varre janë gjetur kafka dhe eshtra njerëzore, por edhe objekte e sende me vlerë historike. Fatkeqësisht, deri më sot nuk ekziston asnjë dokumentim i plotë apo gojëdhënë e ruajtur që të hedhë dritë mbi origjinën dhe historinë e tyre.

Rrënojat e banesave

Pas kishës, në kopshtet përreth, ruhen ende gjurmë të ndërtimeve të hershme. Këto rrënoja janë ndërtuar pjesërisht me shuf gëlqeror, gurë dhe llaç të përzirur me dheun karakteristik të kuq të zonës. Në to dallohen ende vrima me formë kubike, arkitrarë dyersh dhe elemente të tjera arkitektonike, që dëshmojnë për ekzistencën e një vendbanimi të hershëm. Këto mbetje përbëjnë dëshmi të rëndësishme të historisë së trazuar të zonës dhe të pushtimeve të shumta që kanë kaluar ndër shekuj në këtë cep të Capo di Leuca-s. Edhe pse koha ka fshirë shumë gjurmë, rrënojat vazhdojnë të flasin për të kaluarën e largët të kësaj qyteze të vogël. *(Përshatja nga libri “Shën Danakti”)*

Mëngjeset sandaneze, njëlloj si ato valoneze

Dielli në San Dana lind herët. Qyteza e vogël, e zhytur në një qetësi të admirueshme, shkëlqen në çdo skutë të saj. Ajri i freskët të mbush me jetë dhe të fton të shijosh bukurinë e natyrës. Çdo mëngjes shëtisnim drejt krahut lindor të qytezës, atje ku shtrihet madhështor Deti Adriatik. Sipas banorëve, në ditët me mot të kthjellët mund të shihet me sy të lirë Gadishulli i Karaburunit. Të shtyrë nga dëshira për të përjetuar këtë pamje të veçantë, zgjoheshim herët, sapo dielli niste të shpërndante rrezet e para. Ngjiteshim në një bregore, prej nga hapeshin para nesh ujërat e pafundme të Adriatikut. Dhe aty, në horizont, shfaqej qartë një masiv i murmë malor. Ai qëndronte prej shekujsh në të njëjtin vend, si një kështjellë madhështore që ruante ujërat e kaltërta të Adriatikut dhe Jonit. Emocionet ishin të forta. Sytë na mbusheshin me lot. Ishte vërtet një përjetim i rrallë të shikoje aq qartë Gadishullin e Karaburunit nga brigjet e Salentos. Sa afër dukej Vlora! E përshëndetëm me mall dhe dashuri atë copëz atdheu që dukej në horizont dhe kur u larguam, morëm me vete një imazh të paharrueshëm e plot domethënie. Në atë rrugë të paasfaltuar takonim edhe banorë të tjerë të qytezës, të cilët prej vitesh e përsërisnin të njëjtin ritual në mëngjeset e kthjellëta. Edhe sot, teksa shkruaj këto reshta, më mbetet një enigmë: përse vallë?

Logjika historike më shtyn të mendoj se sandanezët, të cilët pata fatin t’i njoh nga afër, ngajjnë në shumë aspekte me banorët e Vlorës. Mënyra se si gratë mblidheshin pranë pragjeve të shtëpive për të biseduar me njëra-tjetrën, ngrohtësia e komunikimit, përshëndetja e përzemërt ndaj çdo kalimtar, ecja karakteristike, tiparet fizike, çiltërsia, mikpritja dhe kujdesi për paraqitjen e jashtme me kujtonin vazhdimisht qytetin tim. Ndoshta pikërisht kjo ngjashmëri, e shoqëruar me ritualin e tyre të përditshëm përballë brigjeve shqiptare, dëshmon respektin e thellë për Shën Danaktin dhe dashurinë që ata ruajnë për rrënjët e tyre të hershme. Sigurisht, ky arsytim mund të duket i nxituar, pasi mungojnë dokumente të shkruara që ta mbështesin plotësisht. Megjithatë, kur merren parasysh elementet historike, martirizimi i Shën Danaktit në Vlorë gjatë shekujve III-IV, si dhe shpërngulja e një grupi besimtarësh vlonjatë që sollën me vete kultin e tij në këtë qytezë, kjo hipotezë fiton njëfarë force bindëse. Jam i prirur të besoj se banorët e kësaj qyteze të vogël ruajnë ende, në kujtesën kolektive, një gojëdhënë të lashtë për paraardhësit e tyre, të cilët zgjodhën këtë vend për të nisur një jetë të re larg vendlindjes. Ndoshta kjo mbetet vetëm një hipotezë. Por edhe hipotezat kanë nevojë për përgjigje. Instinktivisht më lind pyetja: përse kjo qytezë mban prej shekujsh emrin e një shenjt nga Vlora? Mos vallë banorët e saj janë pasardhës të atyre besimtarëve që sollën këtu kultin e Shën Danaktit? Ndoshta pikërisht këtu fshihet sekreti për të cilin studiuesi Antonio Biasco premtonte të flasë në monografinë e tij më të re.

“Shën Dana, martir i Kishës dhe i qytetit të Vlorës, nga fundi i shekullit III deri në fillim të shekullit IV”

Ky është titulli i monografisë së re, na tregoi Antonio Biasco, tashmë i njohur në botën albanologjike si autor i librit “Shën Danakti”, botuar rreth vitit 1978. Prej shumë vitesh ai vazhdon kërkimet mbi figurën e shenjtit dhe, sipas tij, ka zbuluar të dhëna të reja, të panjohura më parë, të cilat do t’i publikojë në veprën e re. Për ta bërë këtë monografi sa më të plotë, Antonio Biasco u bën thirrje historianëve, studiuesve dhe arkeologëve shqiptarë të kontribuojnë me të dhëna dhe materiale që lidhen me jetën e Shën Danaktit. “Sa më shumë informacion të kemi nga vendi i origjinës së tij, aq më e plotë do të jetë monografia”, shprehet ai. Sipas Biascos, ende dihet shumë pak për jetën e hershme të shenjtit, veprimtarinë e tij fetare në Vlorë, vendvarrimin dhe aspekte të tjera të rëndësishme të biografisë së tij. “Jam i bindur se, me bashkëpunimin e specialistëve shqiptarë dhe veçanërisht të studiuesve nga Vlora, do t’ia arrijmë qëllimit”, thotë ai me optimizëm. Duke e falënderuar për mikpritjen, për mundësinë që më dha të njihesha nga afër me këtë realitet historik dhe kulturor, si dhe duke i uruar suksese për botimin e monografisë së re, u largova nga qyteza e Shën Danaktit me bindjen se një ditë do të kthehem sërish. Ndoshta për promovimin e librit të ri. Ndoshta për një tjetër veprimtari historiko-kulturore të organizuar nga shoqata “Një urë mes dy brigjeve”. Por mbi të gjitha, për të ritakuar një komunitet që prej shekujsh ruan me përkushtim kujtimin e një shenjt me origjinë nga Vlora.

(redaksia)

Bibliografia

- Enciklopedia e Shenjtorëve Katolikë, f. 448.
- Antonio Biasco, Shën Danakti në historinë e Capo di Leuca, botim i vitit 1978.

VIAGGIO NELLA TERRA DI SAN DANA

Da tempo, leggendo l’*Enciclopedia dei Santi Cattolici*, a pagina 448 mi sono imbattuto in un fatto molto interessante. Lì si parlava di **San Dana**, originario dell’antica Valona illirica. Dana (Danacto), il santo di Aulona, era stato lettore (anagnosta) nella chiesa della città di Aulona in Illiria, sua terra natale. Provai un’emozione indescrivibile. I miei occhi si illuminarono di gioia e le mani iniziarono a tremare. Un santo proveniente dalla mia città natale! Quanta fiera e quanto desiderio di conoscere meglio questo fatto storico. Iniziai così le mie ricerche negli archivi, utilizzando tutte le fonti possibili. I materiali riguardanti San Dana erano però molto scarsi. Mi avvicinai agli scritti di alcuni autori valonesi, tra cui Gëzim Llojdia, Laureta Petoshati e Gentian Gaba. Per caso mi imbattai anche in un articolo di una giornalista italiana che parlava di un libro pubblicato intorno al 1978, dedicato interamente a San Dana e scritto dallo studioso Antonio Biasco. Questa scoperta mi spinse a intensificare le ricerche per far luce sulla storia del santo originario di Valona, che è anche la mia città natale. Dopo una conversazione telefonica con il signor Biasco nacque un’amicizia feconda e particolarmente interessante. Da quel momento fino a oggi, il nostro rapporto si è rafforzato costantemente, fondandosi su interessi comuni volti a sviluppare l’amicizia tra due comunità: San Dana e Valona. Antonio Biasco, in qualità di presidente dell’associazione **“Un ponte tra due sponde”** di San Dana, ha organizzato e continua a organizzare attività storico-culturali dedicate all’antichità, tra cui: *“Enea, il luogo di approdo tra Albania e Salento”*, *“Messapi e Illiri”*, *“Europa, Albania e Balcani”* e molte altre.

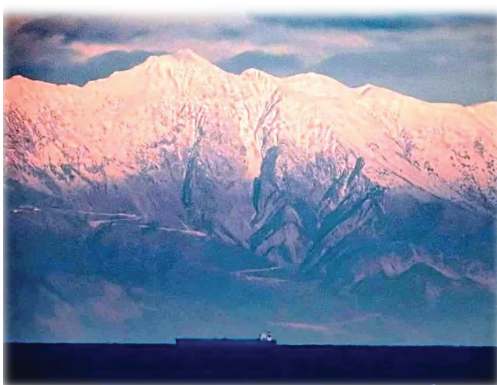
In queste iniziative storico-culturali l’Albania è sempre stata presente. Proprio per questo motivo, un giorno Antonio mi disse: “Hasan, sarebbe bello che a questi incontri partecipassero come relatori personalità provenienti dall’Albania: studiosi, storici ed esperti della storia antica.” Fu un’idea brillante, che negli anni si è rivelata vincente. Antonio, come presidente dell’associazione *“Un ponte tra due sponde”*, non parla molto, ma agisce concretamente. I risultati raggiunti fino a oggi ne sono la prova più evidente. Numerosi sono stati gli ospiti provenienti dall’Albania, tra cui il dott. Dorian Koçi, Ledia Mirakaj, Artur Beu, Geri Ballo, Ylber Hysi e Albana Babe, che hanno trovato la calorosa ospitalità di Antonio Biasco e degli abitanti della piccola comunità di San Danatto.

Per la prima volta dopo molti secoli, in questa piccola località dove si svolgono numerose attività culturali, è stato presente anche il sindaco di Valona, Dritan Leli. La sua visita è stata davvero storica e ha lasciato un’impressione profonda in entrambe le comunità. Un giorno, durante una conversazione telefonica, il mio caro amico Antonio mi disse: “Hasan, grazie al tuo prezioso contributo nelle attività che abbiamo organizzato, abbiamo avuto l’onore di ospitare molte personalità provenienti dall’Albania, mentre tu non sei ancora venuto a trovarci.” Ho realizzato il suo sincero desiderio nel settembre dello scorso anno, quando mi sono recato con la mia famiglia in quella terra ricca di storia e abitata da persone meravigliose. Lì, da secoli, viene custodito e venerato il culto del figlio dell’antica Valona illirica: **San Dana**.

Salento, una perla tra due mari

Il viaggio verso il Salento, in questa terra ricca di storia, rara bellezza, paesaggi mozzafiato e coste incantevoli bagnate dai mari Adriatico e Ionio, popolata da persone straordinarie e da antichi culti religiosi, è stato per me un’esperienza vissuta con grande piacere e profondo interesse. Con il Salento, noi albanesi abbiamo un legame storico antico. Questa regione, fin dall’antichità, è stata abitata dai Messapi. Gli studiosi contemporanei, sulla base di numerosi ritrovamenti, li considerano un popolo proveniente dall’Illiria e giunto nel Salento nell’VIII secolo a.C. In diverse aree della regione si trovano anche discendenti degli albanesi emigrati dopo la morte di Skanderbeg, insediati a San Giorgio, San Marzano, Monteparano, San Crispieri, Faggiano, San Martino, Roccaforzata, Belvedere, Civitella, Monteiasi, Carosino, Santa Maria della Camera, Montemesola e Fragnano. Essi trovarono accoglienza presso le popolazioni locali e, insieme a loro, costruirono una nuova vita. Proprio in questa regione, in un piccolo centro chiamato San Danatto (San Dana in italiano), nel Capo di Leuca, con circa duecento abitanti, si conserva una parte della storia della mia città, Valona. Questo piccolo borgo, frazione del comune di Gagliano del Capo, si trova a 156 metri sul livello del mare, sul versante di una piccola collina, in un territorio arido e roccioso, tra i più caratteristici della zona.

Secoli fa, un gruppo di fedeli provenienti da Va-

Le montagne Acerauni visto da San Dana (Salento)

lona portò qui il culto di San Danatto. Secondo gli abitanti, esistono due versioni della sua storia. La prima è la leggenda, profondamente radicata nella memoria collettiva, secondo la quale San Danatto, di origine valonese illirica, fu perseguitato dai Saraceni intorno all’VIII secolo mentre proteggeva gli arredi sacri della chiesa. La seconda versione, più supportata da fonti storiche, sostiene invece che San Danatto fu martirizzato a Valona tra la fine del III e l’inizio del IV secolo, durante le persecuzioni romane contro i cristiani, mentre cercava di salvare gli oggetti sacri del culto. Secondo lo studioso Antonio Biasco, che da quasi cinquant’anni si occupa dello studio di questa figura, questa è l’ipotesi più attendibile. Essa è confermata anche dall’*Enciclopedia dei Santi Cattolici*, dove si legge:

“Dana (Danacto), santo di Aulona, apparteneva al clero della città di Aulona in Illiria, luogo della sua origine. Durante una persecuzione pagana, egli cercò di salvare gli arredi della chiesa, nascondendoli in un luogo sicuro a cinque miglia dalla città, verso il mare. Inseguito e catturato dai pagani, fu costretto a sacrificare a Dioniso, dio del vino, ma egli proclamò apertamente la sua fede cristiana. Per questo fu torturato, fatto a pezzi con le spade e gettato in mare.”

Questa sembra essere la versione storicamente più attendibile, anche se, purtroppo, tra gli abitanti del borgo continua a prevalere la leggenda. Come già detto, le terre di San Danatto sono molto fertili. Una parte di esse appartiene agli abitanti locali, che si dedicano alla coltivazione di ulivi, ortaggi e alberi da frutto, in particolare i fichi. Il fico d’India cresce abbondantemente lungo i campi e i bordi delle strade.

Questo frutto è presente praticamente in ogni famiglia. Non sarebbe esagerato dire che gli abitanti di San Dana accolgono gli ospiti con i fichi d’India, proprio come noi albanesi accogliamo con il raki, secondo la nostra tradizione. Anche il mio amico Antonio Biasco, al nostro arrivo, ci ha offerto un piatto di fichi d’India preparati con cura, che abbiamo gustato con grande piacere. Nonostante l’agricoltura rimanga una delle principali attività, non tutti gli abitanti si dedicano alla coltivazione. Alcuni hanno saputo valorizzare la posizione geografica tra i mari Adriatico e Ionio, investendo nel settore dell’agriturismo. Un esempio significativo è l’agriturismo “Sikalindi”, un nome dalla curiosa etimologia, che approfondiremo in un altro scritto.

Una delle serate del nostro soggiorno è stata trascorsa proprio in questa struttura. L’architettura è semplice, ma perfettamente armonizzata con il paesaggio circostante. Appena si entra, lo sguardo incontra ambienti rilassanti e accoglienti, dominati dal colore bianco. La tranquillità, l’ospitalità raffinata, la qualità del servizio e l’attenzione ai dettagli creano un’atmosfera unica. Grazie a questo insieme di elementi, “Sikalindi” è considerato uno degli agriturismi più apprezzati del Salento. Lì sembrava esistere una regola non scritta: ognuno deve godere della pace e dell’armonia a modo proprio. Quanta gentilezza! Un valore che l’uomo cerca sempre e che noi abbiamo ritrovato in quella sera di settembre, sotto il canto degli uccelli, il cielo stellato e i sapori della tradizione di San Danatto. Fu il primo giorno della nostra vacanza in un settembre silenzioso, che prometteva emozioni e scoperte indimenticabili.

La storia del borgo

Nel centro del borgo, in una piccola piazza, sorge la chiesa parrocchiale, che domina le case circostanti. Pur essendo antica e parzialmente danneggiata dal tempo, continua a essere il luogo di ritrovo dei pochi fedeli della comunità. Secondo i documenti d’archivio, le testimonianze più antiche relative alla chiesa risalgono al 1608. L’edificio presenta una

pianta a croce latina e si distingue per la sua semplicità, eleganza e armonia architettonica. La struttura è sostenuta da colonne collocate agli angoli principali, mentre le massicce mura laterali hanno avuto non solo funzione portante, ma anche di protezione e isolamento.

La cupola, eretta sulle colonne che si uniscono al centro dell’edificio, si integra perfettamente con la parte più antica della chiesa. Sebbene sia stata realizzata in una fase successiva, mantiene la continuità stilistica dell’insieme. Durante interventi successivi, la cupola fu coperta da un tetto a spiovente e, nello stesso periodo, anche il pavimento della chiesa fu rifatto con lastre di pietra. All’interno della chiesa si conservano due dipinti a olio, realizzati nel 1884. Sono opere del pittore sandanese Francesco Saverio Mercaldi, il quale, attraverso queste creazioni, soddisfece anche un antico desiderio di Oronzo Biasco. In uno dei dipinti è raffigurato San Dana, che tiene in mano il calice dell’Eucaristia. Accanto a lui si trova un angelo con la spada, mentre nella parte superiore si distingue l’Occhio di Dio, che irradia la sua luce benevola sulla creatura amata. Una copia di questo dipinto è collocata su uno degli altari della chiesa. Il secondo dipinto rappresenta la Madonna Immacolata. È raffigurata sopra una luna, avvolta in un manto decorato di stelle, mentre sotto i suoi piedi schiaccia il serpente, simbolo del trionfo del bene sul male. Queste opere artistiche costituiscono non solo un prezioso patrimonio della chiesa, ma anche una testimonianza significativa della devozione religiosa e culturale che ha caratterizzato la comunità di San Danatto nel corso dei secoli.

Grotte e vecchi mulini

A est del borgo, lungo il versante roccioso della collina, si estende una lunga serie di piccole grotte, disposte una dopo l’altra in una linea quasi ininterrotta. Si trovano a intervalli di alcune centinaia di metri e appaiono tutte scavate secondo la stessa tecnica. Dalla loro osservazione si ha l’impressione che, nella maggior parte dei casi, abbiano avuto la funzione di rifugi rurali. In quest’area si trovano anche antichi frantoi per la lavorazione delle olive, scavati nella roccia e dotati di cavità circolari utilizzate per la trasformazione dei prodotti agricoli. Qua e là si possono ancora vedere le vecchie pietre dei mulini, rimaste sulle colline come testimonianza di un’intensa attività del passato. Tutte queste strutture erano strettamente legate alla vita economica degli abitanti e allo sfruttamento del territorio agricolo.

Affresco di Santa Apollonia (dipinto del 1758)

Le fosse del grano

La piazza del borgo conserva ancora tracce di un’antica pratica agricola. Vi si distinguono numerose fosse, che un tempo servivano per la conservazione del grano. Ancora oggi alcuni abitanti ricordano e testimoniano il modo in cui il grano veniva depositato in queste cavità, così come il processo di trattamento e conservazione. Queste testimonianze costituiscono una parte importante della memoria storica ed etnografica della comunità.

Le tombe

Durante i lavori di sistemazione della piazza del borgo sono state rinvenute numerose tombe antiche. “Mi è capitato di osservarle più volte”, ci racconta Antonio. “Sono scavate nella roccia, sotto il livello del suolo, e coperte da lunghe lastre di pietra.” In queste tombe sono stati trovati crani e ossa umane, ma anche oggetti di valore storico. Purtroppo, fino ad oggi non esiste alcuna documentazione completa né tradizione orale che possa chiarirne l’origine e la storia.

I resti delle abitazioni

Dietro la chiesa, nei giardini circostanti, si conservano ancora tracce di antiche costruzioni. Questi resti sono realizzati in parte con tufo calcareo, pietre e malta mescolata con la tipica terra rossa della zona. Vi si distinguono ancora aperture di forma cubica, architravi di porte ed elementi architettonici che testimoniano l’esistenza di un antico insediamento. Questi reperti rappresentano importanti testimonianze della storia complessa dell’area e delle numerose dominazioni che si sono susseguite nei secoli in questo angolo del Capo di Leuca. Anche se il tempo ha cancellato molte tracce, le rovine continuano a raccontare il passato remoto di questo piccolo borgo. *(Adattato dal libro “San Danatto”)*

Mattinate sandanesi, come quelle valonesi

Il sole a San Dana sorge presto. Il piccolo borgo, immerso in un silenzio ammirabile, si illumina in ogni suo angolo. L’aria fresca ti riempie di vita e ti invita a contemplare la bellezza della natura. Ogni mattina passeggiavamo verso il lato orientale del paese, dove si estende maestoso il Mar Adriatico. Secondo gli abitanti, nelle giornate limpide è possibile scorgere a occhio nudo la penisola di Karaburun. Spinti dal desiderio di vivere questa suggestiva visione, ci alzavamo presto, non appena il sole iniziava a diffondere i primi raggi. Salivamo su una piccola altura, da cui si apriva davanti a noi l’immensità dell’Adriatico. E lì, all’orizzonte, appariva chiaramente un massiccio montuoso di colore grigiastro. Esso si ergeva da secoli nello stesso punto, come una maestosa fortezza a guardia delle acque azzurre dell’Adriatico e dello Ionio.

Le emozioni erano intense. Gli occhi si riempivano di lacrime. Era davvero un’esperienza rara vedere così chiaramente la penisola di Karaburun dalle coste del Salento. Quanto vicina sembrava Valona! La salutavamo con nostalgia e affetto, quel frammento di patria che si intravedeva all’orizzonte, e quando ci allontanavamo portavamo con noi un’immagine indelebile e ricca di significato. Su quella strada sterrata incontravamo anche altri abitanti del borgo, che da anni ripetevano lo stesso rituale nelle mattine serene. Ancora oggi, mentre scrivo queste righe, mi resta un interrogativo: perché?

La logica storica mi porta a pensare che i sandanesi, che ho avuto il privilegio di conoscere da vicino, assomiglino in molti aspetti agli abitanti di Valona. Il modo in cui le donne si riunivano davanti alle soglie delle case per conversare, il calore del dialogo, il saluto cordiale verso ogni passante, l’andatura caratteristica, i tratti fisici, la schiettezza, l’ospitalità e la cura dell’aspetto esteriore mi ricordavano continuamente la mia città. Forse proprio questa somiglianza, unita al loro rituale quotidiano rivolto verso le coste albanesi, testimonia il rispetto profondo per San Danatto e l’amore per le loro antiche radici. Naturalmente, questo ragionamento può sembrare affrettato, poiché mancano documenti scritti a sostenerlo pienamente. Tuttavia, considerando gli elementi storici del martirio di San Danatto a Valona tra il III e il IV secolo e la migrazione di un gruppo di fedeli valonesi che portarono con sé il suo culto in questo borgo, questa ipotesi acquista una certa forza.

Sono portato a credere che gli abitanti di questo piccolo paese conservino ancora, nella memoria collettiva, un’antica tradizione orale sui loro antenati, che scelsero questo luogo per iniziare una nuova vita lontano dalla terra d’origine. Forse resta solo un’ipotesi. Ma anche le ipotesi hanno bisogno di risposte. Istantaneamente nasce la domanda: perché questo borgo porta da secoli il nome di un santo proveniente da Valona? Forse i suoi abitanti discendono proprio da quei fedeli che portarono qui il culto di San Danatto? Forse è proprio qui che si nasconde il segreto di cui lo studioso Antonio Biasco promette di parlare nella sua nuova monografia.

“San Dana, martire della Chiesa e della città di Valona, tra la fine del III e l’inizio del IV secolo”

Questo è il titolo della nuova monografia, ci racconta Antonio Biasco, ormai noto nel mondo albanologico come autore del libro “San Danatto”, pubblicato intorno al 1978. Da molti anni continua le sue ricerche sulla figura del santo e, secondo lui, ha scoperto nuovi dati finora sconosciuti, che verranno pubblicati nella nuova opera. Per rendere la monografia il più completa possibile, Biasco invita storici, studiosi e archeologi albanesi a contribuire con dati e materiali relativi alla vita di San Danatto. “Più informazioni avremo dal suo luogo d’origine, più completa sarà la monografia”, afferma. Secondo lo studioso, si conosce ancora troppo poco della vita giovanile del santo, della sua attività religiosa a Valona, del luogo di sepoltura e di altri aspetti fondamentali della sua biografia. “Sono convinto che, con la collaborazione degli specialisti albanesi e in particolare dei ricercatori di Valona, raggiungeremo il nostro obiettivo”, conclude con ottimismo. Ringraziandolo per l’ospitalità e per l’opportunità di conoscere da vicino questa realtà storica e culturale, e augurandogli successo per la nuova monografia, lasciai il borgo di San Danatto con la certezza che un giorno vi sarei tornato. Forse per la presentazione del nuovo libro. Forse per un’altra iniziativa storico-culturale organizzata dall’associazione “Un ponte tra due sponde”. Ma soprattutto, per ritrovare una comunità che da secoli custodisce con devozione la memoria di un santo originario di Valona.

(redazione)

Bibliografia

- Enciklopedia e Shenjtorëve Katolikë, f. 448.
- Antonio Biasco, Shën Danakti në historinë e Capo di Leuca, botim i vitit 1978.

IL LEGAME TRA IL SUD E GLI ALBANESI, ATTRAVERSO I RICORDI, LA STORIA E IL GRANDE SCHERMO.

di HASAN ALIAJ - Roma

PER CURIOSITÀ MIA E DEI LETTORI DEL GIORNALE "LE RADICI" VORREMO SAPERE QUALCHE COSA IN PIÙ SUL SUO NOME. IN REALTÀ LEI SI CHIAMA PASQUALE ZAGARIA?

Ai miei esordi, il mio nome era Lino Zaga, Pasquale Zagaria era un po' troppo lungo. Un giorno Graziano, il titolare dell'omonimo teatro di varietà, che mi stimava e mi voleva bene, mi mandò con un suo biglietto di accompagnamento chiuso dal grande Totò, dicendomi: vedrai, lui potrà aiutarti. Io ero molto emozionato, ma allo stesso tempo curioso di vedere quello che c'era scritto. Con molta accortezza, usando il sistema del vapore, aprii la busta e lessi, tra l'altro: "Il latore della presente è un ottimo attore ed anche un bravo ragazzo. Sa comportarsi bene perché non palpeggia le ballerine. È fresco di studi e non si perde nei congiuntivi e nei condizionali". Rincollai la busta e, con molta trepidazione, aspettai sotto la casa dei Parioli il ritorno del grande attore. Chiuso nel mio leggero impermeabilino, vidi arrivare la sua Cadillac e le gambe mi tremavano. Mi avvicinai al finestrino mentre stava entrando nel suo garage e indicò a quale pianerottolo salire. Il suo maggiordomo mi fece entrare e dopo poco Totò arrivò indossando un'elegante giacca da casa di velluto, con stampato il suo stemma nobiliare. Scrutandomi dietro le spesse lenti, aveva già problemi di vista, esclamò: "Sei molto giovane, ragazzo mio! Leggo che fai l'avanspettacolo, è un'ottima scuola. Come ti chiami?". Ed io, sempre più emozionato, risposi: "Principe, mi faccio chiamare Lino Zaga, in realtà mi chiamo Pasquale Zagaria". E lui immediatamente: "Cambialo!". "E perché, principe?", obiettai io. E lui, subito: "I diminutivi dei nomi portano bene, ma i diminutivi dei cognomi portano male". Poi si fece portare una busta dove evidentemente c'erano dei denari, che io rifiutai. Gli dissi che volevo il suo aiuto per lavorare, questo era il grande dono che mi avrebbe potuto fare e ho il ricordo del suo sguardo ammirato e

commosso. Ovviamente, quando mi ritrovai in strada, pensai: ecco perché sono un poveraccio senza un soldo, ho il cognome sbagliato! Dopo poco tempo mi trovai nella solita trattoria con l'amministratore della Compagnia per decidere il manifesto della nuova commedia. Quando vidi scritto accanto al nome della soubrette Lino Zaga, esclamai: "Lino Zaga non esiste più, devo cambiare il cognome". L'amministratore mi rispose che i tempi erano brevi, si doveva andare in stampa. Poiché la sua professione era quella di maestro elementare, aprì il registro e disse il

Intervista a Lino Banfi

primo nome che trovò: Aurelio Banfi, un alunno di quarta. Constatammo che Lino Banfi suonava bene e così fu deciso che quello sarebbe stato il mio nuovo nome d'arte. Brindammo e l'oste esclamò: "Speriamo che ti porti fortuna, così verrai a pagarmi tutti i conti arretrati!".

SIGNOR BANFI, LEI È UN'ICONA DEL CINEMA ITALIANO E UNA FIGURA CHE RAPPRESENTA IL SUD. ESSENDO ORIGINARIO DI BARI, QUANDO HA AVUTO IL SUO PRIMO CONTATTO CON LA COMUNITÀ ALBANESE?

Come tutti sanno, sono sempre stato molto legato alle mie origini, orgogliosissimo di essere pugliese in tempi in cui della Puglia poco si parlava e poco si sapeva e molti altri artisti preferivano lasciar credere di essere siciliani o napoletani. Comunque tanti meridionali come me sono emigrati dalle loro terre in cerca di fortuna al nord o all'estero. Proprio per questo la presenza di gente proveniente dall'altra parte dell'Adriatico era ben vista e ben voluta. Ovviamente io, con il mio carattere aperto, non ho mai avuto alcun problema di integrazione con la comunità albanese.

GLI ALBANESI SONO ORMAI PARTE INTEGRANTE DELLA VITA SOCIALE E CULTURALE DEL SUD ITALIA. SECONDO LEI ESISTE UNA NATURALE AFFINITÀ TRA LA CULTURA ALBANESE E QUELLA PUGLIESE?

Il grande Lucio Dalla sosteneva che la gente di mare si assomiglia tutta. Io sono nato ad Andria, non sul mare, ma a pochi chilometri. Pugliesi ed albanesi sono cresciuti bagnati dalle

stesse tiepide e tranquille acque dell'Adriatico, accarezzati dalle stesse brezze. È naturale che tra noi ci siano grandi affinità, naturali e culturali. Ed è ovvio che il carattere mediterraneo della gente di Albania abbia molto contribuito a inserirsi e farsi amare nella nostra regione.

NEL CORSO DELLA SUA CARRIERA HA AVUTO COLLABORAZIONI CON ARTISTI ALBANESI? LE PIACEREBBE VISITARE L'ALBANIA, SE NON L'HA GIÀ FATTO? OPPURE PARTECIPARE AD UN PROGETTO ARTISTICO CONGIUNTO ITALO-ALBANESE?

Purtroppo non ho mai avuto occasione di lavorare con artisti o registi albanesi, ma siamo ancora in tempo, anche se, come spesso ripeto, io sono ai tempi supplementari... Mi piacerebbe molto un progetto artistico che veda coinvolti i nostri due Paesi. Ne assumerei volentieri il ruolo di portabandiera! Ho davvero un grande desiderio di visitare il vostro Paese. Mi raccontano che non solo sia molto bello e accogliente, ma che il mare sia trasparente, pulito e pescoso. Sto da tempo pensando di trovare una settimana per realizzare il sogno di una bella vacanza!

DA BAMBINO NEL SUO PAESE NATALE AVEVA MAI SENTITO PARLARE DELL'ALBANIA? RICORDA QUALCHE STORIA RACCONTATA DELLA SECONDA GUERRA MONDIALE?

Nella mia famiglia si parlava spesso degli amici albanesi, simpatici, cordiali e lavoratori. Non ricordo però storie particolari. Durante la guerra io ero un bambino, quando finì avevo solo nove anni e da lì a poco i miei parenti, visto il

mio interesse per lo studio, decisero di mandarmi in Seminario. In quell'epoca, nell'Italia meridionale e rurale, quando un figlio aveva voglia di studiare doveva, per nobilitare la stirpe, studiare da notaio o da prete. Decisero per la seconda soluzione, perché a loro dire avevo la faccia da "cardinale" e avevo solo undici anni! Trascorsi in seminario, dove avevo un compagno che si chiamava Carmine Albanese, quattro anni, poi la mia vocazione a far ridere, riconosciuta dal Vescovo, prese il sopravvento su quella religiosa.

È NOTO CHE LA PUGLIA HA LEGAMI STORICI CON L'ALBANIA. SI DICE CHE IAPIGI E MESSAPI, ANTICHE TRIBÙ DELLA ZONA, AVESSERO ORIGINI ILLIRICHE. COSA NE PENSA?

Di certo ci sono grandi legami tra albanesi e pugliesi. Iapigi e Messapi hanno sicuramente origini illiriche. All'epoca ci si muoveva molto via mare e le acque tranquille dell'Adriatico favorivano gli spostamenti. E, come ho già detto sopra, la gente di mare si assomiglia e quindi ha più facilità ad amalgamarsi.

FORSE NON LO SAPEVA, MA DURANTE IL COMUNISMO IN ALBANIA SI VEDEVANO I SUOI FILM DI NASCOSTO...

Mi avevano già raccontato che i miei film erano molto visti e amati sull'altra sponda del nostro mare. Sono indubbiamente molto fiero se ho potuto contribuire a regalare in situazioni di sofferenza qualche momento di leggerezza e la possibilità di sorridere. Mi ha inoltre molto divertito apprendere che molti albanesi hanno imparato a parlare l'italiano grazie ai miei film. Mi è sembrato proprio il colmo, perché il mio italiano, definiamolo "artistico", è alquanto riveduto e corretto!

CREDE CHE L'UMORISMO, COME QUELLO CHE LEI HA SAPUTO RAPPRESENTARE, ABBAIA IL POTERE DI UNIRE LE PERSONE?

Papa Francesco, mio grande e rimpianto amico, una volta mi disse che il sorriso era una carezza dell'anima e mi ringraziò, nel suo ultimo messaggio vocale, "per la mia testimonianza di gioia". E il Venerabile Di Donna, allontanandomi dal Seminario, davanti alla mia costernazione esclamò: "Pasqualino, non devi piangere, la tua missione è quella di far ridere!". Considerandola evidentemente importante come quella di far pregare.

E INFINE, SE DOVESSE DESCRIVERE GLI ALBANESI CON SEMPLICI PAROLE, QUALI SCEGLIEREBBE?

Parenti stretti

LIDHJA MES JUGUT DHE SHQIPTARËVE, PËRMES KUJTIMEVE, HISTORISË DHE EKRANIT TË MADH.

Nga HASAN ALIAJ - Rome

Intervistë me Lino Banfi

PËR KURESHTJEN TIME DHE TË LEXUESVE TË GAZETËS “LE RADICI”, DO TË DONIM TË DINIM DIÇKA MË SHUMË PËR EMRIN TUAJ. A ËSHTË E VËRTETË QË JU QUHENI PASQUALE ZAGARIA?

Në fillimet e mia quhesha Lino Zaga; Pasquale Zagaria ishte paksa shumë i gjatë si emër artistik. Një ditë Graziano, pronari i teatrit të varietasë që mbante emrin e tij, i cili më vlerësonte dhe më donte shumë, më dërgoi me një letër rekomandimi për te i madhi Totò, duke më thënë: “Do ta shohësh, ai mund të të ndihmojë.” Isha shumë i emocionuar, por edhe kureshtar të dija çfarë shkruhej në letër. Me shumë kujdes, duke përdorur avullin, e hapa zarfin dhe lexova ndër të tjera: “Mbajtësi i kësaj letre është një aktor shumë i mirë dhe një djalë i sjellshëm. Di të sillet mirë sepse nuk ngacmon balerinat. Ka studiuar dhe nuk ngatërrohet me mënyrën lidhore dhe kushtore.” E ngjita përsëri zarfin dhe, plot ankth e pritje, qëndrova poshtë shtëpisë së tij në Parioli duke pritur kthimin e aktorit të madh. I mbështjellë me pardesynë time të hollë, pashë të vinte Cadillaku i tij dhe këmbët më dridheshin. U afrova te xhami i makinës ndërsa po hynte në garazh dhe ai më tregoi në cilin kat duhej të ngjitesha. Më pritë shërbëtori i tij dhe pak më vonë Totò erdhi i veshur me një xhakë elegante prej kadifeje, me stemën e tij fisnike të qëndisur mbi të. Duke më vështruar pas syzeve të trasha ai tashmë kishte probleme me shikimin dhe me tha: “Je shumë i ri, djali im! Lexoj këtu se luan në avanspektakël; është një shkollë e shkëlqyer. Si quhesh?” Dhe

administratorin e trupës teatrale për posterin e komedisë së re. Kur pashë të shkruar pranë emrit të soubrette-s emrin “Lino Zaga”, thashë: “Lino Zaga nuk ekziston më, duhet të ndryshoj mbiemrin.” Administratori, i cili ishte mësues filloreje, hapi regjistrin dhe lexoi emrin e parë që i doli përpara: Aurelio Banfi, një nxënës i klasës së katërt. E pamë se “Lino Banfi” tingëllonte bukur dhe vendosëm që ky do të ishte emri im i ri

kohë kur për Puljen flitej shumë pak dhe shumë artistë të tjerë preferonin të linin të kuptohej se ishin sicilianë ose napolitanë. Gjithsesi, shumë jugorë si unë emigruan drejt veriut ose jashtë vendit në kërkim të fatit. Pikërisht për këtë arsye, prania e njerëzve që vinin nga ana tjetër e Adriatikut shihej me simpati. Me karakterin tim të hapur, nuk kam pasur kurrë asnjë problem integrimi me komunitetin shqiptar.

unë, gjithnjë e më i emocionuar, iu përgjigja: “Princ, më njohin si Lino Zaga, por në të vërtetë quhem Pasquale Zagaria.” Ai menjëherë më tha: “Ndryshoj!” “Po pse, princ?” – e pyeta. Dhe ai: “Pseudonimet e emrave sjellin fat, por shkurtimet e mbiemrave sjellin ters.” Pastaj kërkoi t’i sillnin një zarf me para, të cilin unë e refuzova. I thashë se nuk kisha nevojë për para, por për ndihmën e tij që të gjeja punë; kjo do të ishte dhurata më e madhe që mund të më bënte. Ende e kujtoj shikimin e tij të admiruar dhe të prekur. Kur dola në rrugë mendova: “Ja pse jam pa para, paskam mbiemrin e gabuar!” Pak kohë më vonë, në një tavernë të zakonshme, po diskutonim me

artistik. Ngritëm gotat për të festuar dhe pronari i tavernës tha: “Shpresoj që të të sjellë fat, që të vish e të më paguash të gjitha borxhet e vjetra!”

ZOTI BANFI, JU JENI NJË IKONË E KINEMASË ITALIANE DHE NJË FIGURË QË PËRFAQËSON JUGUN E ITALISË. DUKE QENË SE JENI ME ORIGJINË NGA BARI, KUR KENI PASUR KONTAKTIN E PARË ME KOMUNITETIN SHQIPTAR?

Siç e dinë të gjithë, kam qenë gjithmonë shumë i lidhur me origjinën time dhe jashtëzakonisht krenar që jam nga Pulja, në një

SHQIPTARËT JANË TASHMË PJESË E PANDASHME E JETËS SHOQËRORE DHE KULTURORE TË JUGUT TË ITALISË. SIPAS JUSH, A EKZISTON NJË NGJASHMERI E NATYRSHME MIDIS KULTURËS SHQIPTARE DHE ASAJ PULJEZE?

I madhi Lucio Dalla thoshte se njerëzit e detit i ngjajnë njëri-tjetrit. Unë kam lindur në Andria, jo buzë detit, por vetëm pak kilometra larg tij. Puljezët dhe shqiptarët janë rritur pranë të njëjtave ujëra të qeta e të ngrohta të Adriatikut, të ledhatuar nga të njëjtat fllade. Është krejt e natyrshme që mes nesh të ketë afri të mëdha, si njerëzore ashtu

edhe kulturore. Karakteri mesdhetar i shqiptarëve ka ndihmuar shumë që ata të integrohen dhe të bëhen të dashur në rajonin tonë.

GJATË KARRIERËS SUAJ A KENI PASUR BASHKËPUNIME ME ARTISTË SHQIPTARË? DO T’JU PËLQENTE TË VIZITONIT SHQIPËRINË OSE TË MERNIT PJESË NË NJË PROJEKT TË PËRBASHKËT ITALO-SHQIPTAR?

Fatkeqësisht nuk kam pasur kurrë rastin të punoj me artistë apo regjisorë shqiptarë, por ende nuk është vonë, edhe pse shpesh them se jam në kohën shtesë të jetës sime... Do të më pëlqente shumë një projekt artistik që do të bashkonte dy vendet tona. Me kënaqësi do të merrja rolin e flamurtarit të tij! Kam një dëshirë të madhe të vizitoj vendin tuaj. Më kanë treguar se jo vetëm është shumë i bukur dhe mikpritës, por edhe se deti është i kthjellët, i pastër dhe i pasur me peshq. Prej kohësh po mendoj të gjej një javë kohë për të realizuar ëndrrën e një pushimi të bukur në Shqipëri.

KUR ISHIT FËMIJË NË VENDLINDJEN TUAJ, A KISHIT DËGJUAR NDONJËHERË PËR SHQIPËRINË, A KUJTONI NDONJË RRËFIM NGA LUFTA E DYTË BOTËRORE?

Në familjen time flitej shpesh për miqtë shqiptarë: njerëz të sjellshëm, punëtorë dhe simpatikë. Nuk mbaj mend histori të veçanta. Gjatë luftës isha fëmijë; kur ajo mbaroi isha vetëm nëntë vjeç. Pak më vonë, duke parë interesin tim për studimet, të afërmit vendosën të më dërgonin në seminar. Në atë kohë, në Italinë jugore rurale, nëse një djalë donte të studionte, duhej të bëhej ose noter ose prift. Ata zgjodhën rrugën e dytë, sepse sipas tyre kisha fytyrën e një “kardinali”, edhe pse isha vetëm njëmbëdhjetë vjeç! Kalova katër vjet në seminar, ku kisha një shok që quhej Carmine Albanese. Më pas, thirrja ime për të bërë njerëzit të qeshnin, e njohur edhe nga ipeshkvi, fitoi mbi atë fetare.

DIHET QË PULJA KA LIDHJE HISTORIKE ME SHQIPËRINË. THUHET SE JAPIGËT DHE MESAPËT, FISE TË LASHTA TË ZONËS, KISHIN ORIGJINË ILIRE. ÇFARË MENDONI?

Pa dyshim që ekzistojnë lidhje të mëdha midis shqiptarëve dhe puljezëve. Japigët dhe Mesapët kishin me siguri origjinë ilire. Në atë kohë njerëzit udhëtonin shumë me det dhe ujërat e qeta të Adriatikut e lehtësonin lëvizjen. Dhe, siç e kam thënë më parë, njerëzit e detit i ngjajnë njëri-tjetrit dhe për këtë arsye e kanë më të lehtë të bashkëjetojnë dhe të shkrihen me njëri-tjetrin.

NDOSHTA NUK E DINIT, POR GJATË KOMUNIZMIT NË SHQIPËRI FILMAT TUAJ SHIHESHIN FSHEHURAZI...?

Ma kanë treguar tashmë se filmat e mi janë parë dhe dashur shumë në anën tjetër të detit tonë. Ndiem jashtëzakonisht krenar nëse kam mundur të dhuroj, në periudha të vështira, disa çaste lehtësie dhe mundësinë për të buzëqeshur. Më ka argëtuar gjithashtu fakti që shumë shqiptarë kanë mësuar italishten duke parë filmat e mi. Kjo më duket vërtet ironike, sepse italishtja ime, ta quajmë “artistike”, është mjaft e veçantë dhe jo gjithmonë sipas rregullave!

ABESONI SE HUMORI, SIAI QË JU KENI PËRFAQËSUAR GJATË KARRIERËS SUAJ, KA FUQINË TË BASHKOJË NJERËZIT?

Papa Françesku, miku im i madh dhe i paharruar, më tha një herë se buzëqeshja është një përkëdhelje e shpirtit dhe më falënderoi, në mesazhin e tij të fundit zanor, “për dëshminë time të gëzimit”. Ndërsa i Nderuari Di Donna, kur më largoi nga seminari dhe më pa të dëshpëruar, më tha: “Pasqualino, mos qaj. Misioni yt është të bësh njerëzit të qeshin!” Duke e konsideruar këtë mision po aq të rëndësishëm sa ai i lutjes.

DHE NË FUND, NËSE DO TË DUHEJ T’I PËRSHKRUANIT SHQIPTARËT ME PAK FJALË, CILAT DO TË ISHIN ATO?
Të afërm të ngushtë.

TRIPORTI DHE RRËNOJAT ANTIKE PRANË ZVËRNECIT NË GJIRIN E VLORËS I PËRKASIN QYTETIT ANTIK ILIR CELETRI TË FISIT TAULANT TË ASQELASËVE

Nga MIHAL JANO – SHBA

Rrënojat e shumta antike që ndodhen pranë Triportit, në anën veriore të Gjirit të Vlorës, në rajonin e Zvërnecit, i përkasin një qyteti ilir tashmë të humbur në mjegullën shekullore të historisë sonë. Me të drejtë shtrohen pyetjet se cilës periudhë dhe kulturë të njohur historike i takon ky qytet antik dhe kush ishte fisi i hershëm ilir apo epirot që ngriti këtë qendër të rëndësishme detare, aq të domosdoshme për tregtinë në rajonin e Adriatikut e më gjerë. Mendimi i sotëm i studiuesve tanë është një trajtë hibride në njohje, një hipotezë e hedhur se aty ka qenë dikur Avlona si qytet antik ose mund të ketë qenë porti i Avlonës. Ky mendim nuk qëndron, sepse ka mjaft kundërshtu argumentesh nga studiuesit, bazuar në njohjen dokumentare dhe objektet e deritanishme. Por ekzistojnë edhe hipoteza të tjera se në këto rrënoja të Triportit mund të ketë qenë qyteti i Thronit, që na e sjell Pausania në shkrimet e tij, i bazuar në një monument përkushtimor që apoloniatët ua kushtonin perëndive si dhuratë-plackë nga triumfi mbi thronasit. Ky emër, Throni, që mbante një qytet i amantinëve, ka mjaft mistere për njohje, por emri i tij, në këtë trajtë, për një studiues të gjuhësisë kupton dhe dallon edhe mundësinë se mund të jetë i njëjtë me emrin Celestri të qytetit që na sjell Tit Livi në këtë rajon. Të dy këta emra antikë, si Throni dhe Celestri, na vijnë vetëm një herë nga autorët e vjetër dhe mund të jenë trajta të korruptuara të emrit të qytetit.

Disa studiues të tjerë shqiptarë, historianë dhe arkeologë, kanë hedhur mendimin se kemi të bëjmë me qytetin antik Daulia të fisit të taulantëve dhe se në Mesjetën e Mesme mund të ketë qenë Skela e Spinaricës. Kështu shkruajnë dhe deklarojnë këta studiues. Por ne mendojmë se këto hipoteza nuk qëndrojnë, sepse nuk ka asnjë dokument identifikimi serioz dhe asnjë përafrim me të dhënat që njohim deri më sot për këto dy qendra të vjetra e të humbura në mjegullën e shekujve. Në gjeografinë e tij, Ptolemeu na e sjell me koordinata pozicionin e qytetit Daulia dhe ne kemi mundur ta gjejmë në terren sot se rrënojat e vjetra të Gurëzezës, pranë Cakranit, i takojnë qytetit Daulia-Taulia. Edhe hipoteza se rrënojat e Triportit i takojnë skelës së Spinaricës mesjetare nuk qëndron, sepse ajo, siç kemi shpjeguar, gjendej pranë fshatit Sop, në perëndim të Apolonisë, ku kalonte edhe lumi i Vjosës. Ka disa studiues të tjerë që mendojnë se këto rrënoja antike i takojnë një porti të rëndësishëm romak, por fakti është se ai ishte i tillë në aktivitet para pushtimit romak dhe, kuptohet, se ishte një port ilir. Këtë e tregojnë mjaft elemente të ndërtimit, por edhe të përdorimit, që janë para shekujve IV–III para Krishtit. Të dhënë bazë ku mbështetemi për identifikimin e këtij qyteti dhe skelës antike do ta gjejmë më të saktë në kohën e pushtimit romak, ku sipas historianit antik Tit Livi ai ishte një qytet i rajonit të Orestidës dhe që e zotëronte fisi i amantinëve. Por dihet se jeta dhe aktiviteti i tij, si dhe i mjaft qyteteve e qendrave të tjera të Ilirisë, e humbi rëndësinë për arsye politike, ushtarake, ekonomike dhe administrative, sipas mendimit tonë. Ne nuk përjashtojmë mundësinë e shkatërrimit të kësaj qendre edhe për shkaqe fatkeqësish natyrore të dokumentuara, siç ndodhi edhe me qytetin e Jerikut-Orikumin, që është më në jug të këtij rajoni të Gjirit të Vlorës.

Që kjo qendër antike kishte një emër në kohët e vjetra është e kuptueshme, por dokumente për këtë nuk kemi, përveç mjaft objekteve që njohim edhe sot, fragmentare, të qytetit të zhdukur, të cilat ende nuk janë studiuar. Mendojmë se këto rrënoja i takojnë qytetit të Celetrit, i njohur së pari me këtë emër, siç e përmend historiani i antikitetit Tit Livi në luftimet e legjioneve romake për pushtimin e territorit të Ilirisë pranë elimnëve në shekullin e dytë para erës sonë. Ndërsa nga autorë të tjerë të vjetër shpesh ky emër, mendojmë, na vjen me emrin Helydoni ose Caledonia, emër të cilin e mbante lumi i Shushicës që kalonte në Mesaplik, në prapatokën e Vlorës. Mendojmë dhe argumentojmë se trajta e emrit Celestra është një korruptim i emrave Helidon dhe Celidon, të cilët janë të përafërt dhe me etimologji të njëjtë ose të afërt në simbolikë me emrin iliro-pellazgjik Elimne, që kuptohet si Dielli. Historiani i njohur romak Tit Livi, në librin XXXI, paragrafi 40, sipas librit *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë* (Botimet Toena, Tiranë, 2002, faqe 108), kur tregon për luftërat e legjioneve romake të drejtuara nga konsulli Sulpici në vitin 200 para Krishtit në territoret e Ilirisë dhe Maqedonisë, mbretëria e së cilës kishte nën zotërim mjaft qytete ilire dhe

Letër në redaksi:

“Të nderosh Nënë si një të shenjtë, secili ka një Nënë të ndryshme, por ama Nëna e të gjithëve është Atdheu”
Theologos Grigorios

Letër në redaksi:

Për studiuesin dhe botuesin e njohur shqiptar Hasan Aliaj dhe gazetën “Rrënjët”

I dashur dhe i nderuar Hasan Aliaj,

Edhe pse ndodhem në kushte vështirësish shëndetësore, ndaj jush kam edhe detyrimin moral që më shtyn të gjendem pranë punëve të mira atdhetare, të cilave ju u kontribuoni me mjaft devotshmëri dhe seriozitet kërkimor-shkencor. Kam realizuar mjaft studime dhe trajtesa historike, që nga periudhat antike, mesjeta e deri në ditët tona, të mbështetura në dokumente dhe objekte serioze studimore. Ato shërbejnë për zbardhjen e shumë mistereve historike, por nuk mund të pretendoj se janë plotësisht të qarta për të gjithë lexuesit. Kjo vjen si pasojë e mungesës së materialeve burimore dhe, shpeshherë, e përkthimeve jo korrekte apo përzgjedhjeve të diskutueshme që hasim në shumë libra të botuar nga institucione ose studiues të apasionuar. Po ju dërgoj këtë shkrim mbi Zvërnecin, Triportin dhe rajonin e Vlorës. Është një studim i gjatë, i cili mund të paraqitet sipas tematikave që përmban. Ju lutem, shqyrtojeni vetë dhe vendosni se cila mënyrë paraqitjeje është më e arsyeshme, duke e botuar pjesë-pjesë në numrat e ardhshëm ose në dhjetë faqet e para të gazetës.

Me respekt, Mihali

Triporti dhe rrënojat antike pranë Zvërnecit në Gjirin e Vlorës

epirote, thekson se Celetri ishte qytet i Orestidës kur shkruan:

“... prej këtej (nga Elimia), ai (konsulli romak Sulpici) ndërmori një sulm kundër Orestidës dhe goditi qytetin Celetri, që gjendet në një gadishull...”.

Kjo e dhënë që na vjen nga Tit Livi mendojmë se nuk është kuptuar dhe zbardhur asnjëherë plotësisht nga studiuesit tanë dhe të huaj që janë marrë me shkrimet e autorëve të vjetër. Po kështu, mendojmë se përkthimi i saj nuk ka ardhur i qartë nga origjinali, por, pasi ka kaluar në disa përkthime në gjuhë të tjera, është korruptuar.

Helidonët dhe elimnët, fise të njohura pranë Vlorës

Studimin për këtë trajtesë e kam shtrirë që nga dokumentet e antikitetit, mesjetës e deri në ditët e sotme, duke e lidhur edhe me objektet në terren dhe me toponiminë e larmishme që e mbështet plotësisht tezën që kemi ngritur. Siç na e sjell Lukiani, shkrimtar grek i shekullit II të erës sonë, ngjarjen pranë Vlorës, ai është përkthyer në faqen 232 të librit *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë* (Botimet Toena, Tiranë, 2002). Në veprat e tij, në poemën *Opera, Nav. 7 (III, 216)*, ai na përmend Helidonët kur shkruan: “... Timolau: Varkëtari, burrë i mirë dhe i zoti për të biseduar, më tha se, mbasi u nisëm nga Fari me një erë jo shumë të fuqishme, ditën e shtatë arritëm në Akamante; pastaj, me erën e Zefirit që na kundërfrynte, u suallëm tërthorazi gjer në Sidon dhe, së andejmi, duke rënë në shtrëngatë të fortë, ditën e dhjetë erdhëm te Helidonët përmes Aulonës, ku për pak të gjithë do të ishin mbytur në ujë. Dikur e kam provuar vetë, duke lundruar pranë Helidonëve, sa lart ngrihej dallga në këtë vend, sidomos kur fryn era Liva e përzier me jugun.” Shohim se mjaft nga studiuesit tanë, për emrin Sidon, mendojnë për ndonjë qytet në Ilirinë e Jugut, por se ku konkretisht nuk thonë gjë. A mos kemi të bëjmë këtu me emrin e vjetër të Triportit në Gjirin e Aulonës? Kjo hipotezë nuk mbështetet në ndjekjen e ngjarjes së lundërtarëve. Por ne mendojmë se ky emër mund të jetë një korruptim i emrit të ishullit të Sazanit. Këtë e themi sepse edhe Polibi, historiani i antikitetit, në librin V, kur flet për aventurën e Filipit drejt Apolonisë së Ilirisë me anijet që vinin nga Lefkada, në faqen 60 të librit *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë* (Botimet Toena, 2002), paragrafi 110, shkruan se:

“... disa anije të pararojës, duke ndalur në ishullin Sason, që ndodhet në grykën e Detit Jon, erdhën natën te Filipi dhe e njoftuan...”.

Po emri Akamante, që tregohet në këtë pasazh të Lukianit, kush është? Studiuesit mendojnë se është një qytet në Ilirinë e Jugut. Të jetë vallë emri i qytetit të Triportit në kohët antike? I shkruar në këtë formë, ai përafrohet me trajtën e emrit Amante, që mbante një fis dhe qytet antik në këtë rajon. A mos ishte ky një qytet-port, një nga skelat e Triportit, që i takonte amantëve dhe krejt ujëmbledhëses së njohur të Helidonit (Shushicës)?

Lukiani, autor i vjetër romak për Gjirin e Vlorës dhe ujdhesën Kelidone

Kurse po ky pasazh i Lukianit, nga përkthimi në anglisht prej studiuesit të njohur Nelson Cabej, marrë nga libri *Dialogues of Lucian II* (London, 1779, f. 248–249), na ka ardhur jo i plotë në këtë formë: “... Timoleu thotë: pas dhjetë ditësh, pasi kishin kaluar Vlorën, ata arritën në ujdhesat Kelidone, duke shpëtuar për pak nga mbytja prej një stuhie të fuqishme...” (N. R. Cabej, *Vazhdimësi iliro-shqiptare në emrat e vendeve*, Shtëpia Botuese Fan Noli, Tiranë, 2014). Mendojmë se ky pasazh nuk është përkthyer korrekt, sepse, ashtu siç është përkthyer në këtë formë, e largon njohjen reale të terrenit pranë Gjirit të Vlorës. Kuptohet se Timolau është varkëtari, i cili, siç shkruan Lukiani, e njeh mirë këtë rajon të Vlorës dhe i përmend dy herë Helidonët dhe lundrimet në atë rajon, në kushtet e vështira për shkak të erërave dhe dallgëve të larta, gjë që është një karakteristikë e njohur në vazhdimësinë e shekujve, madje edhe deri më sot, për këtë rajon të Vlorës. Për të dalë në përfundime më të drejta, do të shikojmë se si na e paraqet një ngjarje në këtë rajon të vendit tonë Tit Livi, në kohën e luftërave të legjioneve romake në territoret tona. Le të shohim një lidhje të mundshme midis emrit Celetri, që na sjell Tit Livi kur përmend këtë qytet. Për qytetin Celetri, që ishte ngritur në një gadishull dhe u pushtua pa luftë, por me një qëndresë të dobët nga ushtria romake, sipas të dhënave që na sjell autori dhe historiani i njohur romak Tit Livi, në librin XXXI, paragrafi 40, në botimin *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë* (Botimet Toena, 2002, faqe 108), deri më sot nuk gjendet ndonjë e dhënë tjetër konfirmuese për këtë qytet antik dhe nuk kam parë asnjë studiues apo historian të jetë marrë posaçërisht me këtë qendër antike.

Tit Livi shkruan: “... Konsulli romak, pasi shkretoi gjithë vendin, u tërhoq në Elimia. Prej këndeje ai ndërmori një sulm kundër Orestidës dhe goditi qytetin Celetri, që gjendet në një gadishull. Muret e tij i rrethon një liqen dhe vetëm një rrip i ngushtë e lidh atë me tokën. Në fillim, duke pasur besim në pozitën e fortesës, banorët mbyllën portat dhe nuk pranuan të nënshtroheshin, por më vonë, pasi panë flammurbajtësit që po vinin përpara dhe ushtarët e mbuluar me mburoja që po u afroreshin portave, si dhe ngushticën të mbushur me një numër të madh armiqsh, u dorëzuan nga frika para se të fillonte përpjekja.” Shihni se si na e sjell situatën dhe pozicionin autori antik Tit Livi për këtë qytet të Orestidës, pasi konsulli romak ndërmori një sulm nga Elimia, ku ai ishte tërhequr pas shkatërrimit që u kishte bërë shumë qendrave në Eordea, në rajonin lindor të taulantëve. Elimia ndodhet në rajonin e prapatokës së Vlorës, pranë Amantisë, dhe vetë kjo bën pjesë në Orestidë, siç na e jep edhe Ptolemeu

rreth 350 vjet pas pushtimit romak. Në këtë rast mendojmë se Celetri është qyteti që ka emër të njëjtë, por të korruptuar, me emrin e lumit të Mesaplikut në antikitet, të cilin, pak të deformuar, e gjejmë te Ptolemeu në format Kelydnos, Celydon, Celyton dhe Celetri. Kuptimin etimologjik të këtij emri antik, Celetri, Celyton dhe Celydon, e kemi trajtuar në një studim që kemi realizuar, duke e lidhur me vendburimin e tij pranë malit antik Ameron në këtë rajon të elimëve, por edhe me të ngjashmin e tij më në lindje, siç është mali i Tomorrit, ku banonin enkelejtët dhe dasaretët. Kjo zonë ka pothuajse të njëjtat karakteristika dhe një degë lumi që mbante dhe mban edhe sot emrin e hershëm Helidon, Kelidon ose Qelydon, dhe është një ndër degët kryesore të lumit Devoll. Emri i sotëm i lumit të Kelydonit në Mesaplik është Shushica, ndërsa lumi Helydon, që zbrret nga Tomorri, quhet lumi i Sulovës. Kuptohet se në embrioformën e tyre vjen elementi “Su” ose “Sul”, që është një emër që të kujton Diellin. Gjuhëtarët dhe specialistët e gjuhësisë, me metodën krahasuese, mund ta shpjegojnë më drejt këtë fenomen, që pa dyshim lidhet me ndikimin e ndërhyrjeve gjuhësore dhe traditave të popujve pushtues që kanë sunduar për shekuj këto rajone. Me interes për trajtesën tonë është edhe e dhëna e Ptolemeut, rreth 350 vjet pas ngjarjeve që përshkruan Tit Livi, ose rreth 200 vjet pas atyre të Cezarit në këtë rajon. Ptolemeu tregon, në faqen 268, kur flet për vendin që zë Maqedonia në librin e tretë të veprës *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*, të dhënë se në Orestidë gjendet lumi Kelydon. Por kush është ky lumë dhe si quhet sot? Studiuesit mendojnë se është lumi i Shushicës, ashtu siç na e ka dhënë edhe Ptolemeu, por nuk japin shpjegim për këtë emër të ri, Shushicë, i cili mund të ketë dalë në Mesjetë. Duhet të bëjmë edhe një lidhje me vargjet e poemës së Lukianit, kur tregon për lundërtarët që stuhia i hodhi pranë Helidonëve ose Chelydonëve, duke kaluar nëpër Aulonë. Kuptohet se bëhet fjalë për mbrojtjen që gjetën ata në këtë vend të sigurt nga stuhitë detare, të cilat në këtë rajon janë të njohura. Nuk duhet të harrojmë se të dhënat e Ptolemeut janë dhënë mbi tre shekuj pas atyre që na jep Tit Livi, kur forcat e legjioneve romake pushtuan Epirin. Gjatë kësaj kohe është e qartë se kanë ndodhur mjaft ndryshime te popujt dhe fiset e këtij rajoni. Edhe vetë rajoni ka pasur ndarje dhe administrim të ndryshëm; mjaft fise nuk përmenden më dhe na dalin të tjera që nuk kanë qenë më parë. Në fakt, shumë fise janë bashkuar në grupime më të mëdha, si sesaretët, askelasit, amiset, apsalosët, kreonët, korragunët, helidonasit, taulantët, parthinët, dyestët, desaretët, ordejtë, eliminët, amantinët, bylinët, atintanët, argyrinët, batoejtë dhe të tjerë. Shohim në të dhënat e Ptolemeut se kemi një ndryshim në emërtimet e rajoneve dhe fiseve. Ai shkruan se në krahinën e elimiotëve kemi Bylisin, ndërsa në Orestidë kemi Amantian. Gryka e lumit Kelydnos përbën kufirin me Epirin, por shohim se pas këtij lumi kemi Aulonën si qytet dhe skelë, të cilat dihet se përfshihehin në ndarjen administrative të Maqedonisë, ndërsa më në jug fillonte territori i Epirit.

Lumi antik Kelydnos në prapatokën e Vlorës, në rajonin e Mesaplikut, gjatë Mesjetës deri në ditët tona mban emrin Shushica

Shënim. Shohim se Ptolemeu emrin e lumit në jug të Taulantisë, në Orestidë, kur tregon për kufizimet e Maqedonisë Perëndimore që prej Durrësit e deri te lumi Kelydnos, i cili është kufiri ndarës me Epirin Perëndimor, na e jep me koordinata të sakta gjeografike: 45 gradë gjatësi dhe 30 gradë e 20 minuta gjerësi, gjë që përkton diku me të dhënat për lumin e Shushicës. Kjo përforcohet dhe kuptohet nga koordinatat, sepse vërtet gryka e Shushicës, e cila ndodhet më në juglindje, diku afër rrjedhës së poshtme të Vjosës, gjendet në koordinatat 45 gradë e 50 minuta gjatësi gjeografike dhe 40 gradë gjerësi gjeografike. Nuk ka të dhëna që të jetë ndryshuar pozicioni i derdhjes së Shushicës në Vjosë. Ky emër, Kelydnos, siç shpjeguar më lart, na jepet në antikitet edhe nga autorë të tjerë me emrin Helydon–Chelydon, por kuptohet edhe si Qelidon apo Kelidon. Po çfarë kuptimi ka ky emër në gjuhën shqipe dhe me çfarë mund ta lidhim në atë rajon të Labërisë? Po këtë emër do ta gjejmë që në kohët e vjetra edhe pranë zonës së malit të Tomorrit. Ky emër ekziston edhe sot dhe quhet lumi i Helidonit ose Qelidhonit. Ai është një degë e lumit Devoll, që burimet i ka në shpatet veriore të malit të Tomorrit. Në të dy rastet kemi të bëjmë me emrin Helio, që në greqisht do të thotë Diell.

(vijon numrin e ardhshëm)

San Dana nei versi poetici

SHENJTI I VLORËS ARBËROR

Nga Aleksandër Çipa

Pse dy dete pranë Vlorës shpupurisin dallgë bashkë?!
Ndanë bregut si sinjale sjellin shenjtërinë e rrallë.
Matanë horizontit kthejnë aq dallgë e suferinë,
Ku ka eshtrat si brerore, Shën Danai me origjinë.

Në kaq shekuj rreshton kohë, grirë ditësh një nga një.
Frymë e tij prej Salentos mbërrin Atdheut si një pë.
Dhe kujton si bëmë të hershme me piratë e saraçenë,
Shtrëngon fort Eukaristinë që në shpirt e pati pemë.

Dhe kur mori arratinë, teh i keq i preu vrullin,
Gjaku ra, hostet e shenjta për strehore gjetën trupin.
Shenjti u martirizua dhe i dha për shenjë vendit,
Emrin që mbarti nga Vlora, dhe sa dallgët e rron nderin.

Formë zemre ka Sazani mbështetur në horizont,
Tek çdo shkurë shfaqet mallimi për Danain, birin- Zot.
Kohët palosen ndër breza, njerëzia e diti pak.
Për arbërorin e frymtë që kujtesa dot s’e mpak.

❖ ❖ ❖

IL SANTO DI VALONA, ARBËRESH

Di Aleksandër Çipa

Perché due mari, vicino a Valona,
scompigliano insieme le onde?!
Lungo la riva portano segnali di una rara santità.
Oltre l’orizzonte ritornano con tante onde e tempesta,
dove ci sono ossa come un’aureola, San Danai d’origine.

Per tanti secoli il tempo si dispone, giorni macinati uno a uno.
Il suo spirito da Salento giunge alla Patria come un soffio.
E ricorda antiche imprese con pirati e saraceni,
stringe forte l’Eucaristia che nell’anima ebbe come albero.

E quando prese la fuga, una lama crudele ne spezzò l’impeto,
il sangue cadde, le ostie sante trovarono rifugio nel corpo.
Il santo fu martirizzato e diede al paese come segno
il nome che portava da Valona,
e quanto le onde ne onorano la memoria.

Ha forma di cuore Sazan, adagiata sull’orizzonte,
in ogni schiuma appare la nostalgia per Danai, figlio di Dio.
I tempi si piegano tra le generazioni, la gente ne ha saputo poco.
Per l’arbëresh ispirato che la memoria non riesce a smorzare.

L’Illiria raccontò destini	Iliria tregoi fate
Di Prof. Pierfranco Bruni – Roma	Nga Pierfranco Bruni - Rome
L’Illiria raccontò destini di vite nella storia degli urlì e dei silenzi oltre il filo degli orizzonti che il mare delimita.	Iliria tregoi fate jetësh në histori të britmave dhe heshtjeve përtej fillit të horizonteve që deti i kufizon.
Nessun oracolo ha più voce di San Dona nel cerchio dei Mediterranei che hanno dell’Adriatico il vento del Sud. Eppure le civiltà scavano nell’imprevedibile che ogni guerriero di pace ha reso possibile.	Asnjë orakull nuk ka më zë se Shën Dana në rrethin e Mesdheve që kanë nga Adriatiku erën e Jugut. Megjithatë qytetërimet gërmojnë në të paparashikueshmen që çdo lufiëtar i paqes e bëri të mundur.
Ci furono Occidenti e Orienti a definire oltre l’oblio il tempo della preghiera.	Pati Perëndime dhe Lindje që përcaktuan përtej harresës kohën e lutjes.
Valona è un davanzale sugli orizzonti delle vele e San Dona è un nostro viaggio mai dimenticato.	Vlora është një parvaz mbi horizontet e velave dhe Shën Dona është një udhëtim ynë kurrë i harruar.
I Pagani restano epoca ma tra le mani i rosari degli altari hanno l’aurora dei marinai sulle dune dei ritorni in ascolto dei martiri. e kthimeve në dëgjim të martirëve.	Paganët mbeten epokë por në duar rruzaret e altarëve kanë agimin e detarëve mbi dunat të martirëve.

SHËN DANA

Nga Alma Feruni - Vlore

Ja ku agimi sytë hap ngadalë,
dhe drita lind mes resh të rënda.
Në qiellin e trazuar shpërthen shenjë,
Shën Dana shfaqet mes stuhive të botës.

Pëshpërim rrëfenjash kalon ndër ne,
si jehonë e lashtë mbi brigje deti.
Hyjnor, i qetë në errësirën e natës,
ndriçon aty ku zjarri deshi të shuante dritën.

Paganët ngrinin dorë mbi reliket e shenjta,
donin të digjnin, të shuanin kujtesën e besimit,
si bisha të uritura mbi misterin e Zotit,
por drita nuk u mposht.

Shën Dana, martiri i gjakut të bekuar,
ecën si maratonë e shenjtë drejt përjetësisë,
duke mbajtur frymën e lutjes mbi ujërat,
“Ne emër të Atit, të Birit e të Shpirtit të Shenjtë. Amin.”

Dhe deti dëshmon.
Brigjet dridhen nga kujtimi i shenjtë,
kur barbarët kërkonin ta mohanin Krishtin,
por nuk mundën të thyejnë besimin.

Dhe dallgët qetësohen,
si të ndalen për të dëgjuar përjetësinë.
Dielli perëndon i kuq mbi det,
si kujtim i sakrificës dhe i dashurisë hyjnore.

Shekuj kalojnë, por emri mbetet,
si bekim mbi tokën dhe mbi njerëzit.
Drita nuk shuhet.
Në emër të Atit, të Birit dhe të Shpirtit të Shenjtë.
Amin.

❖ ❖ ❖

SAN DANA

Di Alma Feruni – Valona

Ecco, l’alba apre lentamente gli occhi,
e la luce nasce tra nubi pesanti.
Nel cielo agitato si accende un segno,
San Dana appare tra le tempeste del mondo.

Sussurri di antiche leggende scorrono tra noi,
come eco lontana sulle rive del mare.
Divino, quieto nell’oscurità della notte,
illumina dove il fuoco voleva spegnere la luce.

I pagani alzavano la mano sulle reliquie sacre,
volevano bruciare, cancellare la memoria della fede,
come bestie affamate sul mistero di Dio,
ma la luce non fu vinta.

San Dana, martire del sangue benedetto,
cammina come una corsa sacra verso l’eternità,
portando il respiro della preghiera sulle acque,
“Nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo. Amen.”

E il mare testimonia.
Le rive tremano del ricordo sacro,
quando i barbari volevano negare Cristo,
ma non riuscirono a spezzare la fede.

E le onde si placano,
come se si fermassero ad ascoltare l’eternità.
Il sole tramonta rosso sul mare,
come ricordo di sacrificio e amore divino.

I secoli passano, ma il nome rimane,
come benedizione sulla terra e sugli uomini.
La luce non si spegne.
Nel nome del Padre, del Figlio e dello Spirito Santo.
Amen.

SANTO DI DUE MARI.

Di Ana Biscolla

Come la brezza di un giorno sereno,
Come tempesta senza tuoni e pioggia,
Quella che viaggia serenamente nel cielo blu,
Come una luce accesa arrivi tu.

Tu, fragile corpo non ancora cresciuto,
Con peso nel anima più della tua età,
Hai aperto la strada alla voce del paradiso,
Nel ritorno angelico oggi ti si spalanca la porta.

In accordo con questa terra di pietre consumate.
Dove spesso le spade hanno spento la speranza,
Quando le regole pagane con violenza ti hanno pagato,
Tu la luce delle stelle accesa fra le mani hai avuto.

Tu oggi vai e torni dal mare come mormorio.
Con ali d’angelo accarezzato dal vento.
Con pensieri che cancellano le nuvole dal cielo
Nella presenza silenziosa timbri la tua anima.

I tempi bui lontano ti hanno lasciato,
In confine tra preghiera e violenza,
Nei scontri della storia fra uomo e uomo,
In sfida come Anteu fra paura e dilemma.

Nelle pagine bianche delle nuove scritture,
Sempre tornerai tu Santo della luce,
Per la gioia delle anime desiderate,
Nel mosaico della vita continuerai
A innaffiare le radici della pace.

SHËNJTOR I DY DETEVE. (Shën Dana).

Nga Ana Bisholla - Tivoli

Si puhizë në ditë të kthjellët,
Si stuhi pa gjëmime dhe shi,
Ajo që rrugëton qetësisht në qiellin blu,
Me dritë të ndezur vete e vjen ti.

Ti trup i brishtë i parritur mirë,
Me peshën e shpirtit më shumë se mosha
I hape rrugën zërit të parajsës,
Në rikthim ëngjëllor sot të hapet porta.

Në kompromis mbi këtë tokë me gurë të ngrënë,
Kur shpatat sa herë shpresën e fikën,
Kur paganet ligje mbi ty patën rënë,
Ti yjeve u mbajte ndezur dritën.

Ti vete e vjen në mërmëritjen e detit,
Me krahë ëngjëllorë prej erës përkëdhelur,
Me idetë që fshijnë prej qiellit retë,
Firmos me shpirt prezencën e heshtur.

Një kohë e errët larg të la,
Në kufi mes mes lutjes dhe dhunës,
Në përplasje historish të njeriut me njeriun,
Si Anteu sfidove dilemën e frikës.

Në fletë të bardha akoma pa shkuar,
Do vesh e do vish si shënjtor i dritës,
Për pagën e shpirtit akoma e dëshiruar,
Do vazhdosh të vësh gurë në mozaikun e jetës.

❖ ❖ ❖

ATJE LARG...

(Thellësive të mendimit)

Nga KASAM SHAQIRVELA - Maqedoni

“Vështrimi yt, hedhur horizontit
Që kumbueshëm flet pa fjalë
Ajo pikturë e shpirtit bohem
Detin e thellë, e ngren në valë.

Kujtimet mbeten strehë e vetes
Vuajtjesh e gëzimesh të shkuara
Ato enden shtigjeve të jetës
Disa qiri drejt, e ca harqe të lakuara.

Ca pistave ti ecë më i fortë
Sa herë që shpresa të prin
A disa udhëve shkel pa forcë
Ku vrushkuj plagomash, unin ta shqyejnë.

E dhimbja ushqim shpirti mbetet
Si relikti i moçëm që mbajnë brezat
Shtigjeve të Atdheut amshueshëm tretet
A dimrave të mëdhenj ua shkrin krahnezat.

⌋ San Dana nei versi poetici ⌋

SAN DANA

Di Donato Ciardo - Lecce

All'onor del fatal martirio
la tua stirpe anela
in quel mar dove nascesti
specchio d'albe
e sol d'oriente
spiagge dorate
ispide scegliere,
genti mansuete
umiliate offese
a lungo martoriate
dalle violente armate,
hai rifugiato lo straniero
domato l'invasore
col tuo corpo dilaniato
ed ora al pari dell'aurora
nella culla tua natale
Valona intera già t'adora.
Dai Balcani all'altra sponda
là dove le correnti
incontrano i due mari
hai dipinto il cielo
di una terra sconosciuta
e or nell'acque del Salento
e nelle braccia blu di Vlorà
s'alza il grido del migrante
la pietà che ognor t'implora.
Amatissimo San Dana
sei il Santo del viandante
della pace salvator
il paese tuo natio
or t'invoca con ardor.

SHËN DANA

Nga Donato Ciardo - Lecce

Për nder të martirizimit fatal
fisi yt përballshëm synon,
në atë det ku ti linde,
pasqyrë agimesh
dhe diell lindjeje,
brigje të arta,
shkëmbinj të ashpër,
njerëz të butë
të poshtëruar e të fyer,
për shumë kohë të martirizuar
nga ushtritë e dhunshme,
ti ke strehuar të huajin,
ke nënshtruar pushtuesin
me trupin tënd të copëtuar,
dhe tani, si vetë agimi,
në djepin tënd të lindjes
mbarë Vlorà tashmë të adhuron.
Nga Ballkani në bregun tjetër,
atje ku rrymat
takohen mes dy deteve,
ke pikturuar qiellin
e një toke të panjohur,
dhe tani në ujërat e Salentos
dhe në krahët blu të Vlorës
ngrihet klithma e mërgimtarit,
mëshira që gjithmonë të lutet.
Shumë i dashuri Shën Dana,
ti je Shenjti i udhëtarit,
shpëtimtari i paqes;
vendi yt i lindjes
tash të thërret me zjarr të madh.

IL SANTO DELLE DUE SPONDE...!

Di Valbona Jakova.

Il 16 gennaio era un giorno
sceso dal cielo per benedire,
con sangue martire, due sponde,
verità che i secoli conservano
e il Paradiso non nasconde.
Quel gennaio era
un orizzonte luminoso
sospeso sopra un mare piatto,
dove si specchiavano i destini
di allora e che, per ordine divino,
si trasformò in un vortice di luce,
aprendo al Diacono, con la preghiera
e le lacrime sul viso,
la porta verso il cielo,
tracciando con il sangue
per i fratelli una via del Paradiso, senza velo.
È San Dana di Valona

che corre per proteggere la pisside,
fuggendo verso Montesardo
con l'Eucaristia stretta nel cuore.
È San Dana inseguito dai pagani,
il santo dell'Illirico,
che fu raggiunto
con la spada, fatto a pezzi
e gettato nel mare,
fra tempeste di violenza,
odio umano, bestemmie
e ferocia di mani.
È San Dana che per terra e mare protesse
i suoi fratelli delle due sponde.
È a San Dana, nel
Santuario di Santa Maria di Leuca,
che oggi chiediamo di proteggerci ancora.
Siamo i tuoi fedeli che con onore ricordano
il tuo martirio, noi figli di Valona!

SHENJTI I DY BRIGJEVE...!

Nga Valbona Jakova - Brescia

16 janari ishte një ditë
e zbritur nga qielli duke bekuar,
me gjak martiri, dy brigje,
të vërteta që shekujt i mbajnë
dhe i tregon Parajsa, duke i uruar.

Ishte Ai Janar i rënë mbi
një horizont të ndritshëm,
pezull vezullonte mbi një det të qetë,
ku fatet gojë pas goje përçonin
historinë e një ngjarjeje të vërtetë
të asaj kohe që, me urdhër hyjnor,
u mor dhe u shndërrua në një vorbull drite,
duke i hapur Diakonit, me lutje në pritje
portën e shkëlqyer drejt qiellit,
duke shënuar me gjak, shteg margaritar
për vëllezërit, një rrugë drejt Parajsës,
në shenjtërinë drejt diellit.
Është Shën Dana i Vlorës
që vrapon për të mbrojtur pisidën,
duke ikur drejt Montesardos
me Eukaristinë të shtrënguar në zemër.
Është Shën Dana i ndjekur nga paganët,
shenjti i Ilirikut,
i cili u arrit,
me shpatë, u bë copë-copë
dhe u hodh në det,
mes stuhive të dhunës,
urrejtjes njerëzore, blasfemive
dhe egërsisë që e bëri Shenjt.
Është Shën Dana që në tokë e në det mbrojti
vëllezërit e tij të dy brigjeve.
Është Shën Dana,
në Shenjtëroren e Shën Mërisë së Leukës,
që sot i kërkojmë të na mbrojë përsëri, me
shkëlqimin e Aureolës.
Jemi besimtarët e tu që sot me nder kujtojnë
martirizimin tënd, të gjithë ne, bijtë e Vlorës!

SAN DANA

Nga Rajmonda Malecka Tiranë

Në brigjet ku deti flet me gurët,
aty ku Aulona mbante erën e shekujve,
u ngrit një djalë me shpirt drite,
San Dana emër që nuk u përkul.

Nuk kishte kurorë mbi ballë,
as ushtri që ta mbronte nga errësira,
veç besimit që digjej si flakë
në zemrën e tij të pastër.

Kur paganët erdhën me urrejtje,
me britma dhe hekura të ftohtë,
ai nuk e tradhtoi shenjtërinë,
nuk e la kishën pa shpirt.

Gjaku i tij ra mbi tokën e Vlorës
si një pagëzim i dhembshëm historie,
dhe deti e mori në kujtesën e vet
siç ruan dallga një lutje të lashtë.

Sot emri yt endet si dritë
mes heshtjes që koha ka ngritur,
por poetët do ta zgjojnë përsëri
zërin tënd të mbuluar
nga pluhuri.

San Dana, bir i Aulonës,
martir i dy kishave motra,
ti nuk je vetëm e shkuara
je kambanë që ende
thërret ndërgjegjen tonë.

Dhe një ditë, pranë detit tënd,
do të ngrihet gur mbi gur kujtese,
që fëmijët të mësojnë emrin tënd
si mësohet drita në agim.

LO SPIRITO DELLE DUE SPONDE

Da Vullnet Bilbilaj -Valona

Da Valona parti, diacono della luce,
con la croce nel cuore,
sulle onde si mise in cammino,
sulla soglia della notte e dell'assalto,
protesse l'altare della cristianità.

Quando la ferocia si riversò sul villaggio,
egli nascose Dio nel petto come un tesoro,
non permise che fosse toccato
neppure un lembo d'oro,
davanti al barbaro rimase vittima sacrificale.

Incatenato, ma mai vinto,
sulla pietra muta scrisse il suo sangue,
con anima pura e limpida,
trasformò la morte nera in luce.

Oggi il suo nome è culla e discendenza,
a San Dana nasce, su ogni labbro germoglia,
radice antica, colma di luce e di futuro,
che unisce le due sponde e la storia.

Ogni metà di gennaio, quando il mare infuria,
presso una pietra di marmo parla l'orgoglio:
qui cadde il diacono che sfida il tempo,
Valona lo donò, l'eternità lo accolse.

SHPIRTI I DY BRIGJEVE

Nga Vullnet Bilbilaj – Vlore

Nga Vlorà doli, diakon i dritës,
me kryq në zemër, mbi dallgë u nis,
në prag të natës e të goditjes,
mbrojtë altarit e krishterisë.

Kur egërsia mbi fshat u derdh,
Ai fshehu Zotin në gji si thesar,
nuk la t'i preket asnjë e verdhë,
para barbarit mbeti terror.

I lidhur prangash, po i pamposhtur,
mbi gurin memec gjakun e shkroi,
me shpirt të pastër e të kulloshur,
vdekjen e zezë në dritë e shndëroi.

Sot emri i tij është djep e pasardhje,
në San Dana lind, në çdo buzë mbin,
një rrënjë e vjetër, plot dritë e ardhje,
që lidh dy brigjet dhe historinë.

Çdo mes janari, kur deti vërshon,
te një gur mermeri flet krenaria:
këtu ra diakoni që kohën mundon,
Vlorà e dha, e mori përjetësia.

SAN DANA I SALENTOS

Nga Nase Jani - Vlorë

Deti loton,
Deti këndon,
Deti kujton.

Një shenjt me kurorë,
Po vjen për në Vlorë,
Mban kryqin në dorë.

Në shpirt - dashuri,
Në dorë - përjetësi,
Mban Vlorën në sy...

Një rreze mbi valë,
Bekon çdo shqiptar,
Sjell paqe e mall.

Mbi ujë na përkund,
Nuk mbytet askund,
Dhe dhimbjen e mund.

Përmes historisë,
Nën dritë të lirisë,
Në tokë t'Arbërisë.

Mbi Jonin e qetë,
Si ëndërr vërtetë,
Zbret pagja mbi jetë.

Flladi i mbledh lulet,
Kur shenjti po ulet,
Dhe deti i përulet.

U ndieze qiri,
Në Sazanin flori,
Nëpër Shqipëri.

Nga bregu në breg,
Mbi dallgë e mbi det,
Atdheu të pret...

Të shoh - lapidar,
Me ballin krenar,
Illir dhe shqiptar...

SAN DANA DEL SALENTO

Di Nase Jani - Valona

Il mare piange,
il mare canta,
il mare ricorda.

Un santo coronato
sta giungendo a Valona,
con la croce nella mano.

Nell'anima porta amore,
nella mano l'eternità,
e Valona nei suoi occhi...

Un raggio sopra le onde
benedice ogni albanese,
portando pace e nostalgia.

Sulle acque ci culla,
non affonda mai,
e vince ogni dolore.

Attraverso la storia,
sotto la luce della libertà,
nella terra d'Arbëria.

Sul quieto Ionio,
come un sogno divenuto realtà,
scende la pace sulla vita.

La brezza raccoglie i fiori
mentre il Santo si posa,
e il mare gli si inchina.

Si accese una candela
sull'aurea isola di Saseno,
e in tutta l'Albania.

Da riva a riva,
fra le onde e il mare,
la Patria ti attende...

Ti vedo come un monumento,
con la fronte fiera,
illirico e albanese.

San Dana nei versi poetici

NGA THELBI I LASHTËSISË Nga Fane Tarifa – Tirane

Nga thelbi i lashtësisë
Një esencë gjenetike
Nga kufijte e pellazgjikëve
Kërkoj borxhin historisë
Për vlerat tona antike.

Dhe ata që ranë theror
Që për nder e dhanë dhe gjakun
Sa i shenjtë ishte Atdheu
Ndaj i dhanë të gjithve hakun!

Ja i shenjti madhështor
Ish San Dana heroik
Jetën e bëri theror
Për atdhe nuk njohu frik!

A e dimë dhe sa e njohim
Ne pasardhsit çfarë zbulojmë
Na gjykon sot historia
Shkenca na shtyn të kërkojmë!

Ka mes nesh heronj të heshtur
Që nuk ndalen pa kërkuar
Le ti ndëj çdo gjak shqiptari
Vlerat që na kanë nderuar!

C’ bëri Vlora, për të birin
Për atë që fali jetën
Janë shumë gjera për tu bërë
Të nderojmë të vertetën!

Janë vlera shumë të rralla
Që gjith vëndi ti nderojë
Ti San Dana e dhe gjakun
Geni ynë s’ do të harrojë!

Nuk u masakrua geni
Zgjuhuni shqiptar flet dheu
Të nderojmë heroin e çmuar
Që kurrë jetën s’ e kurseu!

Eshtë shumë pak një lapidar
Dhe një rrugë e emërtuar
Për heronj sic’është San Dana
Të tregojmë se s’janë harruar!

O ju studjues kërkimtarë
Historia do lëvruar
Pse martirët si San Dana
Vlora pse e ka harruar ?!!!!

S’ është relike por është vlerë
Nga San Dana është dërguar
Vlora dhe gjithë kombi ynë
Kanë detyrë për ta vlerësuar!

IL SANGUE SULLE ONDE (Ode a San Dana d’Aulona) Di Eva S. Ceca - Tirana

Dal grembo azzurro dell’antica Aulona,
dove il mare cantava alla bianca stagione,
partì un fanciullo dal destino divino,
guidato dal cielo verso un nuovo cammino.

Stanotte lo Ionio sospira nel vento,
riaprendo le piaghe del tempo spento.
O Dana d’Aulona, fanciullo esiliato,
come il primo clandestino sul mare hai viaggiato.

Non avevi né oro, né ricche vesti,
solo reliquie sacre e preghiere celesti.
Mentre il mondo pagano gridava paura,
tu custodivi nel cuore la luce più pura.

Nel Salento ardente, in terra straniera,
sboccio la tua fede come dolce primavera.
Ma il ferro crudele ti colpì senza pietà,
e il sangue sull’erba divenne eternità.

Sul vecchio pozzo dove il cielo s’aprì,
la tua anima in luce per sempre salì.
Fra due Chiese divenisti sacro ponte d’amore,
unendo due rive nello stesso splendore.

In Italia il tuo nome risplende glorioso,
mentre a Valona tace il mare pensoso.

Perché la tua terra dimentica ancora
il figlio che torna dall’ultima aurora?

Si alzano i poeti sopra il muro del silenzio,
ridando memoria al sepolto consenso.
Perché il verbo di fuoco non muore mai
quando chiama un figlio perduto ai suoi guai.

Da lontano ci parla il martire del mare,
che insegnò alla storia il valore del dare.
Croce e memoria diventano luce,
quando il dolore alla verità conduce.

Svegliati, o città, dal sonno profondo!
Un figlio dimenticato ritorna nel mondo.
Non cerca corone né vana gloria,
ma un nome scolpito nella tua memoria.

Intessiamo versi per questo martire santo,
che trasformò il dolore in sacro canto.
San Dana del Salento, fanciullo d’Albania,
riporta oggi la sua anima a casa, nella sua poesia.

GJAKU MBI VALË (Oda për Shën Danën e Aulonës) nga Eva S. Ceca - Tiranë

Nga gjiri i kaltër i Aulonës antike,
Ku dallga përkundte ullinjtë në breg,
U nis një djalosh me një dritë profetike,
Në ikje prej territ, në të shenjtin shteg.
Sonte Deti Jon ka një tjetër rënkim,
Tek kthehen kujtimet në shekujt e vrarë,
O Danë, bir i Vlorës, i lashti jetim,
Që nise një rrugë si klandestini i parë.

Me vete nuk more as ar e as rrobë,
Por dritën e kishës, reliken e shenjtë,
Kur bota pagane ulurinte në glob,
Ti fshehe në gjoks atë thesar të shtrenjtë.

Në tokën e huaj, në Salenton e nxehtë,
Ku rrahu kjo zemër arbërore, me besë,
Thikat e barbarëve të morën këtë jetë,
Por gjaku mbi bar la një tjetër vesë.

Mbi pusin e vjetër ku shpirti t’u ngjít,
U bërë urë drite ku dy kisha falen,
Në Itali të thonë “Shenjt” e të thurin lavditë,
Po në Vlorën tënde, valët pse s’ndalen?

Le të ngrihet zëri i poetëve si urë,
Mbi muret e vjetra të heshtjes, mbi hije,
Se fjala e ndezur nuk shuhet askurrë,
Kur zgjon nga harresa një djalë Shqipërie.

Nga larg po na flet ky martir i dyfishtë,
Ku Kryqi dhe Kujtesa bëhen një dritë,
Na thotë se rrënjët që lidhen denjësisht,
Nuk mund t’i thajë koha, as natë e as ditë.

Zgjohu, o qytet, nga gjumi letargjik!
Një djalë i harruar po troket në portë,
Nuk kërkon kurora, as ndonjë çmim antik,
Por emrin mbi gur, në bregun e fortë.

Le t’i thurim vargje këtij martiri pa varr,
Që gjakun dhe detin bëri histori,
San Dana i Salentos, djaloshi shqiptar,
Sërish risjell shpirtin në Shqipëri.

I SHENJTI DANA Nga Mirela Xhava Leka - Bordo

Në Aulonë u ndez një flakë e heshtur,
pishtar i shenjtë në dorë martiri
E vranë trupin, s’e vranë dritën,
në Iliri hodhi rrënjë besimi.

Dishepujt si zogj mbi det u tretën,
Salento u bë tokë shprese
Atje emri yt u bë kambanë,
që thërret në lutje brezat.

Shën Dana i Labërisë,
yll i shenjtë i Ilirisë,
dritë që s’fiket,
flakë që udhëton,
martir i përjetësisë.

SANTA DANA Di Mirela Xhava Leka - Bordo

Ad Aulona si accese una fiamma silenziosa,
torcia sacra nella mano del martire.
Uccisero il corpo, non uccisero la luce,
in Illiria mise radici la fede.

I discepoli, come uccelli, sul mare si dispersero,
il Salento divenne terra di speranza.
Lì il tuo nome si fece campana,
che chiama alla preghiera le generazioni.

Santa Dana della Labëria,
stella santa dell’Illiria,
luce che non si spegne,
fiamma che viaggia,
martire dell’eternità.

NA MËSO Ç’ËSHTË DASHURIA Nga Shpresa Gjergji - Vlore

Erdhe nga brigjet e lashta,
me dritë në zemër,
pa frikë në sy.
Nuk kërkove lavdi e as emër, veç emri yt mbeti
në histori.
Mbrojte të shenjtën me shpirtin tënd,
I doje njerëzit e perëndisë,
e doje këtë vend.

Kur errësira zbriti mbi kishën e vogël,
ti nuk u largove, sikur era fryn në det.
U shkrive si qiri që digjet për të tjerët,
deri në frymën e fundit të jetës tënde,
për këtë jetë,
për këtë vend.

Shën Dana, bir i Vlorës së lashtë,
emri yt ende jeton në valë e lutje.
Dhe pse harresa mbulon gjurmët e kohës,
sakrifica jote mbetet dritë për njerëzit,
sfidove vuajtje!

Lutemi
Na mëso të ruajmë besën dhe dashurinë,
siç ruajte ti shpresën mes dhunës e frikës.
Na mëso që zemrat tona të mos harrojnë kurrë,
ç’është dashuria!
Të kujtohemi me respekt e mirënjohje,
se shenjtorët lindin nga guximi dhe përvulësia.

INSEGNACI COS’È L’AMORE di Shpresa Gjergji – Valona

Sei giunto dalle antiche rive,
con la luce nel cuore,
senza paura negli occhi.
Non cercasti gloria né fama,
eppure il tuo nome è rimasto nella storia.
Difendesti ciò che era sacro con tutta
la tua anima,
amavi gli uomini di Dio,
e amavi questa terra.
Quando l’oscurità calò sulla piccola chiesa,
tu non fuggisti, come il vento che soffia
sul mare.
Ti consumasti come una candela
che arde per gli altri,

fino all’ultimo respiro della tua vita,
per questa vita,
per questa terra.
San Dana, figlio dell’antica Valona,
il tuo nome vive ancora nelle onde e nelle
preghiere.
E anche se l’oblio copre le tracce del tempo,
il tuo sacrificio rimane una luce per gli uomini,
tu sfidasti la sofferenza!
Preghiamo
Insegnaci a custodire la fede data e l’amore,
come tu custodisti la speranza tra la violenza e
la paura.
Insegnaci a non permettere mai che i nostri
cuori dimentichino
che cos’è l’amore!
Che possiamo ricordarti con rispetto e
gratitudine,
poiché i santi nascono dal coraggio e
dall’umiltà.
proteggeremo con tutta l’anima i
l nostro santo,
tenendolo sempre vicino, come il sole.

I SHENJTI DANA I VLORES Nga Adrian Petoshati – Vlore

E bukura ime e shtrenjta Vlore
Ste bie kurr ky nur i rrall
Mbi ty qendron vec nje shenjtor
Imazhi i tij mbi det e mal.

Per ty o shenjt kan goje dhe valet
Cdo dru ulliri e cdo zog me pende
Ti zbrit nga lart nga lart nga lart do shkallet
Te degjoj m pakez bekimin tend.

Ti qe su trembe dhe kur te vran
I mbajte dhimbjet si nje martir
Te shtyne romak e ca pagan
Per mijra shekuj do mbetesh bire

Do dal do ndez qiri per ty
O shenjti yne o drita e udhes
Je ti Shen Dana bebjane ne sy
Nuk te harojme kurren e kurres

Sa te kemi detin qe e puth kete Vlore
Rethuar me Karaburun e Sazan
Do mbrojm me shpirt tonin shenjtor
Ate si diellin gjithmon me prane.

Jo me kote qyteti yne ka kete gj
Jo rastesisht quhet dhe Vlore
Se ne kete toke do te lindje ti
Shen Dana yne i madhi Shenjtor.

SAN DANA DI VALONA Di Adrian Petoshati - Valona

Mia bella e preziosa Valona,
non perde mai questo raro splendore.
Su di te veglia un solo santo,
la sua immagine sul mare e sui monti.

Per te, o santo, parlano anche le onde,
ogni ulivo e ogni uccello piumato.
Scendi dall’alto, forse dai gradini del cielo,
per ascoltare un poco la tua benedizione.

Tu che non avesti paura neppure
quando ti uccisero,
portasti il dolore come un martire.
Ti perseguitarono i romani e alcuni pagani,
ma per migliaia d’anni resterai figlio nostro.

Uscirò ad accendere una candela per te,
o nostro santo, luce del cammino.
Sei tu, San Dana, la pupilla dei nostri occhi,
non ti dimenticheremo mai e poi mai.

Finché avremo il mare che bacia questa Valona,
circondata da Karaburun e Sazan,
proteggeremo con tutta l’anima il nostro santo,
tenendolo sempre vicino, come il sole.

Non a caso la nostra città possiede questo golfo,
non a caso porta il nome di Valona.
Perché proprio in questa terra sei nato tu,
San Dana nostro, grande e santo protettore.

《 San Dana nei versi poetici 》

SHËN DANA

Nga Robert Martiko - Korfuz
Në brigjet ku gurët e gërryer
ende mbajnë kripën e perandorive,
ecën një njeri pa mburojë,
me një dritë në duar,
më të rëndë se hekuri.

Nuk mbante mbretëri.
As ligj.
As flamur.

Veç një copë bukë
që për të ishte pesha e universit.

Deti e shikonte.
Anijet e errëta afroheshin
si shpata që shuajnë një mendim tjetër.
Dhe bota, si gjithmonë,
kërkonte një kompromis të vogël:

“Dorëzoje të shenjtën
dhe do të jetosh.”

Por ka çaste
kur jeta bëhet më e vogël
se kuptimi i saj.

Atëherë njeriu ndahet në dy pjesë:
në trupin që dridhet nga frika
dhe në idenë që nuk gjunjëzohet.

Shën Dana e dinte këtë.

Nuk vrapoi për të shpëtuar veten,
por për të mos lënë të përdhosej
ajo që besonte se ishte më e lartë se ai.

Janë të çuditshëm martirët e idesë.
Humbasin gjithçka
sepse shohin atë
që të tjerët nuk e shohin.

Për pushtetin,
janë të marrë.

Për historinë,
janë hije.

Por për ndërgjegjen njerëzore
janë prova se shpirti
mund të dojë diçka më shumë se frymën.

Ndoshta kjo është arsyeja
që emrat e tyre nuk vdesin.

Sepse trupat bien gjithmonë në tokë,
ndërsa idetë që përqafojnë të përjetshmen
mësojnë të ecin pa trup.

Dhe kështu,
në atë skaj të jugut,
ku deti ndahet në dy ngjyra,
mbeti një emër i vogël Dana,
qiri i pambrojtur ndaj erës,
që megjithatë
nuk u fik.

SAN DANA

Di Robert Martiko - Korfu

Sulle rive dove le pietre consumate
portano ancora il sale degli imperi,
camminava un uomo senza scudo,
con una luce tra le mani,
più pesante del ferro.

Non portava regni.
Né leggi.
Né bandiere.

Solo un pezzo di pane
che per lui era il peso dell’universo.

Il mare lo guardava.
Le navi oscure si avvicinavano
come spade che spengono un altro pensiero.
E il mondo, come sempre,
chiedeva un piccolo compromesso:

“Consegna il sacro
e vivrai.”

Ma esistono istanti
in cui la vita diventa più piccola
del suo significato.

Allora l’uomo si divide in due parti:
nel corpo che trema di paura
e nell’idea che non si inginocchia.

San Dana lo sapeva.

Non corse per salvare se stesso,
ma per non lasciare profanare
ciò che credeva più alto di lui.

Sono strani i martiri
dell’idea.
Perdono tutto
perché vedono ciò
che gli altri non vedono.
Per il potere,
sono folli.

Per la storia,
sono ombre.

Ma per la coscienza umana
sono la prova che l’anima
può amare qualcosa
più del respiro.

Forse è per questo
che i loro nomi non muoiono.

Perché i corpi cadono sempre a terra,
mentre le idee che abbracciano l’eterno
imparano a camminare senza corpo.

E così,
in quell’estremo sud
dove il mare si divide in due colori,
jam besimtar, zakoni
Dana
candela indifesa contro il vento,
che tuttavia
non si spense.

**DRITA BUJARE E SHËN
DANATIT**

Nga Albert HABAZAJ - Vlorë

Marr një pishtar në dorë
Kërkoj shenjtin tim,
Cep më cep e nëpër Vlorë
Me mall e me përgjërim.

Ndër ullishte kërkoj, flas
Sa sa fuqi zëri ka,
Zëri qiejve të buçasë:
Shën Dana, o Shën Dana!

Dhe marr detin, të Otranton
Adriatiku plas vaj,
Ngado udha më bëhej vallto.
Ç’mu bëre, o Shën Danai?!

Lot e kujë, pishtari zbehet
I mekur po dukej fati,
Misionari me dritë s’kthehet
I bën dritë Shën Danati.

Trok i hapit historik
Jehon shekullit të nëntë,
Çka deti Adriatik
Që turfullon kaq rëndë?!

Në Vlorë shenjti dritë bujare
La e për në Salento mori,
U ndezën mijëra pishtare
Yjesh u ngrit meteorë.

Ato visare kanë frymë
Shenjtëri nga vetë Martiri,
Na mbush me bujaren rrymë
Shenjt i Vlorës, aq i miri.

**LA LUCE GENEROSA
DI SAN DANA**
di Albert Habazaj - Valona

Prendo una fiaccola tra le mani,
cerco il mio santo,
angolo dopo angolo, per Valona,
con nostalgia e con devozione.

Tra gli uliveti lo cerco e lo chiamo,
con tutta la forza della mia voce,
che risuoni fino ai cieli:
San Dana, o San Dana!

Poi prendo il mare, lascio Otranto,
l’Adriatico esplode in lamento,

ovunque il cammino si faceva danza.
Che ne è stato di te, o San Dana?!

Tra pianto e dolore la fiaccola impallidisce,
il destino pare ormai esausto;
ma il missionario della luce non ritorna:
è San Dana
che illumina il cammino.

Risuona il passo della storia,
eco del nono secolo;
che cos’ha mai l’Adriatico,
che freme con tanto fragore?

A Valona il santo lasciò la sua luce generosa,
poi prese la via del Salento;
si accesero migliaia di fiaccole,
come un meteorite che innalzò le stelle.

Quei tesori custodiscono ancora il respiro
della santità del Martire stesso;
ci colma della sua corrente generosa
il Santo di Valona, tanto buono.

MARTIRIT SAN DANA

Nga Zyra Ahmetaj - Tropoje

Jam bir i Aulonës
antike të lashtë,
Jam bir i Vlorës,
Lungomarës së artë.

Mos guxoni të shkatrroni,
Kishen tonë të shenjtë,
jam besimtar, zakoni
dhe e mbroj me jetë.

Reliket e çmuara,
punuar tërë art,
janë të bekuara,
s’bën ti prishin barbar’t.

Gjaku im Arbëror,
e skuqi një detë,
Aspak, mos mendoni,
se kam ndrruar jetë!

Në trojet e mia;
i besojmë Zotit,
na mban krenaria,
pasardhës të Thotit.

Ju o të mallkuar,
pa vrytyt, pa fe,
nuk më mundni mua,
jam martir, mbi dhe.

Ndërsa ju do të ikni,
nga trojet e mia,
Dhe pas mijëra vitesh,
më ngjallet lavdia.

Do të qëndroj krenar,
buzë Detit Jon,
Jam Shenjti San Dana
Zoti më bekon.

SAN DANA DI VALONA

Mia bella e preziosa Valona,
non perde mai questo raro splendore.
Su di te veglia un solo santo,
la sua immagine sul mare e sui monti.

Per te, o santo, parlano anche le onde,
ogni ulivo e ogni uccello piumato.
Scendi dall’alto, forse dai gradini del cielo,
per ascoltare un poco la tua benedizione.

Tu che non avesti paura neppure quando ti
uccisero,
portasti il dolore come un martire.
Ti perseguitarono i romani e alcuni pagani,
ma per migliaia d’anni resterai figlio nostro.

Uscirò ad accendere una candela per te,
o nostro santo, luce del cammino.
Sei tu, San Dana, la pupilla dei nostri occhi,
non ti dimenticheremo mai e poi mai.

Finché avremo il mare che bacia
questa Valona,
circondata da Karaburun e Sazan,
proteggeremo con tutta
l’anima il nostro santo,
tenendolo sempre vicino, come il sole.

SHENJTORIT DANA

Nga YMER HYSA - Laç

Në vendlindje s’të kanë ngritur përmendore
Asnjë rugë se mban emrin tënd
Dhe pse je biri i dheut Aulone
Dhe pse poeteve kjo mungesë i’u dhëmb.

Atje ku deti përkedhel bregun
Aty gjakun tënd dallgët e përpinë
Pikërisht atje heshtja krijoi hendekun
Ku kujtesa s’duhej të ndalej për njerinë.

Aty në Aulonën e lashtë
Ku vështrimin mbi dete ti hidhje si zgalem
Pikërisht aty të gjithë bashkë
Në obelisk duhet të gdhendim emrin tënd

SAN DANA

di Ymer Hysa - Laç

Nella tua terra natale non ti hanno eretto un
monumento,
nessuna strada porta il tuo nome;
eppure sei figlio della terra di Aulona,
e questa mancanza fa soffrire i poeti.
Là dove il mare accarezza la riva,
là le onde hanno inghiottito il tuo sangue;
proprio lì il silenzio ha creato un abisso,
dove la memoria non avrebbe dovuto fermarsi
davanti all’uomo.
Là, nell’antica Aulona,
dove posavi lo sguardo sul mare come
un gabbiano, proprio lì tutti insieme
dovremmo incidere il tuo nome su un obelisco.

LAVDI SHËN DANA!

Koha erdhi, te ve supin
Nga Kristo Cipa - Vlore

Pse ndizet ky det i Vlorës
Sa herë hëna ecën shtrembër?
Zbresin yjet prej kurorës
Dhe grIsin gjoksin e Nënës.
Ndizet gjaku i shenjtëruar
Brenda detit t’mëkatuar.
Shën Dana frymë zjarri
Vlorën e ndez si shandanin
Sa është deti, aq dhe varri
Kryqi kryqëzon Sazanin.

Luftën nëpër dallgë e mbollëm
Barutin çdo vit e korrëm.
Ti moj ti o Vlora ime!
Je Jeruzalem Mesdheu
O rrufe prej vetëtime
Ftohu pak, mbi dhimbje prehu!

Furtunë shpirtin e ka Vlora
Rënkton gjaku mbi ikona.

Shën Dana shenjtor i pages
Dhurona pak frymë hyjnore!
Dhe Vlorën e manushaqes
Të lutem në shpirt bekoje!

Eja kthehu, mblidhe trupin
Koha erdhi të vë supin!

S’mbushet qielli me yje
Shën Dana po s’u kthye!

GLORIA A SAN DANA!

È giunto il tempo di “Mettere la spalla”)
Di Kristo Cipa - Vlona

Perché si accende questo mare di Valona
ogni volta che la luna cammina storta?
Scendono le stelle dalla corona
e lacerano il petto della Madre.
Si accende il sangue consacrato
dentro il mare peccatore.
San Dana, soffio di fuoco,
accende Valona come un candelabro.
Grande quanto il mare è anche la tomba,
la croce segna con la croce Sazan.
La guerra l’abbiamo seminata tra le onde,
e la polvere da sparo ogni anno l’abbiamo raccolta.
Tu, Valona mia!
Sei la Gerusalemme del Mediterraneo,
o fulmine nato dai lampi,
calmati un poco, riposa sul dolore!
Tempesta nell’anima è Valona,
geme il sangue sopra le icone.
San Dana, santo della pace,
donaci un po’ di respiro divino!
E Valona delle violette,
ti prego, benedicila nell’anima!
Vieni, ritorna, raccogli il corpo disperso,
è giunto il tempo di portare il peso!
Il cielo non si riempirà di stelle
se San Dana non ritornerà!

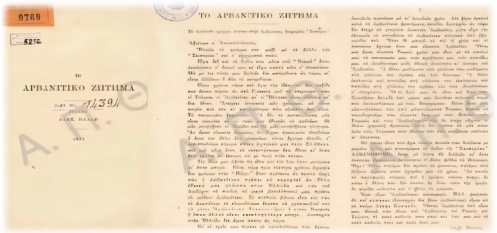
BROSHURA POLITIKE “TO APBANITIKO ZHTHMA” (ÇËSHTJA ARVANITASE)

Nga **ALEKSANDER PALLIS**

Është një dokument i botuar në Athinë në vitin 1907, i cili i atribuhet publicistikës arvanitase të kohës, ku bëhej thirrje për njohjen e gjuhës shqipe (arvanitika) si gjuhë kombëtare ose zyrtare në Greqi.Për sa i përket përfshirjes së emrit Aleksandro Pallis (Alexandros Pallis), ekziston një debat i rëndësishëm historik dhe dokumentar Ky dokument është një provë e pastër se brenda elitës intelektuale të fillimshkullit XX kishte zëra të fuqishëm që kërkonin njohjen e plotë të identitetit dhe të drejtave shqiptare, duke e parë faktorin shqiptar si kyç për të ardhmen e rajonit. Teza e qarkullimit mediatik: Në mjaft publikime digjitale dhe faqe të historisë arvanitase, pretendohet se pas kësaj broshure fshihej Aleksandro Pallis (apo rrethi i tij intelektual), i cili njihej si mbështetës i madh i gjuhës popullore (demotike) dhe kishte origjinë apo simpati për elementin arvanitas.

Konteksti i broshurës: E botuar në një periudhë tensionesh të larta gjeopolitike në Ballkan (përpara Luftërave Ballkanike), broshura ngrinte alarmin se nëse Greqia nuk integronte dhe nuk njihte gjuhën e popullsisë arvanitase, kjo pjesë e rëndësishme e shoqërisë do të lihej pas ose elementë të tjerë (si sllavët) do të përfitonin nga dobësitë e shtetit helen. Motoja ose thirrja dramatike e saj shpesh citohet si “Do na përpijnë sllavët!”Megjithatë, në bibliografitë zyrtare akademike greke, ky traktat shpesh renditet si anonim ose i nënshkruar me pseudonim, për shkak të rrezikut politik që sillte një kërkesë e tillë në Athinë e vitit 1907. Kjo Broshurë politike “Το αρβανίτικο ζήτημα” (Çështja Arvanitase), e botuar në vitin 1907, është një dokument historik i rëndësishëm në formën e një letre publike të shkruar nga intelektual i dhe shkrimtari i njohur grek Aleksandro Pallis (Alexandros Pallis, 1851–1935).

Dokumenti ruhet zyrtarisht në Koleksionet Arkivore të Universitetit Aristoteli në Selanik me titullin “Το αρβανίτικο ζήτημα: γράμμα Αλεξ. Πάλλη”. Detajet kryesore të broshurës:Formati dhe Botimi: Është një traktat i shkurtër politik prej 4 faqesh, i botuar në Athinë në vitin 1907. Ajo u konceptua si një letër drejtuar zotit Apostolopoulos dhe u publikua gjithashtu në gazetën arvanitase “Shqipëria” (Σκίπερια). Pseudonimi i Autorit: Aleksandro Pallis ishte një udhëheqës i lëvizjes së gjuhës popullore greke (demotikës). Për shkak të lidhjeve të tij të forta me këtë tematikë, ai shpesh përdorte edhe pseudonimin letrar Lekas Arvanitis Malliaros (Λέκας Αρβανίτης Μαλλιάρος). Ky traktat, që sot ruhet në arkivat e

Universitetit të Selanikut, ngrihet tërësisht kundër asaj që vetë Palli e quan “ALBANOFOBIA” në shtypin grek. Në një kohë kur propaganda zyrtare po ndizte zjarret e ndarjeve, Palli u bën thirrje bashkëkombësve të tij për një kthesë radikale strategjike në favor të çështjes shqiptare.

Ai i sheh grekët, arbanitët dhe shqiptarët myslimanë (të cilët në fjalorin politik të kohës i quan me termin ‘turq’) si një bllok të vetëm gjenetik e strategjik që duhet të bashkohet përballë rrezikut sllav. Idetë e tij ishin sa pragmatike, aq edhe guximtare për vitin 1907. Ai kërkonte që shteti grek t’u ofronte shqiptarëve çdo të drejtë kombëtare, duke u nisur nga parimi: “Çdo gjë që është jona, le të jetë edhe e tija”. Autor i saj ishte Aleksandër Palli (Alexandros Pallis), një nga intelektualët më në zë të letrave greke të asaj kohe, i cili nuk ngurronte të deklaronte hapur gjakun e tij. Me një dozë të mprehtë humori, ai shkruan në tekst se mbiemri i tij në arbanisht lidhet me fjalën ‘kopan’, ndaj e quan veten me shaka “Lekë Kopani”. Më poshtë janë pikat më kyçe dhe citimet direkte ku Palli rreshtohet hapur në krah të kërkesave shqiptare: Përmbajtja dhe Argumentet Politike: Në këtë broshurë, Pallis trajton pozicionin e popullsisë arvanitase (shqipfolëse) brenda shtetit grek në fillim të shekullit XX, duke u nisur nga një këndvështrim gjeopolitik dhe gjuhësor:

1.Kërkesa për Arsimit në Gjuhën Shqipe: Pallis argumentonte se shteti grek duhet të integronte dhe të lejonte mësimin e gjuhës shqipe (arvanitika) për popullsinë shqipfolëse ortodokse brenda Greqisë.

Gjuha dhe Shkollat Shqipe: Palli propozon diçka që asokohe përbënte një thyerje të madhe tabush për shtetin grek: “...arbanishtja duhet të shpallet si gjuha tjetër kombëtare e jona në Greqi, dhe që fëmijët e Pasardhësit (të fronit), princat tanë të vegjël, duhet të mësojnë arbanish Kërkesa për Arsimit në Gjuhën Shqipe: Pallis argumentonte se shteti grek duhet të integronte dhe të lejonte mësimin e gjuhës shqipe (arvanitika) për popullsinë shqipfolëse ortodokse brenda Greqisë.t.” Në vend të shqipes së folur, ai sugjeroi përdorimin e alfabetit grek me fonetikë arbërore

për të krijuar një gjuhë ndërmjetëse.

Universiteti Arbanit: Ai sugjeron që një nga fondet më të mëdha të bamirësisë në Greqi (trashëgimia e njohur Domboli) të përdorej ekskluzivisht për arsimimin e shqiptarëve: “...duhej të përdorej për të bërë një Universitet Arbanit, ose në Korfuz ose kudo tjetër që të jetë qendra më e përshtatshme.” Mbështetja e plotë Kombëtare: Ai kërkon angazhim total institucional për arsimin dhe liturgjinë në shqip: “Nëse ai kërkon mësim në gjuhën e tij, ne duhet t’ia ofrojmë... Nëse kërkon kisha dhe priftërinj në gjuhën e tij, ne duhet ta ndihmojmë që t’i ketë ato.”

Thirrja për Shqiptarët Myslimanë: Duke parë lojën përçarëse të kohës, ai u bën thirrje shqiptarëve të besimit mysliman që dallimet fetare të mos i kthejnë në pengesë për bashkimin kombëtar: “...nëse qëllon që të tjerët të kenë fe tjetër, kjo nuk duhet të na bëjë ne turqit t’i konsiderojmë të tjerët si qen dhe të pabesë.”

2.Rreziku nga Propaganda Sllave: Ai ngrinte alarmin se nëse shteti grek vazhdonte ta injoronte apo ta shtypte gjuhën shqipe të arvanitasve, kjo popullsi do të mbetej e izoluar intelektualisht. Ky izolim, sipas tij, do të shfrytëzohej nga propaganda sllave (bullgare dhe serbe) në Maqedoni dhe Ballkan për të dëmtuar interesat e Greqisë. Paralajmërimi për të Ardhmen: Palli e mbyll këtë pjesë të traktatit me një alarm të fortë ekzistencial për fatin e përbashkët: “Fatkeqësitë historike na ndanë, por është koha tashmë të kuptojmë se jemi një gjak. Të shkuara të harruara. Nëse nuk e kuptojmë këtë, është e shkruar që të tre ne të humbasim kombëtarisht; do të na përpijnë Sllavët, dhe do të na përpijnë shpejt.” Rreziku nga Propaganda Sllave: Ai ngrinte alarmin se nëse shteti grek vazhdonte ta injoronte apo ta shtypte gjuhën shqipe të arvanitasve, kjo popullsi do të mbetej e izoluar intelektualisht. Ky izolim, sipas tij, do të shfrytëzohej nga propaganda sllave (bullgare dhe serbe) në Maqedoni dhe Ballkan për të dëmtuar interesat e Greqisë.

3.Thirrja për Aleancë Shqiptaro-Greke: Broshura promovonte idenë se arvanitasit dhe shqiptarët ishin vëllezër të natyrshëm të grekëve. Pallis mbronte tezën se njohja dhe kultivimi i gjuhës shqipe do të forconte lidhjet strategjike midis dy popujve përballë rivalëve të tjerë ballkanikë. Broshura promovonte idenë se arvanitasit dhe shqiptarët ishin vëllezër të natyrshëm të grekëve. Pallis mbronte tezën se njohja dhe kultivimi i gjuhës shqipe do të forconte lidhjet strategjike midis dy popujve përballë rivalëve të tjerë ballkanikë.

(Πάλλης Αλέξανδρος (1851-1933) - Users.sch.grΠανελλήνιο Σχολικό ΔίκτυοΤο αρβανίτικο ζήτημα - Αριστοτελείο Πανεπιστήμιο ΘεσσαλονίκηςΨηφιοθήκηΤο Αρβανίτικο ζήτημα | PDF - ScribdScribdShow all)

Biografia e shkurter e Aleksandro Pallis: Aleksandros Pallis (greqisht: Αλέξανδρος Πάλλης; 15 mars 1851, në Pire - 17 mars 1935, në Liverpool) ishte një reformator grek i arsimit dhe gjuhës i cili përktheu Dhiatën e Re në greqishten moderne. Publikimi, në gazetën Akropolis, shkaktoi trazira në Athinë në vitin 1901, në të cilat vdiqën 8 persona. Përkthimi i tij u botua më pas në Liverpool. Dhiata e Re në greqishten moderne nuk u legalizua deri në vitin 1924. Aleksandër Pallis (përkthyes dhe diplomat me origjinë arvanitase) propozoi zyrtarizimin e gjuhës shqipe (arvanitase) gjatë viteve ‘20 si mjet për integrimin e refugjatëve grekë nga Azia e Vogël. Në vend të shqipes së folur, ai sugjeroi përdorimin e alfabetit grek me fonetikë arbërore për të krijuar një gjuhë ndërmjetëse.

Broshura politike “Το αρβανίτικο ζήτημα” (Çështja Arvanitake), e botuar në vitin 1907, është një dokument historik i rëndësishëm në formën e një letre publike të shkruar nga intelektual i dhe shkrimtari i njohur grek Aleksandro Pallis (Alexandros Pallis, 1851–1935).Dokumenti ruhet zyrtarisht në Koleksionet Arkivore të Universitetit Aristoteli në Selanik me titullin “Το αρβανίτικο ζήτημα: γράμμα Αλεξ. Πάλλη”.Detajet kryesore të broshurës:Formati dhe Botimi: Është një traktat i shkurtër politik prej 4 faqesh, i botuar në Athinë në vitin 1907. Ajo u konceptua si një letër drejtuar zotit Apostolopoulos dhe u publikua gjithashtu në gazetën arvanitase “Shqipëria” (Σκίπερια).

Aleksandro Pallis ishte një udhëheqës i lëvizjes së gjuhës popullore greke (demotikës). Për shkak të lidhjeve të tij të forta me këtë tematikë, ai shpesh përdorte edhe pseudonimin letrar Lekas Arvanitis Malliaros (Λέκας Αρβανίτης Μαλλιάρος).Përmbajtja dhe Argumentet Politike: Në këtë broshurë, Pallis trajton pozicionin e popullsisë arvanitase (shqipfolëse) brenda shtetit grek në fillim të shekullit XX, duke u nisur nga një këndvështrim gjeopolitik dhe gjuhësor.

Mblodhi materialin Studiuues Prof. Pirro Prifti - Tirane

BERATI I KULTURËS ARTIT DHE HUMANIZMIT

Nga **SKENDER LAZAJ**

Në qytetin antik të Beratit, në ambientet e bibliotekës ‘Vexhi Buharaja’, ditën e mërkurë , në datën 27 Maj 2026, Klubi letrar artistik Në Gjurmët e Dodonës, zhvilloj ceremoninë e ndarjes së çmimeve të konkurimit poetik, edicioni i dytë, për vitin 2026 me rastin e ditës hyjnore të gruas. Tejet i emocionuar dhe i nderuar të vlerësohem me çmimin e parë, ky është një moment reflektimi dhe përgjegjësie por dhe një nga ato momente ku ndihesh krenar për çka ke arritur në pasionin e jetës.

Ceremonia e Ndarjes së Çmimeve Konkursi i Poezisë për nder të Ditës së Gruas, Edicioni II

Me një atmosferë mirënjohjeje, emocionimi dhe respekti për fjalën artistike, u përmbyll me sukses Ceremonia e Ndarjes së Çmimeve të Konkursit të Poezisë për nder të Ditës Ndërkombëtare të Gruas, Edicioni II, organizuar nga

Klubi Letraro-Artistik “Në Gjurmët e Dodonës”. Në këtë përmbyllje solemne, falënderimi i parë shkon për të gjithë pjesëmarrësit, të cilët me ndjeshmërinë dhe talentin e tyre i dhanë këtij konkursi vlera të veçanta artistike e njerëzore. Një falënderim i veçantë u drejtohet fituesve, të cilët u vlerësuan për nivelin e lartë krijues dhe mesazhet e fuqishme poetike:

Çmimi i Parë: Skender Lazaj me poezinë “ME BUZËQESHJEN TËNDE BOTËS DO T’I NDEZ NJË DIELL”

Çmimi i Dytë: Egzona Kryeziu me poezinë “FJALA QË S’VDES”

Çmimi i Tretë: Mimoza Marjanaku me poezinë “SEKSAPIL DIELLOR”

Çmimi Special “Dodona”: Farida Ramadani “HUMBJA E NANS” Mirënjohje e thellë iu shpreh edhe jurisë - Prof. Lili Sula - Prof. Agim Desku - Ledia Dushi

për profesionalizmin, përkushtimin dhe etikën e treguar, duke analizuar me kujdes çdo krijim dhe duke vlerësuar jo vetëm formën, por mbi të gjitha mesazhin, origjinalitetin dhe forcën emocionale të poezive.

Një moment i veçantë i ceremonisë ishte akordimi i tri Çmimeve “Beratinus”, si një nderim i lartë për tri gra të shquara të letrave shqipe, të cilat me veprën, mendimin kritik dhe përkushtimin e tyre afatgjatë kanë ndriçuar kulturën kombëtare dhe kanë lënë gjurmë të pashlyeshme në historinë e letërsisë shqiptare:

Nj. Erika Camaj Mike e përjetshme e shqiptarëve!

Për forcën shpirtërore të papërkulur, atributet e fisnikërisë dhe bujarisë në përkujdesjen ndaj trashëgimisë së figurës madhore të kombit shqiptar, Martin Camaj dhe për gjurmën e pazakontë, të veçantë dhe të pashlyeshme në mbështetje të pandërprerë të kulturës, historisë dhe artit shqiptar.

Znj Adelina Mamaqi Poeteshës dhe shkrimtares që për së pari shpalosi ëndrrat e vashërisë shqiptare dhe që ndërtoi tablo shumëngjyrëshe teatrale e muzikore, me mësim të vyera dhe buzeqeshje.

Udhërrëfyese e patëdytë në udhëtimin shpirtëror të brezave përmes një krijimtarie të shumanshme përplot vlera.

Prof. Dr. Klara Kodra (përkthyesë e vëllimit tim poetik, në italisht ‘Ringjallet për Dashurinë ‘)

Për kontributin e rëndësishëm si studiuese e letërsisë shqipe dhe arbëreshe me frymëzim burimor, gjykim objektiv, seriozitet të rrallë, që përfutuan modelin më klasik të studiuses dhe kritikes. Dhe për veprimtarinë në fushë të shkrimtarisë dhe përkthimeve, për aromën e një jete e pune të frytshme e të suksesshme.

Po ashtu, u ndanë tri Trofe “Dodona”, si shenjë nderimi për tri gra model suksesi, që me punën, përkushtimin dhe jetën e tyre janë bërë frymëzim për brezat në qytetin e Beratit:

Znj. Fitore Sulejmani Për kontributin e saj të shquar në mësimdhënien e gjuhës angleze, përkushtimin e palodhur në trajnimin profesional dhe për rolin frymëzues që ka ushtruar ndër vite në formimin intelektual, etik dhe njerëzor të brezave të rinj.

Znj. Fatmira Mustafaraj Për një jetë të përkushtuar arsimit, për rolin e saj si mësuese dhe drejtuese vizionare, si dhe për ndikimin e qëndrueshëm në formimin edukativ dhe njerëzor të brezave ndër vite.

Lefteri Kosova Për përkushtimin si mësuese e gjuhës frënge dhe për kontributin e çmuar në ndërtimin e urave kulturore, duke promovuar qytetin e Beratit si guidë për vizitorët francezë me pasion dhe dashuri për trashëgiminë.

Falënderime të sinqerta u shprehën për mbështetjen dhe praninë e tyre znj. Etleva Dhi-ma, zëvendëskryetare e bashkisë, si dhe znj. Emanuela Garuli, drejtoreshë e ZVA Berat. Aktiviteti i djeshëm, nuk ishte thjesht një konkurim poetik por diçka shumë më tepër, ku stafi i Klubit Letrar Në Gjurmët e Dodonës dhe kryetarja e palodhur dhe poetja e talentuar Ana Tisi, nuk rreshtin së punuari me pasion dhe përkushtim, në bështetje të brezave, nisur nga brezat më të rinj, deri tek brezat e shkollës së vjetër, intelektuale, artiste dhe humaniste në qytetit të Beratit të cilat dje u nderuan me trofe, për kontributet e tyre në dekada në të gjitha fushat e jetës së qytetit.

Pata nderin të proklamoj nisjen e bashkpunimit midis Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve Shqiptarë në Itali, të cilën kam privilegjin t’a kryesoj, dhe shoqatës ‘Në Gjurmët e Dodonës’ me aktivitet në qytetin e Beratit.

Urimet më të përzemërta për Klubin Letrar Në Gjurmët e Dodonës, mirënjohjet më të ndjera dhe respektet më të epërme për punën tuaj të palodhur, dhe misionin në mbështetje të artit, kulturës dhe gjuhës amë!

San Dana di Leuca e di Aulona

Di ERLET SHAQE - Lussemburgo

San Dana di Valona (Aulona) e di Leuca si comprende meglio non come una figura storica pienamente documentata in senso biografico moderno, ma come il punto d'incontro di tre diversi strati della memoria: un antico martire chiamato Danax/Danacte, legato ad Aulona (Valona/Vlorë) nell'Illirico; un culto locale salentino centrato sul villaggio di San Dana nel Capo di Leuca; e un racconto devozionale più tardo che colloca il santo al servizio del santuario di Santa Maria di Leuca e collega la sua morte alla difesa dell'Eucaristia. La conclusione più prudente è che la tradizione cattolica universale riconosce con sicurezza un martire di Valona il 16 gennaio, mentre la biografia specificamente leucana appartiene soprattutto alla tradizione regionale successiva. Ciò rende San Dana storicamente importante proprio perché egli si colloca al confine tra testimonianza verificabile e leggenda significativa. Il suo culto conserva la memoria di uno scambio religioso transadriatico tra la Puglia meridionale e la costa albanese (illirica), mostrando anche come le Chiese locali costruiscano identità attraverso santi le cui tracce documentarie sono frammentarie. In questo senso, Dana è rilevante non solo per il piccolo abitato che porta il suo nome, ma anche per l'immaginario religioso più ampio di Leuca, del Salento, di Aulona/Valona-Vlorë e del mondo adriatico.

Contesto storico

Il capo di Leuca era un paesaggio sacro già nell'antichità, prima di diventare cristiano. La storia diocesana della basilica di Santa Maria de Finibus Terrae menziona iscrizioni votive precristiane nella Grotta Porcinara, databili dalla fine del I secolo a.C. alla prima metà del III secolo d.C., e afferma che il successivo santuario mariano si sovrappose a culti pagani più antichi, compreso il culto ricordato di Minerva; il santuario cristiano sul promontorio, invece, non può essere collocato prima del V secolo. Le testimonianze documentarie sicure relative al santuario mariano stesso cominciano nel XIV secolo, sebbene tradizioni più antiche ne rivendichino un'origine precedente. Questo contesto è importante per San Dana, poiché la tradizione di Leuca lo inserisce in una lunga storia di continuità sacra, coste esposte e pellegrinaggio. La stessa storia diocesana sottolinea inoltre che il santuario dovette essere ricostruito e fortificato in risposta alle ripetute minacce di pirati e corsari, compreso l'incendio del 1624 e la ricostruzione difensiva del XVIII secolo. Un paesaggio di questo tipo non prova il martirio locale di Dana, ma aiuta a spiegare perché un racconto su un chierico che difende i vasi sacri o l'Eucaristia potesse diventare particolarmente significativo nel Capo di Leuca. Al di là dell'Adriatico, anche la regione di Valona faceva parte di una profonda topografia cristiana. Le moderne fonti storiche e archeologiche albanesi sul patrimonio descrivono Amantia, nei pressi di Valona, come una città antica che in seguito divenne centro episcopale nella tarda antichità, con resti visibili di una basilica paleocristiana. Uno studio più ampio sul cristianesimo primitivo nelle terre albanesi elenca ugualmente Aulona (Valona/Vlorë) e Amantia tra le sedi episcopali alla fine del V secolo. I repertori cattolici conservano ancora entrambi i luoghi come sedi titolari, a ricordare che Valona apparteneva alla mappa ecclesiastica della tarda antichità anche dopo che le sue diocesi cessarono di funzionare come sedi residenziali.

San Dana nell'agiografia e nella tradizione ecclesiastica

I dossier cattolici universali e, più in generale, cristiani identificano il santo principalmente come Danacte o Danax, martire di Aulona/Valona nell'Illirico. Il Martirologio Romano, come trasmesso nei siti cattolici di riferimento agiografico, lo commemora a Valona dell'Illirico, nell'odierna Albania, e lo fa in forma molto concisa: conferma il suo martirio e il luogo, ma non fornisce il successivo racconto leucano. Nella tradizione agiografica, il nucleo della storia è relativamente stabile anche quando i dettagli variano. Santiebeati, sulla base della voce di Raffaele De Simone nella Bibliotheca Sanctorum, presenta Dana principalmente come lettore nel clero di Aulona (Valona), il quale tentò di salvare gli arredi sacri della chiesa durante una violenta persecuzione pagana; fu costretto a sacrificare a Dioniso/Bacco, rifiutò di farlo e i pagani lo fecero a pezzi e lo gettarono in mare. Il sito cattolico francese Nominis conserva sostanzialmente lo stesso racconto, aggiungendo che egli nasce non solo i vasi sacri, ma anche i libri sacri. La Chiesa Ortodossa in America ripropone lo stesso schema martiriale, benché in una diversa recensione che lo definisce lettore in una chiesa di Auleneia in Macedonia e lo colloca nel II secolo. Questa variazione è storicamente significativa. Essa indica che l'esistenza di un antico martire chiamato Danax/Danacte è meglio attestata di qualsiasi cronologia precisa della sua vita. Le sintesi cattoliche e ortodosse non concordano sul periodo: l'OCA indica il II secolo, Nominis parla del IV secolo, mentre Santiebeati e De Simone sono più prudenti e parlano di una persecuzione in epoca ignota. Per questo motivo, Dana non può essere assegnato con sicurezza a una persecuzione romana specifica. La data del IX secolo, spesso ripetuta nel Salento, appartiene alla sintesi culturale locale, non allo strato più solido della testimonianza

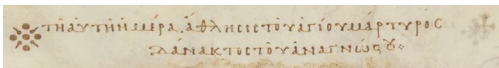
antica.

Un'ulteriore testimonianza mostra che il legame del santo con Aulona (Valona) non è semplicemente moderno. Uno studio scientifico su una tradizione geografica latina medievale cita la frase: "Aulona: questa città è santificata dal santo martire Danax", dimostrando che la memoria di Danax come santo di Aulona circolava nella cultura latina dotta indipendentemente dalla leggenda salentina più tarda. Si tratta di un ponte importante tra la tradizione martiriale orientale e la successiva trasmissione occidentale.

San Danacte il Lettore: un testimone dall'Illirico nel Menologio di Basilio II

Icona di San Dana secondo il manoscritto del Menologio di Basilio II.

Intestazione greca dell'entrata per San Danacte il Lettore nel Vat. gr. 1613.

San Dana, o Danacte il Lettore, è conosciuto nella tradizione bizantina anche come San Danax il Lettore. La sua vita è breve nella testimonianza agiografica sopravvissuta, ma possiede un'importanza storica e culturale perché collega il martirio cristiano antico con l'Illirico, Aulona/Valona-Vlorë, il ruolo del lettore ecclesiastico e la memoria bizantina dei santi nel Menologio di Basilio II, manoscritto bizantino vaticano Vat. gr. 1613. Il manoscritto vaticano conserva una breve notizia del suo martirio alla data del 16 gennaio. Nell'indice latino dello stesso manoscritto egli compare come: Danactis Lectoris Martyris — 16 Jan. (Danacte, lettore e martire — 16 gennaio) Il titolo dell'entrata recita: "Nello stesso giorno si commemora il martirio del santo martire Danacte il Lettore" (Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἄθλησις τοῦ ἁγίου μάρτυρος Δανάκτου τοῦ ἀναγνώστου). L'espressione Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ significa "nello stesso giorno". È una formula standard nei Menologi e nei Sinassari bizantini quando più santi o feste sono elencati sotto la medesima data di calendario. Il termine ἄθλησις significa "gara", "combattimento" o "lotta atletica". Nell'agiografia bizantina è usato metaforicamente per il martirio. Il martire è inteso come un atleta di Cristo, che combatte contro la persecuzione, l'idolatria e la morte.

La parola ἀναγνώστης significa lettore o lector. Nella Chiesa antica e bizantina il lettore era un grado clericale inferiore, responsabile della lettura della Sacra Scrittura e di altri testi sacri durante la liturgia. L'indice latino traduce questo titolo con lector. Il nome del santo appare in forme grammaticali diverse a seconda della lingua e del caso. In greco antico, la forma nominativa si comprende meglio come Δάναξ, Danax. Nel titolo del manoscritto, tuttavia, il nome compare al genitivo: Δανάκτου, cioè "di Danax/di Danacte"; le forme Danax e Danacte si riferiscono allo stesso martire, San Dana.

Traduzione completa del manoscritto secondo il Menologio di Basilio II

"Il santo martire Danacte era della regione dell'Illirico, da un luogo chiamato Aulona. Era lettore della santa Chiesa e serviva nella liturgia cantando o aiutando a cantare gli inni sacri dei cristiani. Quando avvenne un assalto da parte degli infedeli (pagani), egli prese i vasi sacri della Chiesa per preservarli dall'attacco. Ma i nemici dei cristiani si avvicinarono e lo raggiunsero. Quando alcuni uomini rozzi e increduli si unirono a quegli atti di brigantaggio per uccidere, San Danax, prendendo i vasi sacri della Chiesa, fuggì in un luogo fortificato situato a cinque miglia da Aulona, verso il mare. I nemici scesero verso di lui con funi e lo costrinsero a compiere sacrifici a Dioniso, dicendo che Dioniso era colui che produceva il vino. Ma il santo confessò Cristo, dicendo che Egli è colui che ha creato il mondo e tutte le cose che sono nel mondo; e che Dioniso non è un dio, ma un idolo sordo e muto. Essi allora si adirarono, lo fecero a pezzi con le loro spade e lo gettarono in mare. E così egli fu perfezionato nel martirio." San Dana (Danacte/Danax il lettore o salmista) è commemorato il 16 gennaio e tradizionalmente viene collocato nel II o III secolo dopo Cristo; tuttavia nessun anno preciso del suo martirio è conservato nel manoscritto o nelle brevi notizie standard del Sinassario.

Leuca, San Dana, Valona e Amantia

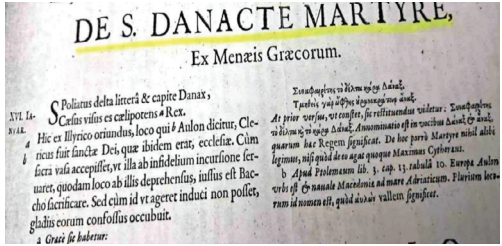
La storia locale non comincia con la vita di un santo, ma con un toponimo e una parrocchia. Nella prima relazione ad limina conservata per la diocesi di Alessano, datata 1590, il delegato dei vescovi menziona già un insediamento chiamato San Dana, con chiesa parrocchiale e clero residente. Nel 1628 una visita

apostolica descrive la chiesa parrocchiale come l'unica chiesa del casale, con artophorion, vasi sacri per la custodia della Santa Eucaristia, oli santi e fonte battesimale. Nel 1709, la piccola parrocchia aveva tre altari dotati di rendite e una Confraternita del Santissimo Sacramento. Questi dati attestano senza dubbio che il culto era radicato localmente dalla fine del XVI secolo. Tuttavia, non provano la biografia successiva che fece di Dana un diacono di Leuca. Il primo scrittore locale che collega esplicitamente il santo con Valona/Aulona è il francescano del XVII secolo Luigi Tasselli. Come citato dallo storico diocesano Salvatore Palese, Tasselli descrisse San Dana come un santo di rito greco-bizantino, chierico o suddiacono di Aulona/Valona, che cercò di nascondere i vasi sacri ai persecutori e fu ucciso dopo essersi rifiutato di sacrificare a Bacco. In altre parole, la versione di Tasselli poggia ancora sulla tradizione del martire di Aulona/Valona, non ancora sul racconto leucano pienamente sviluppato.

La versione specificamente leucana diventa molto più chiara negli scritti locali moderni. Palese cita il vescovo Giuseppe Ruotolo, che scriveva nel XX secolo, descrivendo Dana come un diacono al servizio del santuario di Leuca: quando le navi nemiche si avvicinavano, egli fuggì con i vasi sacri e soprattutto con la pisside contenente l'Eucaristia, corse verso Montesardo, consumò egli stesso le sacre specie per evitare la profanazione e fu ucciso lungo la strada, presso il luogo che in seguito sarebbe stato segnato dal villaggio e dalla memoria locale. L'attuale commento diocesano al calendario particolare conserva ancora questa forma della storia e chiama esplicitamente Dana un diacono proveniente da Valona, giunto nel Capo di Leuca e morto durante un'incursione. Tuttavia, lo studio archivistico di Palese è ancora più chiaro. Egli afferma che rimane non dimostrato se il culto sia giunto attraverso la colonizzazione bizantina del IX secolo o, più probabilmente, tramite profughi albanesi dei secoli XIV e XV; osserva inoltre che l'analisi liturgico-agiografica del professor Fusco ha corretto quanto trasmesso nel racconto di Ruotolo. La sua conclusione mostra che la tradizione di Leuca non è priva di valore, ma appartiene alla sfera della tradizione ecclesiastica e della memoria locale, non a una biografia storicamente confermata.

Il legame regionale con Amantia appartiene allo stesso paesaggio ecclesiastico di Valona (Aulona). La sua basilica della tarda antichità, insieme allo status episcopale, mostra che l'entroterra di Valona non era religiosamente periferico. Per l'interpretazione storica ciò è importante, perché colloca Dana all'interno di un più ampio ambiente cristiano della regione adriatica, e non come una leggenda locale isolata.

Valona come luogo originario del martirio e Leuca come custode successiva della memoria

Acta Sanctorum, voce "De S. Danacte Martyre", tratta dai Menei greci.

Una lettura storicamente prudente della tradizione suggerisce che San Dana, conosciuto più correttamente nelle forme agiografiche latine e greco-bizantine come Danacte, Danactus o Danax, debba essere compreso anzitutto entro il paesaggio cristiano di Valona, l'antica Aulona, in Illiria. La memoria ecclesiastica più importante conservata nel Martirologio Romano colloca il suo martirio a Valona d'Illiria, nell'odierna Albania. Questo dettaglio è significativo perché identifica la costa adriatica albanese non semplicemente come il suo luogo d'origine, ma come l'ambiente originario della sua testimonianza e del suo martirio. Secondo questa tradizione antica, Dana era un chierico cristiano, spesso descritto come lettore o diacono, che rifiutò di consegnare gli oggetti sacri cristiani o di partecipare ai sacrifici pagani. La sua morte appartiene quindi al classico modello agiografico del martire che difende la santità della Chiesa e testimonia Cristo davanti a un'autorità ostile. In questa versione, Valona non è un dettaglio secondario di sfondo: è la geografia sacra del suo martirio. Il successivo collegamento con Leuca e con il Salento meridionale deve essere interpretato con cautela. La tradizione salentina ricorda San Dana come un diacono legato al santuario di Santa Maria di Leuca, il quale difese l'Eucaristia durante un attacco violento e fu ucciso mentre cercava di salvare le sacre specie dalla profanazione. Questa tradizione è profondamente significativa per l'identità religiosa di Leuca e del vicino villaggio di San Dana, ma sembra rappresentare una localizzazione devozionale successiva di un martire il cui contesto più antico ricordato era Valona. Il trasferimento o la riattivazione della sua memoria da Valona a Leuca è storicamente plausibile se visto sullo sfondo della più ampia instabilità del mondo adriatico e balcanico tra il VI e il XV secolo. In questo periodo, l'Illiria e i Balcani occidentali conobbero ripetute interruzioni politiche, militari ed ecclesiastiche: invasioni tardoantiche, movimenti slavi e avari, riorganizzazione bizantina, espansione

bulgara e mutevoli rapporti tra Chiese latine e bizantine ortodosse. In tali condizioni, i culti dei santi, le tradizioni delle reliquie, le memorie liturgiche e le agiografie locali viaggiavano spesso oltre l'Adriatico, portati da chierici, profughi, monaci, mercanti e comunità cristiane costiere.

Leuca, situata all'estremità meridionale della Puglia e rivolta verso le rotte adriatico-ioniche in direzione dell'Albania e dell'Oriente greco, era naturalmente predisposta ad accogliere e conservare tali memorie. In questo senso, il culto di San Dana può essere letto come un ponte tra Valona e il Salento: Valona come terra del suo martirio, e Leuca come uno dei luoghi in cui il suo nome, la sua storia e il suo simbolismo eucaristico furono mantenuti vivi nella devozione cristiana successiva. Questa interpretazione non nega la tradizione salentina. Al contrario, la colloca entro un processo storico più ampio. Il culto di San Dana potrebbe essere sopravvissuto e sviluppato a Leuca proprio perché la memoria cristiana di Valona e dell'Illiria, e poi dell'Arbëria, fu esposta per secoli a turbolenze. La storia del santo appartiene quindi a entrambe le sponde dell'Adriatico: all'Albania, dove la memoria martiriale è radicata, e a Leuca, dove quella memoria fu conservata, ritualizzata e assunse una forma locale stabile.

Venerazione, festa e devozione locale

All'interno della tradizione cattolica, la festa di San Dana è saldamente legata al 16 gennaio. Il calendario diocesano di Ugento-Santa Maria di Leuca lo celebra in questo giorno come memoria locale, e la stessa data compare nel Martirologio Romano, come riflesso nei documenti cattolici di riferimento agiografico. Il santo non è il patrono principale dell'intera diocesi, ma è il patrono caratterizzante della parrocchia e del villaggio di San Dana. Le tracce dell'influsso del suo culto nel Salento sono modeste, ma chiare. Il calendario diocesano e le notizie agiografiche fanno riferimento a una stele commemorativa presso il villaggio, mentre la parrocchia stessa continua a essere il principale centro devozionale. La storia locale del villaggio mostra inoltre il legame con la devozione eucaristica, divenuta centrale nella vita del santo: la visita del 1628 registra già nella chiesa la pisside e l'artophorion, mentre il rapporto del 1709 menziona una Confraternita del Santissimo Sacramento. Questi elementi sono importanti perché la leggenda locale più nota su Dana si concentra proprio sulla difesa dell'Eucaristia.

Il culto è molto vivo anche nella pratica contemporanea. Accanto alla memoria liturgica invernale del 16 gennaio, la comunità celebra oggi una festa estiva all'inizio di agosto, in cui viene celebrata la Messa in onore del santo e si svolge una processione con fiaccole; il comune la inserisce nel programma estivo come Festa Patronale San Dana. Dalla fine degli anni 2010, queste celebrazioni sono divenute anche occasioni di incontro simbolico tra il Salento e l'Albania, con la partecipazione di clero dell'Albania meridionale e iniziative civico-culturali concepite come ponte tra le due sponde dell'Adriatico.

Iconografia e memoria culturale

San Dana non possiede un tipo iconografico universale fortemente standardizzato, paragonabile a quello dei grandi santi del calendario latino o ortodosso. La tradizione scritta sopravvissuta suggerisce invece i suoi attributi a partire dalla storia stessa. Nella tradizione antica di Valona egli è un lettore/lector legato a vasi sacri e, in alcune recensioni, a libri sacri; nella tradizione salentina diventa un diacono che porta la pisside, l'Eucaristia o i vasi liturgici mentre fugge dall'assalto. L'iconografia suggerita dalle fonti è dunque liturgica ed eucaristica, non militare: vesti da lettore o da diacono, vaso o pisside in mano, e martirio per fedeltà a Cristo. Nella memoria contemporanea San Dana funziona come qualcosa di più del patrono di una piccola parrocchia. Le recenti presentazioni diocesane lo descrivono come una figura di importanza religiosa, sociale e culturale, un santo che invita al dialogo tra popoli e confessioni. Le celebrazioni di San Dana del 2022 lo hanno presentato esplicitamente come un "patrono comune" che unisce Ugento-Leuca e l'Albania meridionale; il vescovo Giovanni Peragine ha parlato di lui come del santo che unisce le due sponde dell'Adriatico attraverso la santità, il servizio e il martirio.

Conclusione:

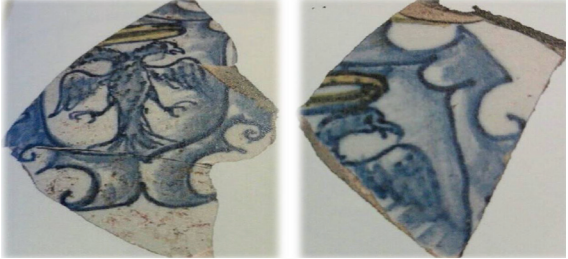
L'importanza di San Dana risiede proprio in questa doppia geografia: la sua memoria di martire, il suo culto o la sua tradizione agiografica viaggiarono verso Leuca e vi trovarono un rifugio devozionale duraturo, trasformando il suo culto in un legame spirituale tra l'Albania e il Salento bizantino-latino. La sua importanza duratura risiede esattamente in questa identità stratificata. San Dana appartiene alla memoria religiosa di Valona/Vlorë, alla parrocchia e al villaggio di San Dana nel Capo di Leuca, al paesaggio sacro di Leuca e, più indirettamente, alla più ampia geografia cristiana della tarda antichità che comprendeva anche Amantia. Egli rimane un santo minore con un grande valore interpretativo: un testimone della tradizione martiriale, un segno della circolazione culturale adriatica e un emblema duraturo del modo in cui le comunità cristiane locali conservano la propria identità attraverso luoghi, feste e racconti quando la certezza documentaria è limitata.

Nota: Il manoscritto, secondo il Menologio di Basilio II, è stato presentato alla redazione dalla signora Eva S. Ceca e tradotto dal signor Erlet Shaqe.

GAGLIANO, FEUDO NOBILE DI ANDRONICA ARIANITI COMNENO.

(continua dal pg.2)

La vittoria fu attribuita dalla Cristianità all’intervento della Vergine del Rosario e, nella costruzione della nuova chiesa matrice di Gagliano, trovò posto l’altare dedicato alla Vergine, il cui culto è da allora storicamente affermato e praticato, anche con la costituzione di una Confraternita dedicata alla Vergine, tuttora molto attiva.

Gagliano. Frammento di piatto con lo stemma degli Scanderbeg rinvenuto nell’originario fossato del castello (Foto di Mauro Ciardo).

A ricordo dell’evento, Giovanni Scanderbeg volle innalzare una Croce Petrina nello spazio antistante il celeberrimo Santuario della Vergine di Leuca, o “De Finibus Terrae”, frequentatissima meta di pellegrinaggio. In Gagliano, favori la venuta dei padri minimi e il culto di San Francesco da Paola, nella cui chiesa restano custodite alcune tombe della famiglia Scanderbeg. La strada prospiciente la chiesa parrocchiale e l’attuale palazzo Ciardo, sito dell’ antico castello baronale, oggi è “Via Giorgio Castriota Scanderbeg”, intitolata all’eroe albanese, in occasione del 550° della morte, il 7 agosto 2018, con una solenne cerimonia ufficiale che ha visto presenti importanti delegazioni e autorità delle due nazionalità, tra cui il sindaco della città di Valona, dott. Dritan Leli.

Un particolare ringraziamento voglio formulare agli appassionati studiosi del mio paese, che con tanto impegno e dedizione hanno fortemente contribuito allo studio, la ricerca, la diffusione delle importanti conoscenze della nostra realtà storica, in particolare il prof. Francesco Fersini e il dott. Mauro Ciardo. Gagliano è anche il Comune che comprende la piccola frazione di San Dana, il piccolo paese salentino dedicato al Santo di Valona, di cui porta anche il nome. Un santo martire dei primi secoli dell’era cristiana. E questa è un’altra storia, lunga di oltre un millennio. Storie che fanno riscoprire una particolare vicinanza tra Salento e Albania, sempre esistita, molto più di quanto le bianche cime che ci appaiono nelle giornate più belle ci facciano supporre.

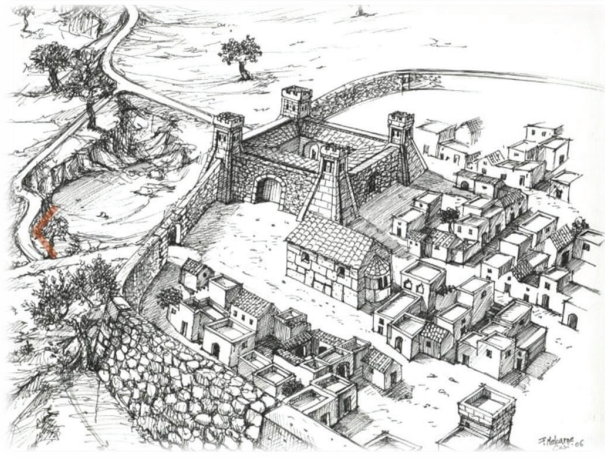
GAGLIANO, FEUDO NOBIL I ANDRONIKA ARIANITI KOMNENO

Salento dhe Skënderbeu

Nga ANTONIO BIASCO

Dy fragmente qeramike, me të gdhendur Shqiponjën dykrenare, të dalë në dritë në një gjetje pak a shumë rastësore, janë filli që shpaloset përmes shekujve të gjatë dhe na çon pas në faqe të lavdishme të historisë, që kanë parë Salenton dhe Shqipërinë të angazhuara në të njëjtin front. Një relike e vogël. Një fuqi befasuese evokuese. Një histori që meriton të rizbulohet. Ajo shqiponjë na bën të ngrihemi në një fluturim të largët, në kohë dhe hapësirë. Ajo përfaqëson stemën e familjes fisnike të Skënderbeut, prijësit të guximshëm shqiptar, mbrojtës i vendosur i atdheut të tij. Bastion i krishterimit dhe i Perëndimit. Nuk është rastësi që vetëm në vitin 1480, pas vdekjes së tij, bëhet e mundur pushtimi i Otrantos nga forcat turke të Mehmetit II. Dhe kërcënimi për Romën ndihet më i fortë.

Dy gjetjet dolën në dritë, së bashku me një sasi tjetër fragmentesh të epokave të ndryshme, gjatë punimeve të gërmimit të kryera disa vite më parë në kopshtin prapa një pallati fisnik në qendër të Gagliano del Capo. Gagliano është qyteti më juglindor i provincës së Leçes, i vendosur rreth 167 metra mbi nivelin e detit, në degëzimet e fundit të Serreve Salentine, me pamje të gjerë drejt Adriatikut, përballë maleve të Epirit. Ai kopsht më pas rezultoi të ishte një hendek i lashtë. Vendi i pallatit fisnik ishte ai i kështjellës së vjetër të Gaglianos. Ato copëza qeramike dëshmia e atyre që e kanë banuar dhe jetuar atë fortifikatë. Dhe filli i historisë na çon tek Andronika Arianiti Komneno, e veja e heroit kombëtar shqiptar Gjergj Kastrioti Skënderbeu. Më 1 prill 1498, mbreti i Napolit, Federico d’Aragona, i jep Gaglianon si feudal nobil, “jn testimonium nostre huius gratitudinis”, siç shkruan teksti i aktit të dhurimit, i hartuar në Castelnuovo di Napoli, nga i cili ruhet një ekstrakt. Pas vdekjes së bashkëshortit (1468), me rënien e Krujës në duart e turqve, Andronika strehohet në Itali së bashku me djalin Gjonin, vetëm 13 vjeç. E pritur në oborrin e Napolit, ajo jeton në pallatin mbretëror ku krijon një lidhje të fortë dhe të qëndrueshme miqësie me mbretëreshën Giovanna III. Është pikërisht djali Gjon që trashëgon feudin e Gaglianos, tashmë zotërues i Dukatit të Galatinës dhe i Kontesë së Soletos, të shkëmbyera në vitin 1485 me feudet e Monte Sant’Angelo dhe

Gagliano. Ricostruzione del castello baronale degli Scanderbeg (Disegno di Francesco Melcarne Casi).

San Giovanni Rotondo në Gargano, të dhëna më parë (1466) për të atin Gjergj nga Ferrante, mbreti i Napolit. Aleat i Kurorës Aragonese, Gjergji nuk kishte munguar të jepte mbështetjen e tij Ferrantes, i sulmuar nga ushtritë e baronëve rebelë (“Komploti i baronëve”) dhe trupat franceze të Anzhusë, të cilët synonin të rimermin mbretërinë jugore. Zbarkimi i tij në Pulia (gusht 1461) ndryshoi fatin e betejës (rrethimi i Barletës), duke rezultuar vendimtar për fitoren e shtëpisë mbretërore.

Kështjella e Gaglianos ngrihej në një pozicion dominues dhe qendror, pranë strukturave të tjera të pushtetit civil dhe fetar ku mbështetëj jeta e komunitetit. Për forcimin e mbrojtjes, ajo përdorte hendekun tipik dhe muret që rrethonin fshatin. Nga rindërtimet e mëvonshme është bërë e mundur të lokalizohet në të njëjtën zonë një kullë vrojtimi, kambanaria, kisha e vjetër famullitare, ndërsa ajo aktuale, e ndërtuar në vitin 1574, ndodhet pranë saj, pothuajse e mbështetur mbi kështjellën e lashtë. Sot, nga kështjella e dikurshme nuk ka mbetur veç kujtimi dhe disa pjesë të vogla të inkorporuara në strukturat murale të pallatit aktual Ciardo, sot orator famullitar, i ngritur mbi rrënojat e saj, pjesërisht të rrënuara e pjesërisht të transformuara dhe të ripërdorura. Mes pasardhësve të degës baronale të Gaglianos dallohet veçanërisht Gjoni (1551–1621), i cili kishte edhe baroninë e kasaleve fqinj Ari-gliano dhe Salignano. Ai kujtohet për pjesëm-

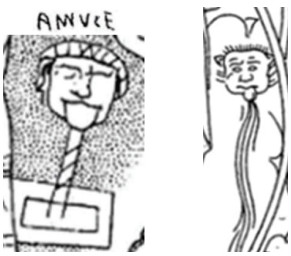
arrien në betejën e Lepantos që, më 7 tetor 1571, pa përplasjen mes flotave osmane dhe atyre të krishtera, me një fitore të pahar-rueshme të këtyre të fundit, duke frenuar në mënyrë pothuajse përfundimtare kërcënimin mysliman për Perëndimin. Fitorja iu atribua nga krishterimi ndërhyrjes së Virgjëreshës së Rruzares dhe, në ndërtimin e kishës së re kryesore të Gaglianos, u vendos altari ku-shtuar Virgjëreshës, kulti i së cilës është i afirmuar dhe i praktikuar historikisht, edhe përmes krijimit të një vëllazërie kushtuar asaj, ende shumë aktive.

Në kujtim të këtij eventi, Giovanni Scanderbeg ngriti një Kryq Petrin në hapësirën përb-allë shenjtërores së famshme të Virgjëreshës së Leucës, ose “De Finibus Terrae”, një vend pelegrinazhi shumë i vizituar. Në Gagliano, ai favorizoi ardhjen e etërve minimi të kultin e Shën Françeskut të Paolës, në kishën e të cilit ruhen disa varre të familjes Skënderbeg. Rrugat përballë kishës famullitare dhe pallatit aktual Ciardo, vendi i kështjellës së dikurshme baro-nale, sot mban emrin “Via Giorgio Castriota Scanderbeg”, në nder të heroit shqiptar, me rastin e 550-vjetorit të vdekjes së tij, më 7 gu-sht 2018, në një ceremoni solemne zyrtare me praninë e delegacioneve dhe autoriteteve të të dy vendeve, përfshirë kryetarin e bashkisë së Vlorës, dr. Dritan Leli.

Një falënderim i veçantë u drejtoj studiue-sve pasionantë të vendit tim, të cilët me përk-ushtim të madh kanë kontribuar në studimin, kërkimin dhe përhapjen e njohurive të rëndësi-shme mbi realitetin tonë historik, veçanërisht profesor Francesco Fersini dhe doktor Mauro Ciardo. Gagliano është gjithashtu komuna që përfshin edhe fshatin e vogël San Dana, një vend i vogël salentin i kushtuar Shenjtë të Vlorës, nga i cili mban edhe emrin. Një mar-tir i shekujve të parë të epokës së krishterë. Dhe kjo është një histori tjetër, e gjatë mbi një mijëvjeçar. Histori që zbulojnë një afërsi të veçantë mes Salentos dhe Shqipërisë, gjith-monë ekzistuese, shumë më tepër nga sa na lejojnë të mendojmë majat e bardha që shfaqen në ditët më të kthjellëta.

PËR EMËRTIMIN SHQIPTAR (II)

(vijon nga faqja 3)

Fragmente nga Paraqitjet në pasqyrat e mësipërme

Edhe pse me këtë themë (temë) do të merremi më gjerë më poshtë, po sjell edhe dy paraqitjet e ardhshme, gjithashtu në pasqyra tirrene, ku në të parën për burrin që pi nga uji që rrjedh nga burimi, si dhe për burrin në të dytën, që vetëm duket në tokë koka, dhe me fjalë të tjera mund të themi që ishte i vdekur, është shkruar emri **ΥΙΟΡ**, të cilin grekët gabimisht e transkriptojnë Orfea.

Them gjithashtu se grekët gabimisht e shkruajnë Orfea, sepse emri **ΥΙΟΡ**, dhe i transkriptuar me alfabetin shqiptar UROIE, me fjalë të tjera do të thotë: I bekuar. Emërtim ose karakterizim që nga arvanitasit përdoret pothuajse si sinonim i Shenjt, që tek romakët e gjejmë të atribuohet edhe Serapit.

Duke e ditur nga mitologjia greke se Orfeu, djali i Muzës Kaliope dhe mbretit të Thrakisë Oiagru, me lirën e tij qetësonte kafshët e egra, bënte pemët të përkulen dhe gurët të lëvizin, paraqes edhe shfaqjen e mëposhtëme, ku, siç shohim, ai është shfaqur duke luajtur me lirën e lashtë.

A’. Paraqitje në pasqyrë të ndërtuar në gjysmën e dytë të shekullit IV p.e.s. Është gjetur në Perugia dhe ndodhet në Muzeun e Luvrit në Paris. Bibliografi: a) LIMC, vëll. I (1), f. 878. b) E. Gerhard, Pasqyra Etruske IV Taf. CCCLIV (354).

B’. Paraqitje në pasqyrë, ndërtimi i së cilës daton në fund të shekullit IV dhe fillim të shekullit III p.e.s. Është gjetur në Chiuse dhe ndodhet në Muzeun Arkeologjik të Sienës. Bibliografi: a) LIMC, vëll. I (1), fq. 530. b) Die Etrusker, Belser Verlag, Stuttgart-Zürich, 1985, fq. 145.

Duke konsideruar emrin Orfe dhe në pellazgjik **ΥΙΟΡ** (Uroje - I bekuar) si një karakterizim i Api dhe Sarapi i quajtur si perëndi, që sipas atyre që thamë më sipër, si djalë i Ionës, e takojmë duke u paraqitur edhe si shqiponjë, po sjell edhe monedhën tjetër të lashtë nga Brettos në Italinë e poshtme, ku, siç shohim para shqiponjës, që qëndron mbi simbolin e rrufesë, paraqitet edhe një lirë e lashtë. Një simbol që mund ta marrim edhe si provë se një nga emrat e djalit të Ionës ishte edhe Orfe.

Në lidhje me qytetin shtet Brettos, po transmetoj edhe atë që shkruhet për të dhe

Mozaik nga një vilë në kompleksin arkeologjik të Pafos, i shekullit të 3 pas Krishtit.

që gjejmë nga Stefanos Bizantini, ku përveç informacionit që Brettos ishte një qytet i Tirrenëve, kemi edhe informacionin që brettët flisnin me «Gjuhë e zezë e keqe», e quajtur brettia.

«Vrettos, qyteti i Tirrenëve, nga Vrettu i Herkudit dhe Valitias e Valit. Banorët quheshin Vrettii, po ashtu edhe gjuha. Aristofani e konsideron: Gjuha e zezë e keqe. Antioku pretendon se ajo që quhet Vrettia në Itali, u riemërua Oinotria (vendi i verës)».¹⁵

Duke ditur se Stefanos Bizantios jetoi në fund të shekullit të 5-të dhe në fillim të shekullit të 6-të pas Krishtit, mund ta marrim këtë informacion edhe si dëshmi se edhe në shekullin e 5-të pas

Monedhë e viteve 216-213 p.e.s nga qyteti Brettios në Italinë e Poshtëme

Krishtit jetonin në Itali të poshtëme ata që vetëquheshin Arbër dhe nga italianët Albaneze, dhe me fjalë të tjera një mijëvjeçar më parë nga çfarë thonë historianët shqiptarë.

1 Herodhoti Alikarnasi Historie. Libri 5, § 72.
2 Ibid., § 62
3 Ibid., § 66
4 Theodhor A. Kavalioti: Fjalori tregjuhësh (Romeika, Vllahika, Alvanitika), në librin “Protopiria”, botuar në Venedik më 1770, Para Antonio to Vortoli.
5 Diodhor Sicilioti, Historiki Bibliothiki, Libri A’, 76, 4-5.
6 Apollodhoru Bibliothiki, Libri B’, V, 10.
7 τάλαν-ι (talan-i), Italiener (Italian). Johann Georg von Hahn, Albanesische Studien, Verlag von Friedrich Mauke, Jena, 1854. Reprint Verlag Dion Karavias, Athen, MCMLXXI, Heft III. (Fjalor Shqip-Gjermanisht).
8 Apollodhoru Bibliothiki, Libri A’, IX, 26.
9 Ibid., IX, 20)
10 Herodhoti Alikarnasi Historie. Libri 1, § 56 - 57.
11 Ibid., Libri 2, § 15
12 Diodhor Sicilioti, Historiki Bibliothiki, Libri A’, 11, 2-3.
13 Plutarku Etika, Rreth Isidos dhe Osiridos, Libri B’, § 10.
14 σι (si) u. (dhe) συ-ου (sy-u), Auge. Johann Georg von Hahn, si më sipër, Heft III. (Fjalor Shqip-Gjermanisht).
15 Stefanos Byzantios, Rreth Qyteteve. Stephani Byzantii NACIONAL, Edidit Antonius Ëstermann, Lipsiae, Sumptibus et Typis B. G. Teubneri. MDCCCXXXIX.

H. SHLIEMANN /HENRICH SCHLIEMANN ZBULOI TROJËN, I SHOQËRUAR NGA NJË SHQIPTAR

Nga **PERPARIM REXHEPAJ** - Pisa

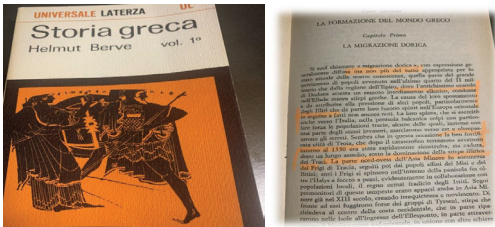
Qyteti vigan i Priamit kishte mbi tre mijë vjet, që dergjej i djegur dhe i shkatërruar nën rrënoja. Eskili: “Tani, veç tymi del aty, ku ish qyteti, fryn erë e vdekjes përmbi Trojën e shuar. Nga kamje e luksi i saj, të bërë shkumb, një duhmë ngrihet lart, nga hiri që po vdes”.¹ Kur ishte 10 vjeç, me rastin e ditëlindjes së tij, babai i Henrik Shlieman i dhuroi atij një libër për historinë, me Enean në kopertinë, duke mbajtur mbi supe babain plak, Ankizin dhe për dore, djalin e vogël, Askanion, kurse në sfond-ngriheshin muret e Trojës, duke u djegur nga flakët e zjarrit. “Troja u zhduk, i tha babai, askush nuk e ka parë më”. Unë do ta gjej përsëri, i premtoi djali, do ta nxjerrë në dritë. Babai qeshi. Shlieman, 40 vjet më vonë, gërmoi në rrënojat e qytetit të djegur dhe bindi botën se Troja ka egzistuar”.² Është një rastësi e çuditëshme, që sipas kujtimeve të Henrik Shlieman/3, ai i filloi kërkimet për zbulimin e Trojës, i shoqëruar nga një shqiptar, banor në fshatin Bunarbashi. Shlieman, më 6 gusht 1868, u nis nga Pireu, më 8 gusht mbrriti në Stamboll dhe, me një anije tjetër, shkoi në Dardanele dhe më pas në fshatin Bunarbashi, që ndodhej rreth 3 km larg detit, ku u akomodua tek shtëpia e një banori shqiptar, me të cilin të nesërmen, filloi kërkimet për zbulimin e Trojës.

Ja si e përshkruan Shlieman pamjen e fushës përpara Trojës, kur shkoi për herë të parë. “Zakonisht, në prill dhe në maj fusha përpara Trojës, mbulohej nga lulet e kuqe, të verdha dhe bari i lartë. Ndodhte mesatarisht një herë në tre vjet, në gusht dhe shtator, që lumi Skamandër të mbetej pa ujë të rrjedhshëm. Me të njëjtën frekuencë dhe në të njëjtët muaj, Simonta dhe Tibro mbeteshin plotësisht të thatë”.⁴ Shlieman tregon se shoqëruesi shqiptar i ngjalli shpresën se, përrthe duhet të shtrihet Troja, ndryshe nga arkeologët dhe studiuesit e tjerë skeptikë. Ai pranon se kjo ndodhi sepse, siç e cilëson ai, “mikpritësi shqiptar”, i tregoi, për herë të parë, dy burimet, njeri me ujë të nxehtë dhe tjetri me ujë shumë të ftohtë, për të cilët flet Homeri tek “Iliada”. Shlieman kujton: “Më 8 gush, 1868, në orën gjashtë të mërmëjes, mbërritëm në fshatin Bunarbashi, me 23 shtëpi, 15 të banuara nga turqit dhe 8 nga shqiptarët. .. Udhërrëfyesi më çoi tek shtëpia e një shqiptari, që fliste pak greqisht... Të nesërmen sigurova një kalë dhe u nisëm me udhërrëfyesin shqiptar. Nuk mund t’i përmbaja emocionet e mia, kur pashë fushën e Trojës, para meje, të ëndëruar aq shumë, në fëmijërinë time, megjithëse në shikim të parë, dukej shumë e gjerë dhe shumë larg detit, por ndoshta ishte bërë një gabim, në lidhje me vendndodhjen e Trojës. Dyshimet e mia u rritën, ku vizitova, i shoqëruar nga mikpritësit shqiptar, burimet në rrëzë të kodrës, të përmendur gjithmonë nga Homeri, mbi të cilën ngrihej Bunarbashi. Duke zbritur nga Bunarbashi numërova 34 burime, por shqiptari më siguroi se ishin 40”. Shlieman citon nga “Iliada”, vargjet për dy burimet/Kënga XXII, vargjet 190-197. Më poshtë, po japim vargjet e cituara nga Shliemann, referuar botimit të “Iliadës”, në Tiranë, 1979, të përkthyer në mënyrë dinjitoze nga Gjon Shllaku. “Kalum shtegun, përbri fikut të egër, gjithnjë nën ledhe, nëpër udhë të qerreve, e tek burimet me ujë të kthjellët, arritën (Akili dhe Hektori, që do të ndesheshin-P.R.) ku shpatë nga toka, gurgullojnë dy gurrat, që ushqejnë Skamandrin. Tek njeri ngrihet, edhe avulli ndehet mbi të, sikur valon prej zjarrit, dhe gurra tjetër, buron edhe verës, e ftohtë si breshëri, a bora a ujët ngirë akull”. Atje tek gurrat, shihje rreth e rrotull, luge të gjera, guri të latuar, ku në kohë paqe, gjersa erdhën danajt, nusët e bukura dhe vashat e hareshme, rizat e hijshme, bardh si drita, i lanin”. Kështu Shlieman filloi kërkimet për zbulimin e Trojës, me mikpritësin e tij shqiptar. Pas disa ditësh, ai zbuloi thesarin e Priamit dhe bizhuteritë e Helenës⁵, që i vendosi në qafën dhe gjoksin e gruas së tij shumë të bukur greke, Sofia Engastromenos, duke thirrur:

“O Zot, ja edhe Helena e re e Trojës!”

TROJA, MË 1356, PARA ERES SE RE, U PUSHTUA NGA ILIRO-TRAKËT

Dihet se për emigrimin e fiseve dorike, që përgjithësisht mendohet se ishin ilirë, nga Veriu dhe qendra e Ballkanit, në Greqinë e Lashtë dhe vendosjen e tyre, kryesisht në Peloponez, janë bërë shumë studime, por në këtë rast kjo temë na intereson në mënyrë të veçantë sepse lidhet me historinë e rrethimit dhe pushtimit të Trojës prej tyre. Të quajti, tek “Lufta e Peloponezit”, ndër të tjera, thotë: “Tetëdhjetë 80 vjet pas luftës së Trojës, dorianët, bashkë me heraklitët, pushtuan Peloponezin dhe vetëm pas shumë vitesh, Greqia u qetësua përfundimisht, nuk pati lëvizje popullatash dhe atëhere dërgoi banorë e saj të krijonin koloni...”. Helmut Berve, një historik gjerman i mezit të shekullit XX, i vlerësuar nga Akademi në Europë, ndër to, edhe nga universiteti i Athinës, me çminin “Honoris Causa” për shumë studime për Greqinë dhe Romën antike, në librin “Storia greca”/ Historia e Greqisë, në vëllumin dhe kapitullin e parë “Migracioni dorik”, ndër të tjera, shkruan:

“Dorët përbëheshin nga tre fise: Illei, që mbante emër ilirik, me prejardhje ilire; Dimanët- me origjinë greke dhe Panfillo- me origjinë të përzier, ilire dhe greke... Shkaku i spostimit të dorëve drejt jugut ishte presioni i popujve të tjerë, veçanërisht i ilirëve, të cilët edhe ata ishin shtyrë nga popuj të tjerë nga Europa Lindore. Trysnia e tyre në gadishullin e Ballkanit, goditi me një furi të veçantë popullsinë trakase, një pjesë e së cilës, së bashku me pushtuesit e saj (Ilirët-P.R.), marrshuan drejt Lindjes dhe kapërcyen të gjitha ngushticat detare. Duket se në këtë rast, qyteti i fortifikuar mirë i Trojës, që pas katastrofës së tërmetit, rreth vitit 1350, para erës së re, u rindërtua shumë shpejt, pas një rrethimit të gjatë, ra nën sundimin e trakëve, me prejardhje ilire. Lëvizja e ilirëve nuk pati efekte më pak të thella në Greqi; grupe fisesh greke u shtynë pjesërisht drejt bregdetit perëndimor drejt jugut, pjesërisht në lindje, drejt Thesalisë dhe pjesërisht përtej Greqisë qendrore, në Peloponez. Migrimet u përplasën dhe u ndërthurën me grupet jo greke, veçanërisht ato me prejardhje ilire dhe trake...6.

Pra, sipas H. Berve, para 166 vjetëve se Troja e Homerit (u pushtua nga akejt, më 1184, para erës së re-P.R.), Troja e VI (dihet që janë nëntë Troja, njera mbi tjetrën, e Homerit është e VII-P.R.), u pushtua nga iliro-trakët, të cilët nuk u larguan si akejt, por u vendosën aty, duke vlerësuar pozicionin gjeopolitik dhe tregtar në ngushticën e Dardaneleve. Nuk dihet si u pushtua Troja nga iliro-trakët, me forcë, me dredhi, me negociata, a duhet të kenë mbetur vargje epike nga bardësi e qytetit për këtë luftë dhe heronjtë e saj, që mund të jenë shfrytëzuar më vonë tek “Iliada” e Homerit, etj. H. Berve, ndryshe nga shumë studiues të tjerë, në librin e sipërpërmendur, nuk përdor traditën e zakonëshme për citimin e faqeve të veprave të historianëve të tjerë, megjithëse ka një bibliografi shumë të pasur. Kështu, që për pushtimin e Trojës nga iliro-trakët, nuk tregon burimin se nga e ka marrë këtë informacion. Me siguri e dhëna mund të jetë tek bibliografia, por gjetja e saj është një punë tepër e vështirë. Ky informacion i H. Berve për praninë e iliro-trakëve në Trojë, ka mbetur pa një mbështetje direkte nga studiues të tjerë, megjithëse ndonjeri prej tyre, ka thënë se emrat Priam, Parid, Hektor, Hekuba, Pirro, etj., nuk ishin emra grekë. Duke thënë se ilirët ishin të identifikuar si të tillë, edhe në Athinën pellazge. Kështu, sipas rreth vitit 405, para erës së re, në tregun e skllëvërve në Athinë, një ilir shitej për 161 drahmi, kurse një sirian-300 drahmi⁷ sepse “Ilirët kishin një reputacion, si jo besnikë, të vrazhdë dhe të guximshëm”.⁸

Edhe autorë të tjerë të antikitetit flasin për fiset dorike, që zbritën nga territoret ilire në veri, nëpër luginën e lumit të Moravës dhe Vardarit (Axios), shkatërruan civilizimin mikenas sepse kishin organizim më të fortë luftarak, armatim prej hekuri dhe jo prej bronzit si mikenasit. Shumica e akejeve, me përjashtim të Atikës, Athinës dhe Arkadisë, u kthyen në skllëvër nga dorët, që u bënë pronarë të tokës, kurse një pjesë e tyre emigruan në ishujt e Egjeut dhe brigjet e Anatolesë perëndimore. Sipas enciklopedisë Treccani, “dorët përbëheshin nga tre fise: Illei, Dimani e Panfili dhe data e emigracionit të tyre, duhet të jetë viti 1104, para erës së re. Më e besueshme duket teza se ata ishin një popullatë, e ardhur nga zona iliro-danubiane, pak a shumë në këtë periudhë. Dorët dalloheshin për aftësitë tepër të larta luftarake dhe për një liri të madhe për femrat. Dialekti dorik flitej, edhe në Akarnani/Akërn (rajoni perëndimor i Graecia propria, më vonë Epiri), Etoi, Kretë, në Italinë e jugut, në Taranto, Sicili, Sirakuzë, Gela, etj.” Sipas disa studiuesve, “Iliada” dhe Odisea”, konsiderohej një hakmarrje e akejeve ndaj fiseve dorike, që e shkatërruan civilizimin mikenas dhe u shkaktoan atyre vuajtje të tilla, që më parë, ata u kishin bërë trojanëve paqësorë.

Pierre Lévêque: “Dorët ndikuan në forcimin e pozitës së perëndive meshkuj dhe në dobësimin e atyre femra. Jeta religjioze, u rinovua thellësisht, pas ardhjes së dorëve, të cilët minimizuan edhe numrin e perëndive. Në tempujt e Delfit, Olimp të Delo, më përpara sundonin perënditë femra, si nëna Tokë-Dhemetra, Hera, Olimpia, Artemisa, etj. Me pushtimin e Peloponezit dhe krahinave të tjera nga dorët, brenda vitit 1000, para erës së re, qendra e gravitetit të religionit në Greqi ndryshoi, duke spostuar në planin e dytë perënditë femra, e duke në nxjerrë në plan të parë ato meshkuj. Perënditë femra «Ktonia» përfaqësonin kulte shumë të vjetra e primitive, të lidhura me nëntokën dhe forcat sizmike, si tërmetet dhe vullkanet. Edhe vendet e shenjta, ku faleshin dhe i bënin fli perëndive ishte në shpella e nën tokë. Perënditë e reja, të kryesuar nga Zeusi, e spostuan objektin e tyre në qiell, tek stuhitë,

vetëtitmat, rrufetë, etj. dhe selitë i ngritën në majat e maleve dhe lartësive.”⁹

Për historinë dhe prejardhjen e fiseve dorike dhe krijimin e monarkisë së Spartës janë bërë studime, pa fund. Por ajo që më tërhoqi vëmnen nga autorët e vjetër është një sqarim i F. Lubker për emrin “Aegimius”, që të kujton emrin shqip “Agim”. Sipas F. Lubker “Aegimius” ishte themeluesi mitik i dorëve, në shpatet e malit të Pindit. Nga bijtë e Aegimius, Pamfili dhe Dimante ishin dorë; kurse Illei, rridhte nga Ilo, djali i Herkulit, të cilin Aegimio (kështu shkruhet në tekst-P.R.) e kishte adoptuar, nga mirënjohja ndaj atit të tij, Herkulit”¹⁰. Spartanët, pasardhësit e dorëve, për të shmangur një konflikt për pushtet mes pjestarëve të fiseve Illei, Dimani dhe Panfillo, gjetën një zgjidhje kompromisi: Spartanët do të qeveriseshin nëkohësisht nga dy mbretër. Ky është një rast i vetëm në Greqinë e lashtë, por edhe më gjerë dhe ende nuk ka një shpjegim bindës. Në raste festash, Sparta gjëmonte nga isot dhe këngët polifonike, që i këndonin burra, gra dhe fëmijë, si edhe ushtria spartane, kur marrshonte për të shkruar në luftë. Nuk dihet se si kanë qënë këto këngë polifonike, por thuhet se ngjanin me ato të Epirit, nga kishin emigruar në Peloponez një pjesë e fiseve dorike. Në tragjeditë e Eskilit, Euripidit dhe Sofokliut, pjesë korale që recitonte kori në skenë, ishin të huazuara nga këngët polifonike dorike. “Mbi të gjitha, vallet e përsosura me armë, preferoheshin në shtete doriane, veçanërisht në Spartë dhe një nga vallet më të rëndësishme me armë, ishte ajo Pirrike”¹¹. Deri në ditët tona, në tetë fshatra të Peloponezit lindor, më 1981, nga rreth 2-4 mijë banorë, flitej ende gjuha/dialekti dorik, i quajtur Tsakonia. Përpara shpalljes së pavarësisë së Greqisë, më 1821, në Peloponez e flisin këtë gjuhë/dialekt rreth 200 mijë banorë, por më vonë ajo shkoi drejt shuarjes. Më 1985, në Athinë është botuar një fjalor me tre vëllime për gjuhën dorike “Tsakonia”, në internet janë postuar fjalorë anglisht-tsakonia, shprehje dhe fjalë të saj, etj.

MNINË, KËNDO, O MUZË, TË AKIL PELIDIT...

Sipas Herodotit, “Iliada” u publikua në “dialektin jonian, gjuha e jonianëve pellazgë, që thuhet se ka qënë e shkruar me shkronja fenikase”, por pellazgjishtja “gjuha e perëndive”, si dhe etruskishtja, kanë mbetur në errësirë, me shumë mundësi, për shkak të “imperializmit gjuhësor” romak dhe helen, megjithëse grekët e lashtë dhe latinët përfituan shumë nga kultura, civilizimi, gjuha e pellazgëve dhe etruskëve, ndërkaq gjuhëtarët europianë kanë dëshiruar shumë gjuhë të vdekura, por jo këto dy gjuhë me rëndësi të veçantë. Në fjalën dhe vargun e parë të “Iliadës” nuk i këndohet rëmbimit të Helenës, por “Mnisë” së Akilit nga marrja me dhunë nga Agamemnoni, e skllaves së preferuar, Briseidës. Po të ishte rëmbimi i Helenës nga Paridi, boshti kryesor i veprimit të “Iliadës”, poema e Homerit duhet të fillonte me vargjet “Mninë e Menelaut, këndo o Muzë, për Paridin, që shumë kobe e hidhërima akejeve e trojanëve iu solli”. Oreste Nazari, gjuhëtar italian, njohës i dialektit jonian të “Iliadës”, sankskrishtes dhe indo-europianishtes, në librin e tij “Dialecto Omerico, grammatica e vocabolario”, për të ilustruar fenomenin fonetik të quajtur “Sinizeni” (bashkimi i dy zanoreve fqinje, të së njëjtës fjalë, që të formojnë një rrokje të vetme, të favorëshme për veshin-P.R.), e ilustron me vargun e parë të “Iliadës”, në dialektin jonik të Athinës, që fillon me fjalën shqipe “Mninë”. Ménine acide, thea...¹²

Në italisht: “L’Ira canta, o dea, del Pelide Achille”. ... Përkthimi në italisht është më i saktë se në gjuhë të tjera, madje edhe se përkthimi i Gjon Shllakut “Këndo, hyjneshë, mërinë e Akli Pelidit...”¹², por që duhet të ishte “Mninë këndo, o Hyjneshë, të Akil Pelidit, ...”.

Me këtë rast, po ndalemi tek fjala homerike “Mënin” sepse duket sikur nga forma, kuptimi dhe shqiptimi, ka ngjashmëri me fjalën “Mni/Mëri” të gjuhës shqipe. Fjala “Mni/Mëri” (Mninë është në rasën kallzore-P.R.) është përkthyer në italisht- “Ira”-zemërim, por kjo nuk i përgjigjet plotësisht kuptimit të kësaj fjale. Në Greqinë e lashtë nuk egzistonte një fjalë e vetme për të shprehur “zemërimin”, me nuancat kuptimore të ndryshme të tij. “Menin”-zemërimi i thellë dhe i pandalshëm, shpesh hyjnor ose i lidhur me fatin, me një dëshirë të fortë për hakmarrje, fjala me të cilën fillon “Iliada”, duke iu referuar “zemërimin fatal” të Akilit. “Orghtë”-zemërim impulsiv i cili manifestohet me dëshirën për hakmarrje.

“Lisa/Lytta”, perëndesha dhe personifikim i zemërimit të zjarrtë, tërbimit të verbër dhe çmendurisë vrasëse. “Mni/Mëri” që përdoret në gjuhën shqipe, nuk do të thotë thjesht zemërim, por një urëjtje e thellë, por që nuk e mbyll rrugën e pajtimit me personin, objekt i “Mnisë”, ashtu si më vonë, Akili u pajtua me Agamemnonin. Disa shprehje në gjuhën shqipe: Serbët dhe shqiptarët janë rritë në mni të njani tjetrit.

Mike, pse më mban mëri, ç’të kam bërë, i varfëri”.

Poetët e dinë se sa rëndësi ka zgjedhja e fjalës së

parë në suksesin e një poeme sepse duhet të shprehë në mënyrë të koncentruar thelbin e narrativës dhe përbajtjes së saj. Prandaj “Homeri”, nga të gjitha fjalët e mundëshme për të filluar “Iliadën, zgjodhi pikërisht “Mninë” sepse ajo shprehte më saktë karakterin impulsiv dhe hakmarrës të Akilit, si dhe ndryshimin e dinamikës së veprimit në kampin akejt, pasi Agamemnoni mori dhunshëm Briseidën, skllaven “faqe trëndafili” të Akili Këmbëshpejtë. Duket se kjo fjalë/frazë e shkurtër, me një folje dhe katër emra, i ngjan një konstrukti gramatikor shumë të vjetër të shqipes, ku fjala më kryesore dhe më me peshë kuptimore, vendoset në krye të krejt, si “Mni”.

Por që të bëhet një interpretim i argumentuar nga pikëpamja gjuhësore, duhet të njihet varianti sa më original i “Iliadës”, i publikuar nga Pissitrati në Athinë në dialektin jonian, pasi gjuha e poemave të Homerit, në kopjet e mëvonëshme është ndryshuar, reformuar dhe modernizuar, në përshtatje me kërkësat e kohës. Detyrimisht, duhet njohur edhe fjalori, gramatika dhe fonetika e dialektit jonik, por edhe atij mikenas dhe dorik. Këtë mund ta bëjnë më mirë ata shqiptarë, sidomos brezi i ri, që jeton në Greqi dhe kanë pasion studimin e dialekteve dhe historisë së Greqisë së lashtë, si dhe interferencat me gjuhën dhe historinë e kombit tonë, si një fqinj i vjetër i Greqisë. Flitet se Gjon Shllaku, gjatë përkthimit të “Iliadës, duke hasur në një numër të konsiderueshme fjalësh të dialektit homerik, të ngjashme nga forma, shqiptimi dhe kuptimi me fjalorin e dialektit “Gege” të Shqipërisë së Veriut, ka thënë: “Më dukej sikur përktheja “Iliadën” nga shqipja e vjetër në atë të re”. E meriton të shkruhet një libër i veçantë për fjalën magjike shqipe “Mni”, me të cilën filloi poezia europiane!

Rilindasit shqiptarë të shekullit XIX, sidomos dy vëllezërit e shquar, Naim dhe Sami Frashëri besonin se trojanët ishin pellazgë dhe se shqiptarët rridhnin nga pellazgët. Prandaj, më 1896, Naim Frashëri, poeti i madh i Rilindjes Kombëtare shqiptare dhe themeluesi i gjuhës standarte shqipe, përktheu dhe botoi këngën e parë të “Iliadës”. Por studiuesit shqiptarë mbrojnë tezën se shqiptarët rrjedhin nga ilirët, që shtriheshin në Ballkanin perëndimor, ku aktualisht ka banuar dhe banon kombi shqiptar. Megjithatë, “Iliada” fillon me fjalën shqipe “Mni” dhe shqiptarët betohen, duke thënë “Për Zotin”, si athinjtë “Për Zeusin” tek komedia “Bretkocat” e Aristofanit. E vërteta për luftën e Trojës mund të sqarohet përfundimisht nga gjetja e vargjeve të “Iliadës” trojane-“Wilusiad”, e shkruar nga trojanët.

Enric H. Cline i referohet studuesit të njohur, Calver Watkins¹³ të universitetit të Havardit, i cili sipas Cline, “është i pari që sugjeroi, në një konferencë mbi Trojën dhe luftën e Trojës, të mbajtur në Bryn Mawer College, më 1984, që tekstet hittite mund të përmbajnë mbetjet e asaj, që ai e quajti “Wilusiad” e mundshme. Watkins supozon se kjo mund të jetë një epikë tjetër historike për luftën e Trojës, por e shkruar nga këndvështrimi i trojanëve ose hittitëve dhe jo nga akejt. Wilusiad duhet të jetë e shkruar në Luvio, një gjuhë ose dialekt që flitej në të gjithë Anadollin në atë kohë, por që kanë mbetur vetëm disa rreshta të mundëshme, si “kur ata erdhën nga Wilusa e pjerrët”. Kjo gjuhë është reminishencë e Homerit, të kujton Homerin, që i referohet “Trojës së pjerrët”, jo më pak se gjashtë herë tek “Iliada”.¹⁴ Sipas studiuesit danez, Fred C. Woudhizen në disa nga veprat e tij gjuha “Luvio” ishte pothuajse e njëjtë me gjuhën pellazge, kurse studiues të tjerë kanë mundur të deshifrojnë një numër fjalësh të Luvias me gjuhën etruske¹⁵. Të shpresojmë se deshifrimi i plotë i mbishkrimeve Hittite dhe Luvio mund të korrigjojë apo ndryshojë historinë e luftës së Trojës dhe imazhin e heronjve akeas dhe trojanë. Deri atëhere, unë besoj tek thënia e Herodotit se “këmba e Helenës nuk shkëlë në truallin legjendar të Trojës dhe se grekët do të ishin budallenj, nëse do të zemëroheshin për Helenën dhe Paridin dhe do të niseshin për në luftë”.¹⁶ Në juglindje të Spartës ndodhet tempulli i shenjtë i Helenës dhe Menelaut, ku sipas miteve, pushon përjetësisht çifti mbretëror, gjë që tregon se spartanët nuk e besonin variantin athinjtë të “Iliadës” se këmba e Helenës shkëlë në Trojën kreshnike. Afër këtij lokacioni, është zbuluar edhe statuja e një gruaje të re, e ndërtuar rreth viteve 680, përpara Krishtit, por nuk dihet se kujt personi i përket.

Mbase është statuja e hijes së Helenës!

Kush e mundi Trojën, Kali i Drunjë-Dredhia pellazge e Odisesë apo pasuritë, mburrjet dhe dëshira e çmendur e trojanëve për të bashkuar në Ilion dy bukuritë më të mëdha të botës së atëherëshme, Helenën dhe Paridin, që i xhelozuan perënditë e Olimp, prandaj e kthyen qytetin e artë vezullues të Priamit në shkumb e hi. Sipas Herodotit, perënditë janë xhelozë për privilegjet e tyre, prandaj njerëzit e vdekshëm, që ngrihen shumë lart, si ndëshkojnë, deri në rrënim të plotë. Njerëz, me shkëlqeni dhe mos u mburri shumë se mund ta pësoni si Troja, por do të mungojë aedi/rapsodi i verbër, Homer për të kënduar “Iliadën” tuaj.

Nuk ka dhe nuk do të ketë një qytet tjetër magjik në botë, si Troja!

UNA VITA TRA ARTE, CULTURA E FOTOGRAFIA

di ELDA KECI - Bari

Oggi ho avuto il piacere di fare una piacevole conversazione con il regista, amico e maestro della fotografia – che rappresenta anche la sua più grande passione – il sig. Kristaq Janushi.

Buongiorno sig. Kristaq! Lei è un artista poliedrico: regista, documentarista, sceneggiatore di numerosi documentari, senza dimenticare la sua grande passione per la fotografia.

Quanto è riuscito a equilibrare queste diverse discipline artistiche?

Cerco di adattarmi a ciò che mi appassiona di più. Ho sempre seguito questo principio, in modo da non sentire fatica o sacrificio, ma piacere.

Qual è stata la sua prima passione nel mondo dell'arte e come è iniziato il suo percorso professionale?

Dopo aver terminato l'Istituto Superiore delle Arti, oggi L'Accademia delle Arti, nel 1975, nel Dipartimento di Cultura con specializzazione in Regia, fui nominato Direttore Artistico della Casa della Cultura di Tropoja (una città nell'Albania del Nord).

Suraccomandazione di mio cugino, il Prof. Dr. Foto Toti (Maestro dell'Odontoiatria Albanese e pioniere dell'implantologia), incontrai a Bajram Curri (capoluogo di Tropoja, il sig. Ali Mula con il quale in seguito diventammo grandi amici – che mi presentò l'autista del “Saurel”, (il marchio dell'pullman usato in quelli anni in Albania), Bajram Aziraj. Fu lui ad accompagnarmi a Tropoja per incontrare il Segretario del Partito della città, il sig. Ibrahim Uka, un uomo straordinario, positivo e dotato di tutte le virtù dell'uomo montanaro. Lì trovai persone meravigliose che mi stettero vicino affinché non sentissi troppo la lontananza dalla mia famiglia e dai miei amici. Per gratitudine desidero ricordare il calore ricevuto dalla famiglia Mula: Shaban Mula, vice direttore della Casa della Cultura, e suo padre Ram Mula. Desidero inoltre ringraziare il magnifico corpo docente della Scuola Media Agraria di Tropoja: Zoj Malaj, Ferit Hyka, Mitika Trojani e molti altri, ai quali chiedo scusa se non riesco a ricordare tutti i nomi.

A Tropoja incontrai professionisti di grande valore: gli agronomi Fatbardh Volumi, Lluke Babe, Adem Berisha – uomo di principi – il veterinario Zef Paci, l'economista Vasillaq Mita e numerosi ufficiali, compresi quelli della frontiera, come Ibrahim Totani di Kavaja e Valentin Hida di Tirana. Tropoja è un luogo che amo profondamente e che mi fece innamorare di sé grazie alla bellezza della natura e alla magia della sua gente, che accolse a braccia aperte un ragazzo proveniente dalla capitale dell'Albania, da Tirana. Questa città mi insegnò il valore dell'ospitalità e dell'amore per il lavoro. È stata per me una seconda scuola. Lì scoprii le bellezze naturali della regione, incontrai artisti talentuosi e amanti dell'arte locale come Shaban e Ram Mula, Ali Mula, Bashkim Kovaçi, Skënder Doishlani

e i suoi fratelli, Mal Neziri e molti altri. Con il gruppo artistico di Tropoja preparavamo concerti e partecipavamo ogni anno ai Festival Regionali e al Festival Folkloristico di Gjirokastrë, ottenendo sempre il primo posto. Anche gli attori amatoriali erano straordinari: Zeqe Neza, Emri Bytyçi e Dila Kola Bytyçi, che in seguito divenne la moglie di Emriu e amica d'infanzia dell'attrice Roza Anagnosti. Ricordo questi nomi perché sono diventati parte della mia vita a Tropoja, dove ho imparato a comprendere il vero amore per l'arte, circondato da persone appassionate e autentici artisti, fieri e generosi come la splendida natura di Tropoja e il monte Shkëlzen (2407 m di altezza). In questa atmosfera ricca di talento e passione, anche il mio amore per l'arte, la cultura e la regia trovò il proprio equilibrio.

Ci sono stati momenti particolari nella sua carriera in cui ha capito di voler continuare a organizzare concerti e lavorare con gruppi artistici?

Non ho mai avuto dubbi sul fatto che questa fosse la mia strada: diventare regista e direttore artistico. Dopo il mio trasferimento a Tirana, nell'agosto del 1982, grazie alla proposta del mio professore Spiro Gjikonji, il Comitato Esecutivo e il Comitato del Partito mi nominarono Direttore Generale del Concerto dell'Esercito Popolare Albanese, organizzato nella spianata dell'Università di Tirana – dove oggi si trova Piazza Madre Teresa – in occasione del 40° anniversario della sua fondazione. La direzione artistica generale era affidata al noto compositore Limoz Dizdari e parteciparono circa duemila artisti professionisti e amatoriali di canto e danza.

Fu un concerto grandioso, che richiese enorme impegno da parte mia come direttore, e ricevette grandi apprezzamenti dalle autorità del tempo, in particolare dal Ministro della Difesa Prokop Murra. Successivamente lavorai anche come Direttore organizzativo dell'Ottavo Congresso della Gioventù, svoltosi a Tirana in tre sale: due del Palazzo della Cultura e quella del Teatro dell'Opera e del Balletto. Anche questo fu un grande concerto organizzato con professionalità e dedizione.

Nonostante gli ottimi risultati e l'insistenza del

vice presidente del Comitato Esecutivo dell'epoca, Omer Haxhiaj, non fui autorizzato a continuare a lavorare a Tirana. Il fatto di non essere membro del partito mi penalizzò. Fui quindi nominato Direttore della Casa della Cultura di Shupal, oggi nota come Zall Dajt, periferia di Tirana. Anche lì lavorai per rilanciare un gruppo artistico di talento, che in seguito vinse il primo posto nei festival regionali e partecipò regolarmente ai concerti della “Decade di Maggio”.

Nel 1986 fui nominato Direttore della Casa della Gioventù N.1 di Tirana, dove lavorai molto per creare un gruppo di giovani artisti talentuosi, oggi molto conosciuti: Ilir Balla, Nestor Likoka, Rudin Bejtja, Alban Lishi, Redon Makashi, Bledar Sejko, Nilda Tahillari, Foel Grillo, Artiola Toska, Fabian Asllani, Altin Gunga, Brikel Gunga, Denis Dynjaja e molti altri. Con questi giovani appassionati e ben equipaggiati nacque il secondo gruppo artistico più importante di Tirana dopo quello del compositore Vladimir Kotani. Il gruppo conquistò rapidamente il proprio pubblico nei concerti organizzati al Palazzo della Cultura, al Palazzo dello Sport “Asllan Rusi”, nella Sala del Fronte Democratico e nelle strutture turistiche del monte Dajti.

-Come nasce l'idea di realizzare un documentario o un film, considerando che lei ha realizzato oltre 39 documentari e diversi film?

Le fonti di ispirazione sono molto varie. I miei documentari e film non sono autobiografici. Di solito un film o un documentario nasce da qualcosa: un fatto storico, un paesaggio o un personaggio. Per esempio, l'attrice Margarita Xhepa, alla quale ho dedicato il film “Margarita”, che racconta la sua vita. Abbiamo girato in diversi luoghi, nella città natale dell'attrice e in Grecia, precisamente all'Acropoli – un sogno per ogni cineasta. Girammo sulle scale all'ingresso dell'Acropoli e l'interpretazione di Margarita rimane uno dei miei ricordi più belli.

-Possiamo ricordare alcuni dei film documentari nei quali ha lavorato come regista, assistente alla regia, operatore e sceneggiatore?

Inizialmente fui assistente del regista Ilia Terpini nel Cinecittà Albanese, nel documentario “Una passeggiata ad Atene”, poi assistente alla regia nel documentario “L'amore di una donna francese per l'Albania”, dedicato alla sorella della Regina Madre Albanese. Successivamente lavorai nel documentario “Le bellezze delle montagne”, regia di Sajmir Kumbaro, operatore Kristaq Janushi.

“Metëora della libertà”, dedicato al martire kosovaro Agim Ramadani: regia Kujtim Gjonaj, sceneggiatura Miradie Maliqi, operatore Kristaq Janushi.

“Apostolo ardente del Bektashismo”, dedicato a Baba Matohasanaj: regia Mihal Ciko, sceneggiatura Petrit Ruka, operatore Kristaq Janushi.

“L'Albania in Europa”, proiettato nell'Ambasciata della Repubblica d'Albania a Roma e nell'Ambasciata della Repubblica d'Albania in Vaticano in occasione del 28 e 29 Novembre.

“Perché”, documentario dedicato al genocidio dei Çami (popolazione a sud dell'Albania).

I film “ASP” e “ÇEZES”, entrambi diretti da Kristaq Janushi.

“Panajot Pano”,

“Il sogno della Çameria”,

“Tra due tempi”,

“Tutto per il Kosovo”, dedicato a Ramush Haradinaj e molti altri.

Tra i miei lavori anche:

“I Capitani di Gora e il Comintern Segreto”

“Insieme”

“L'amore di un pittore per l'arte”

Per elencare tutti i film e documentari servirebbe molto tempo. Questo lavoro mi ha dato la possibilità di conoscere l'Albania pezzo per pezzo. È stata una grande esperienza, ricca di ricordi bellissimi e di collaborazioni con grandi professionisti e registi come Kristaq Dhamo, Kristaq Mitro, Kujtim Gjonaj, Ilia Terpini, Sajmir Kumbaro, Viktor Gjika e Piro Milkani.

-Come cambia il processo creativo quando si dirige una televisione? Lei ha diretto circa 35 emittenti televisive.

Naturalmente il metodo creativo cambia rispetto a quello gestionale. Dopo due anni come Amministratore presso il Partito Democratico, fui tra i fondatori della televisione privata “Tele Arbëria”, della quale venni nominato Direttore Generale nel 1998.

Successivamente fui direttore di “Nesër TV”, “Real TV” e responsabile della sede di Tirana di “Adriatik TV”. In quel periodo lavorai anche come corrispondente per i Media stranieri come RAI, DSF e TFI, oltre che per la Televisione Svizzera.

Insieme al mio amico giornalista Luca Turi e a importanti giornalisti italiani come Vito Carbone, Paolo Di Giannantonio, Luciana Anzalone e Stefano Tura, abbiamo realizzato reportage su problematiche dell'Albania degli anni post comunismo: droga, traffico clandestino, prostituzione e vendette di sangue. Abbiamo realizzato inoltre interviste con l'ex Primo Ministro Pandeli Majko, l'ex Ministro dell'Agricoltura Lefter Xhuveli e il grande scrittore albanese, Ismail Kadare.

- Qual è il suo punto di vista sul rapporto tra regista e sceneggiatore?

Lo sceneggiatore scrive la storia, i dialoghi e la struttura narrativa del film. Il regista prende quel testo e lo traduce in immagini e suoni, scegliendo il modo visivo di raccontare la storia, gli attori adatti ai ruoli e l'impostazione artistica. Il regista è quindi una figura fondamentale e una sorta di leader, ma il successo nasce sempre dall'armonia tra regista e sceneggiatore.

- Parlando della fotografia, che è la sua grande passione poiché Lei ha fotografato personaggi, eventi importanti della vita artistica e politica del paese, ha mai pensato di aprire una mostra fotografica, visto che dispone un archivio fotografico?

Sì, ho un progetto proposto da “Gazeta e Alpeve”, diretto dal Direttore il sig. Ramiz Lushaj. Si tratta di una mostra dedicata alle più belle fotografie di Valbona, splendida valle del nord Albania considerata una meraviglia delle Alpi Albanesi.

- Qual è il messaggio che desidera trasmettere attraverso il suo lavoro?

Non credo di aver avuto un messaggio specifico, almeno non consapevolmente. Mi impegno con passione e professionalità in ciò che faccio, cercando di lasciare una storia attraverso le fotografie. Ai giovani direi: “Seguite ciò che vi appassiona, al punto da essere pronti persino a pagare pur di fare ciò che amate. Se non siete pronti a questo sacrificio, rischiate di rimanere piccoli professionalmente.” Con questo significativo messaggio, la ringrazio sig. Kristaq Janushi per questa intervista!

Një koncert ndryshe, Albana Barçi ndërthur muzikën me poezinë në një mbrëmje dedikuar Nënë Terezës

Nga FABJOLA KUBURI, Tiranë

Në një kohë kur arti shpesh ndjek ritmin e shpejtë të tregut, Albana Barçi vjen ndryshe, e ndjeshme, e vërtetë dhe thellësisht e lidhur me emocionin. E njohur si këngëtare, por edhe si një dashamirëse e përkushtuar e poezisë, ajo po ndërton një profil artistik që shkon përtej muzikës, duke prekur dimensione më të thella shpirtërore.

Së fundmi, Albana ka sjellë për publikun këngën e saj më të re “Ke po gënjen”, një projekt që vjen si një bashkëpunim i veçantë artistik. Teksti i këngës është realizuar nga Aurel Thellimi, ndërsa kompozimi mban firmën e Mario Bregut. Kënga reflekton ndjeshmëri dhe një interpretim të sinqertë, duke e pozicionuar Albanën si një zë autentik në skenën muzikore.

Por arti i saj nuk ndalet vetëm te muzika. Të premten e shkuar, ajo mbajti një koncert në sallën e eventeve të Kishës Katolike në Tiranë, një mbrëmje e organizuar në nder të Nënë Terezës dhe festës së Pashkëve. Me lejen dhe mbështetjen e Pader Zefit, Albana pati mundësinë

të performojë në këtë ambient të veçantë, duke i dhënë koncertit një dimension edhe më shpirtëror.

Mbrëmja u karakterizua nga një atmosferë e ngrohtë dhe e mbushur me emocion. Përveç interpretimit të këngëve, Albana solli edhe recitime poetike kushtuar Nënë Terezës, si dhe ndau me publikun disa nga thëniet më frymëzuese të saj. Ky ndërthurim i muzikës me poezinë krijoi një përjetim të rrallë artistik për të pranishmit.

Një vlerësim i veçantë për Albanën dhe eventin në tërësi erdhi edhe nga profesori Fatmir Lela, i cili ka bashkëpunuar më parë me të në këngën “Lozonjare jam”. Në fjalën e tij, ai vuri në dukje jo vetëm talentin e Albanës, por edhe rëndësinë e aktiviteteve të tilla që promovojnë artin me vlera dhe mesazh.

I rrethuar nga miq, dashamirës dhe artdashës, koncerti rezultoi një sukses i plotë, duke dëshmuar edhe një herë se arti i vërtetë nuk ka nevojë për skena të mëdha për të lënë gjurmë, mjafton sinqeriteti dhe shpirti me të cilin përcillet.

Albana Barçi po tregon se kur muzika dhe poezia bashkohen, lind një art që jo vetëm dëgjohet, por edhe ndihet dhe kuptohet.

LA QUERCIA “VALLONEA” DI TRICASE

Di ERCOLE MORCIANO – Otranto

Chi percorre la strada lunga solo 3 Km che collega la cittadina di Tricase al suo porto, circa a metà strada passerà sotto le chiome di un maestoso, celebre albero la cui vita è stimata in circa 900 anni.

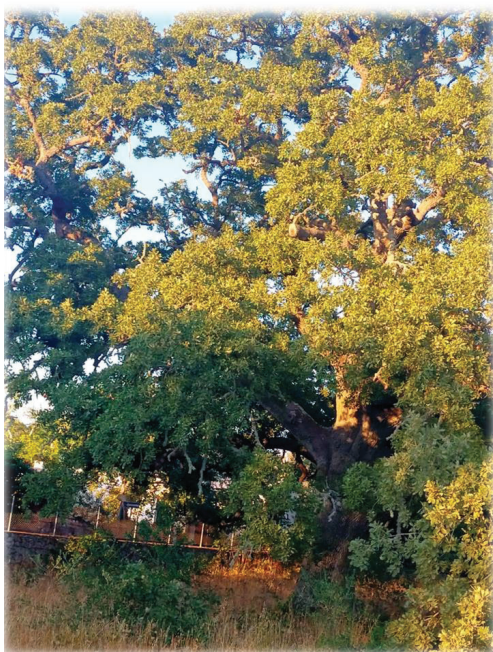
È la quercia “Vallonea” di Tricase: l’esponente più celebre di altre sorelle disseminate nel territorio tricasino, singolarmente o a gruppi, così famose da conferire il nome al Parco naturale regionale denominato appunto “Otranto-S.Maria di Leuca-Bosco di Tricase”. Il nome scientifico è *quercus ithaburensis sp. macrolepis* ed è una quercia esclusiva del territorio tricasino dove, nel dialetto locale, viene indicata come *alanida*, dal greco bizantino *balanidia* (ghianda). “Vallonea” deriverebbe dalla città di Valona, in Albania, da dove l’essenza arborea sarebbe giunta traversando il Canale d’Otranto, portata dai monaci greci perseguitati in patria perché contrari alla iconoclastia imposta dagli imperatori bizantini tra l’ottavo e il nono secolo. Da Valona partivano anche le imbarcazioni cariche di frutti della Vallonea, molto diffusa in Albania, per giungere al porto di Tricase dove venivano scaricate per l’industria locale della concia o ricaricate su mercantili napoletani o baresi per altre destinazioni commerciali.

La principale caratteristica fitologica della Vallonea è la ricchezza di “tannino”, sostanza contenuta nelle cupole ricciute delle sue ghiande e usata per la concia delle pelli. L’arte della concia, o del *pelacane*, si sviluppò a Tricase nei secoli XVI-XVIII in misura tale da diventare una componente essenziale dell’economia del paese. All’epoca, i manufatti dell’industria conciaria di Tricase, conosciuti col nome di *cordovani* o *marocchini*, erano noti in Italia e oltre per la loro finezza dovuta ad una particolare tecnica di lavorazione e produzione che era una vera e propria arte. A Tricase-Porto sono ancora presenti nella costa le cosiddette *tajate*: vasche scavate nella roccia vicino al mare, dove le pelli subivano

un processo di macerazione necessario per le successive fasi di lavorazione.

Le varie fasi della lavorazione delle pelli, in cui era compresa la macerazione con le cupole delle ghiande di Vallonea, sono stati descritti da uno scienziato tricasino, il sacerdote Ferdinando Maria Orlandi, nato a Tricase intorno al 1745 e morto nel 1790. Nel suo volume dal titolo *Dell’arte del pelacane e della valonea*, ristampato nel 1988 per le Edizioni del Grifo a cura di H. A. Cavallera, l’autore indica anche il da farsi per far rifiorire nuovamente un’arte in declino e farla tornare centrale nell’economia del suo paese. Cosa che purtroppo non avvenne. Il volume è arricchito da un vasto corredo iconografico d’epoca relativo alle fasi e all’attrezzatura adoperata durante il ciclo di lavorazione.

La monumentale quercia Vallonea di Tricase è stata vincitrice del concorso *Italian Tree of the Year 2019* ; misura un’altezza superiore a 20 metri, ha la circonferenza del tronco di circa 4,5 metri e la sua chioma si estende per una superficie di circa 700 metri. Altre interessanti notizie riguardanti la quercia vallonea di Tricase si trovano in Raffaele Congedo, *La Vallonea. Natura ed Arte*, Mario Congedo editore, Galatina 1974 e in Mario e Vincenzo Peluso *Guida di Tricase*, Congedo editore, Galatina 2008.

La Quercia “Vallonea” deriverebbe dalla città di Valona, in Albania.

LISI “VALLONEA” I TRIKAZES (TRICASE)

Nga ERCOLE MORCIANO - Otranto

Kushdo që përshkon rrugën prej vetëm 3 km që lidh qytetin e Trikazes me portin e tij, afërsisht në mes të rrugës do të kalojë nën kurorat e një peme madhështore dhe të famshme, moshë e së cilës vlerësohet të jetë rreth 900 vjet. Bëhet fjalë për lisiin “Vallonea” të Trikazes: përfaqësuesi më i njohur i shumë lisave të tjerë të së njëjtës specie, të shpërndarë në territorin e Trikazes, veçmas ose në grupe. Këta lisa janë aq të famshëm sa i kanë dhënë emrin edhe Parkut Natyror Rajonal “Otranto-Santa Maria di Leuca-Bosco di Tricase”. Emri shkencor i tij është *Quercus ithaburensis* subsp. *macrolepis* dhe është një lloj lisi karakteristik i territorit të Trikazes, ku në dialektin vendas quhet *falanida*, një emër që rrjedh nga greqishtja bizantine *balanidia* (lisë, gjendër). Emri “Vallonea” mendohet se vjen nga qyteti i Vlorës në Shqipëri, prej nga kjo specie drunore do të kishte mbërritur duke kaluar Kanalin e Otrantos, e sjellë

nga murgjit grekë që u larguan nga vendi i tyre për shkak të kundërshtimit ndaj ikonoklastisë së imponuar nga perandorët bizantinë ndërmjet shekujve VIII dhe IX.

Nga Vlora niseshin gjithashtu anije të ngarkuara me frutat e Valloneas, shumë e përhapur në Shqipëri, të cilat mbërrinin në portin e Trikazes. Aty ato shkarkoheshin për industrinë vendase të regjies së lëkurëve ose ngarkoheshin sërish në anije tregtare nga Napoli apo Bari për destinacione të tjera tregtare. Karakteristika kryesore botanike e Valloneas është përmbajtja e lartë e **taninës**, një substancë që gjendet në kupat me gjemba të gjendrave

të saj dhe që përdorej për regjien e lëkurëve. Arti i regjies së lëkurëve, i njohur edhe si *pelacane*, u zhvillua në Trikaze gjatë shekujve XVI-XVIII në një masë të tillë sa u bë një nga shtyllat kryesore të ekonomisë lokale.

Në atë kohë, produktet e industrisë së regjies së Trikazes, të njohura me emrin **cordovani** ose **marocchini**, ishin të famshme në Itali dhe jashtë saj për cilësinë e tyre të lartë. Kjo cilësi vinte nga një teknikë e veçantë përpunimi dhe prodhimi që konsiderohej një art i mirëfilltë. Në Trikaze-Porto gjenden ende përgjatë bregdetit të ashtuquajturat **tajate**: bazine të gdhendura në shkëmb pranë detit, ku lëkurat i nënshtroheshin një procesi zbutjeje dhe fermentimi, të nevojshëm për fazat e mëvonshme të përpunimit.

Fazat e ndryshme të përpunimit të lëkurëve, ku përfshihej edhe përdorimi i kupave të gjendrave të Valloneas për procesin e regjies, janë përshkruar nga një studiues i Trikazes, prifti **Ferdinando Maria Orlandi**, i lindur rreth vitit 1745 dhe i ndarë nga jeta në vitin 1790. Në veprën e tij **“Dell’arte del pelacane e della valonea”** (“Mbi artin e regjies së lëkurëve dhe Vallonean”), ribotuar në vitin 1988 nga *Edizioni del Grifo* nën kujdesin e H. A. Cavallera-s, autori jep gjithashtu sugjerime për ringjalljen e këtij arti, i cili në kohën e tij ishte në rënie, me shpresën që ai të bëhej sërish një element qendror i ekonomisë së vendlindjes së tij. Fatkeqësisht, kjo nuk ndodhi. Libri është pasuruar me një koleksion të gjerë ilustrimesh historike që dokumentojnë fazat e ndryshme të punës dhe mjetet e përdorura gjatë ciklit të përpunimit.

Lisi monumental Vallonea i Trikazes fitoi çmimin **“Italian Tree of the Year 2019”**. Ai ka një lartësi mbi 20 metra, një perimetër trunq prej rreth 4,5 metrash dhe kurora e tij shtrihet në një sipërfaqe prej afërsisht 700 metrash katrorë. Informacione të tjera interesante mbi lisiin Vallonea të Trikazes mund të gjenden në veprat: *Raffaele Congedo, La Vallonea. Natura ed Arte*, Mario Congedo Editore, Galatina, 1974, Mario dhe Vincenzo Peluso, *Guida di Tricase*, Congedo Editore, Galatina, 2008.

Letra nga Diaspora

I nderuar Z. Edi Rama, Kryeministër i Republikës së Shqipërisë
E nderuara Z. Bruna Mersini, Kryetare Bashkisë së Rrethit Vlorë

Ne, emigrantët me origjinë nga Vlora, duke e konsideruar veten si pjesë e qytetit tonë, pavarësisht se aktualisht nuk jetojmë aty, por asnjëherë nuk jemi shkëputur nga trunq ku jemi lindur e rritur, gjithmonë kemi qënë aktiv e të lidhur shpirtërisht, fizikisht e mendërisht me të, dëshirojmë t’u shprehim një mendim, që ka të bëjë me të Shenjtin “San Dana” (DANATO), me origjinë nga Vlora jonë e bukur.

Nga hulmutime e shkrime të autorëve vlonjatë si: Laureta Petoshati, Gezim Llojdia, Genti Gaba etj., të autorëve të huaj si: Antonio Biasco, Monsignor Vincenzo Rosafio, Monsignor Giuseppe Ruotolo, aktualisht Vescovo, Costantinos Despotis (Giannina), Roberto Fusco e nga shënimet e vjera, që ndodhen në “Librin e të shenjtëve të Vatikanit” i vitit 1643, mbi këtë figurë të shquar fetare në filim të Kristianizmit “San Dana” (DANATO), është shprehur qartë origjina e tij nga Aulona (Valona, Vlora) e Ilirisë antike. Duke u bazuar nga këto hulmutime ne shprehemi solemnisht se jemi krenarë, por edhe të privilegjuar që qyteti ynë ka një Bir të Shenjtë.

I nderuar Z. Edi Rama.
E nderuara Z. Bruna Mersini.

Ky fakt historik, emocionues, do të jetë një ndihmë jo vetëm për historiografinë shqiptare (e cila e ka të domosdoshme të rishikohet), por njëkohësisht do të hedhë dritë me baza shkencore mbi rrënjët e këtij qyteti të Ilirisë, të autoknisë e të besimit të

tij fetar. Nisur nga akti heroik e domethënës i këtij biri të Aulonës antike (Vlora e sotme) dhe nga vlerësimi maksimal i Selisë së Shenjtë të Vatikanit si dhe të Kishës së Lindjes: duke e proklamuar “SHENJT”, mendojmë si pasardhës të këtij kolosi, që sakrifikoi jetën e tij në mbrojtje të sakrilegjeve të kishës nga persekutorët, dëshirojmë që t’i bëhen vlerësimet e merituar. Jemi të bindur se jo vetëm Vlora, por gjithë Shqipëria do të jetë e privilegjuar në respektin që duhet t’i bëhet këtij martiri të shekujve të parë të Kristianizmit. Për këtë ne kërkojmë që:

- Lungo Mare (Shëtitoret buzë detit) të marrë emrin “San Dana” (Danato).
- Buzë detit, në këtë shëtitore të vendoset busti i tij.
- Të festohet dy herë në vit: më 16 Janar - festa fetare, më 16 Gusht - festa qytetare për nder të këtij Shenjt.

Jutakon Ju, Z. Kryeministër si dhe institucioneve të këtij qyteti, që këtij biri të Vlorës, të abadonuar prej shekuj, por i nderuar madhërishtë nga Vatikani e Kisha e Kostadinopolit, duke e shënuar në Altarin e të SHENJTËVE, si dhe nga qyteza e vogël në Leçe, që ka po këtë emër, ta vlerësoni e nderoni, duke e pagëzuar me emrin e tij shëtitoren buzë detit, Vlorë.

Ky vlerësim do të ndihmojë qytetin jo vetëm kulturalisht e historikisht, por do të zhvillojë turizmin dhe do të rrisë ekonominë e qytetit. Jemi të bindur se pas këtij akti mirënjohës “San Dana” do të jetë i qetë atje ku prehet, sepse pas shumë shekujsh harrese më në fund do të ndodhet në gjirin e ngrohtë të qytetit të tij të lindjes Aulonës së Ilirisë, që e deshte aq shumë!

Ju dërgojmë urimet më të mira, duke shpresuar që zërin tonë ta merrni në konsideratë!
(Redaksia e gazetës “Rrenjet” e komuniteti vlonjat në Itali)

Lettera dalla Diaspora

O norevole Sig. Edi Rama, Primo Ministro della Repubblica di Albania
Onorevole Sig-ra. Bruna Mersini, Sindaca della Città di Valona

Noi immigrati Albanesi originari della città di Valona, considerandoci da sempre parte integrante della nostra città, anche se attualmente non viviamo lì, ma che in nessun modo ci siamo mai distaccati dalle nostre radici, dal luogo dove siamo nati e cresciuti, restando sempre attivi e legati nel nostro spirito, fisicamente e mentalmente, desideriamo esprimere un nostro parere che ha a che fare con il santo “San Dana” (DANATO) originario della nostra bella città Valona.

In alcuni articoli di scrittori Valonesi come: Laureta Petoshati, Gezim Llojdia, Genti Gaba ecc... e di autori stranieri come: Antonio Biasco, Monsignor Vincenzo Rosafio, Monsignor Giuseppe Ruotolo già vescovo della diocesi Ugento - Santa Maria di Leuca, Costantinos Despotis (Giannina), Roberto Fusco e altro., in alcuni appunti preziosi che si trovano nel “libro dei Santi del Vaticano” dell’anno 1643, su questa nota figura cristiana degli inizi del Cristianesimo “San Dana” (Danato), si attesta in modo chiaro la sua origine di Aulona (Valona, Vlora) antica città Ilirica. Sulla base di queste scritture, noi vogliamo esprimere solennemente il sentimento di orgoglio e privilegio del fatto che la nostra Città ci ha dato un santo.

Onorevole Sig. Edi Rama.
Onorevole Sig-ra. Bruna Mersini.

Questo fatto storico, emozionante, sarà di aiuto non solo per la storiografia Albanese (la quale ha necessità di essere rivista), ma contemporaneamente farà luce sulle radici di questa città Illirica, sulla autoctonia della sua fede cristiana.

Partendo dall’atto eroico e significativo di questo figlio di Aulona antica (Vlora di oggi) e dalla considerazione avuta dalla “Santa Sede”, oltre che dalla Chiesa d’Oriente, come discendenti di questo colosso che sacrificò la sua vita nella difesa della chiesa da parte dei suoi persecutori, desideriamo che gli vengano tributati dei giusti riconoscimenti. Siamo certi che non solo Valona ma tutta l’Albania sarà privilegiata nel rispetto che va riservato a questo martire dei primi secoli del Cristianesimo. Per questo noi chiediamo che:

- Il Lungo Mare di Valona prenda il nome di “San Dana” (Danato);
- In riva al mare, venga collocato un Suo Busto;
- Di festeggiare almeno due volte l’anno, il 16 Gennaio come festa religiosa, e il 16 Agosto festa patronale in onore di questo Santo.

Adesso spetta a Voi, Sig. Primo Ministro e alle istituzioni di questa città fare in modo che a questo figlio di Valona, nell’oblio da secoli, ma venerato dalla Chiesa di Costantinopoli e dal Vaticano, che lo hanno collocato nell’altare dei Santi, e anche dalla piccola città di Lecce che porta il suo nome, di riconoscerlo e onorarlo, battezzando con il suo nome il Lungo Mare di Valona. Questo omaggio aiuterà la nostra città non solo culturalmente e storicamente, ma contribuirà anche nella crescita del turismo e dell’economia della città.

Siamo certi che con questo atto di riconoscenza, San Dana sarà contento nel luogo dove riposa in pace, perché dopo secoli di dimenticanza finalmente sarà accolto nel seno della sua città natale, Aulona dell’Illiria, che lo amava tanto.

Vi facciamo i nostri migliori auguri, sperando che la nostra voce venga presa in considerazione.
(Redazione della giornale “L radici” e comunità valonesi in Italia)